
Education & Youth Research ~EYOR

ISSN: 2792-0623

2024 VOLUME 4
ISSUE 1

Published by the Future is You Association

Education & Youth Research

Volume / Cilt: 4

Issue / Sayı: 1

July / Temmuz 2024

Editorial Team / Editör Kurulu

Editor in Chief / Baş Editör

Dr. Asiye TOKER GOKCE, Founding President of Gelecek Sensin Derneği (Future is You Association), Turkey

Editor / Editör

Dr. Dinçer ÖLÇÜM, Ministry of National Education, Turkey

Dr. Hayriye Sultan TUNÇ, Ministry of National Education, Turkey

Copy Editors / Kopya Editörleri

Dr. Ergin DİKME, Ministry of National Education, Turkey

Dr. Volkan Alparslan KILIÇ, Ministry of National Education, Turkey

Language Editor / Dil Editörü

Dr. Ezgi AĞCIHAN, Ministry of National Education, Turkey

Editorial Board / Editör Kurulu

Dr. Arbresha ZENKI-DALIPI, University of Tetovo, Republic of North Macedonia

Dr. Adriana CUPCEA, Romanian Institute for Research on Minorities Issues, Romania

Dr. Aynur KOLBURAN GEÇER, Kocaeli University, Turkey

Dr. Besa DOGANI, University of Tetova "Fadil Sulejmani", Republic of North Macedonia

Dr. Besa HAVZIU-ISMAILI, University of Tetova "Fadil Sulejmani", Republic of North Macedonia

Dr. Ebru OĞUZ, Mimar Sinan University, Turkey

Dr. Gözde SEZEN GÜLTEKİN, Sakarya University, Turkey

Dr. Hüseyin YOLCU, Kastamonu University, Turkey

Dr. İbrahim LIMON, Ministry of National Education, Turkey

Dr. Latika GUPTA, University of Delhi, India

Dr. Moonyoung Eom, Seoul National University, South Korea

Dr. Safiye BİLİCAN DEMİR, Kocaeli University, Turkey

Dr. Seema AGNİHOTRİ, Amity University, India

Dr. Stamatis Papadakis, University of Crete, Greece

Dr. Semiyha TUNCEL, Ankara University, Turkey

Dr. Şenay SEZGİN NARTGÜN, Bolu Abant İzzet Baysal University, Turkey

Dr. Taleh Khalilov, Nakhchivan State University, Azerbaijan

Dr. Türkan ARGON, Bolu Abant İzzet Baysal University, Turkey

Dr. Valeria Di MARTINO, University of Catania, Italy

Earl Jones Muico, University of Mindanao, Philippines

The Journal of Education and Youth Research (EYOR) is published by the Future of You Association (GelSen). The journal is an electronic, peer-reviewed journal that contributes to the fields of "Education" and "Youth" and aims to be indexed in the international indexes.

Table of Contents / İçindekiler

Type / Tip	Title / Başlık	Pages / Sayfa
Research Article <i>Araştırma Makalesi</i>	Examining the Relationship between Servant School Leadership and Organizational Citizenship Behavior According to Teachers' Opinions / Öğretmen Görüşlerine Göre Hizmetkâr Okul Liderliği ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Şefik MERT & Gözde SEZEN-GÜLTEKİN	1-15
Meta Analysis <i>Meta Analizi</i>	Investigation of Postgraduate Studies on the Effect of Digital Materials in Biology Education in Turkey (2014 - 2023) / Türkiye'de Biyoloji Eğitiminde Dijital Materyallerin Etkisi Konusunda Yapılan Lisansüstü Çalışmaların İncelenmesi (2014 - 2023) Murat AZMANOĞLU & Arzu DEVECİ TOPAL	16-33
Research Article <i>Araştırma Makalesi</i>	A Study on Teachers Transitioning to the Field of Teaching the Mentally Disabled / Sınıf Öğretmenliğinden Zihin Engelliler Öğretmenliği Alanına Geçiş Yapan Öğretmenlere Yönelik Bir Çalışma Lale SERİN & Hüseyin YOLCU	34-52
Research Article <i>Araştırma Makalesi</i>	Airline Employees' Views on the Reflections of Practices During the COVID-19 Pandemic on Service Provision / Havayolu Çalışanlarının COVID-19 Salgını Sürecindeki Uygulamaların Hizmet Sunumlarına Yansımaları Hakkındaki Görüşleri Tuba BALCI & Ali Talip AKPINAR	53-67

Öğretmen Görüşlerine Göre Hizmetkâr Okul Liderliği ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Mert, Şefik¹ <https://orcid.org/0009-0008-2497-7584>

Sezen Gültekin, Gözde² <https://orcid.org/0000-0002-2179-4466>

Öz

Gönderi Tarihi

09.12.2023

Kabul Tarihi

03.04.2024

Anahtar Kelimeler

Liderlik, örgütsel vatandaşlık, hizmetkâr liderlik, hizmetkâr okul liderliği

Eğitim örgütü olan okulların etkililiği ve verimliliği dikkat çekilmesi gereken önemli bir konudur. Öğretmenlerin görev yaptıkları kurumda gönüllü çalışmalar yapması, moral ve motivasyonlarının yüksek olması ve örgütsel vatandaşlık davranışları sergilemeleri ile mümkündür. Okul yöneticilerinin geleneksel yönetim anlayışı dışında öğretmenlerin motivasyonunu arttıracak liderlik özellikleri sergilemeleri de bu hususta önem arz etmektedir. Bu çalışmada hizmetkâr okul liderliği ile öğretmenlerin örgütsel vatandaşlıkları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek amaçlanmaktadır. Araştırmada nicel yöntemlerden ilişkisel tarama modeli benimsenmiştir. Araştırmanın çalışma evreni 2022-2023 Eğitim Öğretim Yılında Sakarya ili Hendek ilçesi devlet okullarında görev yapan 959 öğretmen tarafından oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise çalışma evrenini oluşturan öğretmenler arasından uygun örnekleme ile belirlenen 222 öğretmen tarafından oluşmaktadır. Veriler normal dağılım gösterdiği için verilerin analizinde SPSS programı parametrik analizlerinden yararlanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre hizmetkâr okul liderliği öğretmenlerin örgütsel vatandaşlıklarının anlamlı bir yordayıcısıdır.

Examining the Relationship between Servant School Leadership and Organizational Citizenship Behavior According to Teachers' Opinions

Abstract

Received

09.12.2023

Accepted

03.04.2024

Key Words

Leadership, organizational citizenship, servant leadership, servant school leadership

The effectiveness and efficiency of schools, which are educational organizations, is an important issue that needs attention. It is possible for teachers to do voluntary work in the institution where they work, if their morale and motivation are high and they exhibit organizational citizenship behavior. In this regard, it is also important for school administrators to exhibit leadership qualities that will increase teachers' motivation, apart from the traditional management approach. This research aims to determine whether there is a significant relationship between servant school leadership and teachers' organizational citizenship. The relational screening model, one of the quantitative methods, was adopted in the research. The population of the research study consists of 959 teachers working in public schools in Hendek district of Sakarya province in the 2022-2023 Academic Year. The sample of the research consists of 222 teachers determined by appropriate sampling among the teachers who constitute the study population. Since the data showed normal distribution, SPSS program parametric analysis was used to analyze the data. According to the research results, servant school leadership is a significant predictor of teachers' organizational citizenship.

¹ Sorumlu Yazar: Mert, Şefik, İlk. Matematik Öğretmeni, Şehit Mahmutbey Ortaokulu, sefikmert42@gmail.com

² Sezen Gültekin, Gözde, Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, gsezen@sakarya.edu.tr

GİRİŞ

Eğitim örgütü olan okullar diğer örgütler gibi başarılı ve etkili örgütler olmak adına uğraş vermektedirler. Etkili örgüt olmanın yolu çalışanların etkili çalışmaları, sürekli gelişen şartlara uyum sağlamaları ve kendilerini geliştirmeleriyle mümkündür. Bu da örgütlerde maddi kaynaklar kadar insan kaynağının niteliğinin artmasıyla sağlanır. Çalışanların hâli hazırda yapmaları gereken görevlerin dışında kendi özverili çalışmaları, görevleri dışında fedakârlık ortaya koymaları örgütlerin başarısı için önem arz etmektedir (Sezgin, 2005).

Örgütlerin günümüz dünyasında varlıklarını sürdürebilmesi, gelişebilmesi, örgüte bağlılık duygusu yüksek, ekip olarak hareket edebilen, sorumluluk alan, kendisini örgütün bir vatandaşı olarak gören çalışanlarla mümkündür (Memduhoğlu & Zengin, 2019). Smith, Organ ve Near (1983), örgütsel vatandaşlık kavramını bireyin örgüt içindeki görevleri dışında kendi isteğiyle örgüt içindeki insanlara yardım etmeyi amaçlayan davranışlar olarak tanımlamışlardır, daha sonra 1988 yılında Organ, örgütsel vatandaşlık kavramını, bireyin örgüt içinde kendisinden beklenen görev ve davranışların ötesinde gönüllü olarak bir çaba ve fazladan rol davranışı göstermesi olarak tanımlamış ve örgütsel vatandaşlık davranışını özgecilik, nezaket, vicdanlılık, sportmenlik ve sivil erdem boyutları olmak üzere beş farklı boyutta sınıflamıştır (akt. Titrek vd., 2009). Ayrıca örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine daha önce yapılmış çalışmaları taramış olan Memduhoğlu ve Zengin (2019) geliştirmiş oldukları örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeğinde örgütsel vatandaşlığı “örgütsel bağlılık, saygı ve yardımlaşma, özerklik ve değerlilik, uyum ve itaat, katılımda gönüllülük, özgecilik ve vicdanlılık” olmak üzere yedi boyutta ele almışlardır. İşe gelmeyen mesai arkadaşının işini gönüllü olarak yapmak, kendi görev ve tanımlarında olmayan ancak örgüt açısından faydalı olacak işleri yapmak, diğer çalışanların yaşadıkları zorlukları aşmada onlara yardımcı olmak, örgütün yararına olacak yeni düşünceler üzerine çalışmak örgütsel vatandaşlık davranışlarına örnek olarak verilebilir (Kaya, 2013).

Eğitim örgütü olan okullarda, öğretmenlerin kendilerini örgütün bir vatandaşı olarak görerek bu doğrultuda hareket etmesinin okul yöneticilerinin liderlik yönlerinin güçlü olmasıyla mümkün olacağı düşünülmektedir. Liderlik, çok uzun yıllardan beri literatürde yer alan, geçerliğini hiçbir zaman kaybetmemiş önemli kavramlardan biridir. İnsanlar yaşadığı sürece ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına birlikte hareket etmek ve gruplaşmak durumunda kalmışlardır. Bu durum insanların belirli amaçlar için bir araya gelme, dolayısıyla onların yönetilme gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu aşamada da liderlik önemli hâle gelmiştir (Bakan & Doğan, 2013). Liderlik, kişileri veya bir grubu belirli amaçlar doğrultusunda peşinden sürüklemeye ilişkin süreç olarak tanımlanabilir (Turan, 2020).

Günümüze kadar liderlikle ilgili pek çok tanımlama yapılmış, liderlikle ilgili bazı yaklaşımlar ve modeller geliştirilmiştir ve geliştirilmeye de devam edilmektedir. Liderlik belirli bir zaman, belirli bir amaç, belirli bir grup ve durumla sınırlıdır. Bundan dolayı tüm zamanlarda geçerli olan bir liderlik modelinden bahsedilemez. İnsan tercih yapan ve hayatını belirli hedeflere yönelik tercihleriyle yönlendiren bir varlıktır. Çağımız şartlarında liderler, insanların ihtiyaçları ve beklentilerine duyarlı olmak zorundadır.

Eğitim örgütleri olan okullar açısından konuya baktığımızda liderler; daha insani ve daha kaliteli bir örgütsel yaşam ve okul oluşturmak, içinde çalışan insanların daha mutlu olmasını sağlayacak ortamı onlara sağlamak, hayatlarına anlam katmak ve işi değerli kılmak zorundadır. Yani bir nevi emir veren, efendilik eden değil hizmet eden, hizmetkâr lider olmalıdırlar (Şişman, 2018). Kendisine hizmet ettirmekten ziyade takipçilerine rol model olan, onlara yol gösteren, onlarla birlikte hareket edebilen ve hizmet etmeyi bir yaşam tarzı haline getiren modern liderlik anlayışı hizmetkâr liderlik olarak adlandırılmıştır (Sani vd., 2013). Hizmetkâr

liderlik çalışanların ihtiyaçlarına odaklanan, onları güçlendiren ve geliştiren bir liderlik tarzıdır (Akdöl, 2015). Kabak (2021), hizmetkâr liderliği, merkeze takipçilerini alan, onları önemseyen, dinleyen, geliştiren ve güçlendiren, sadece iş odaklı değil çalışan odaklı olan, mütevazı bir hizmet anlayışı olarak nitelendirmiştir. Laub (1999) araştırmaları sonucunda hizmetkâr liderliğe dair; değer verme, geliştirme, topluluk oluşturma, güvenilir olma, liderlik tesis etme ve liderliği paylaşma olmak üzere altı özellik belirlemiştir (akt. Öter & Dağlı, 2020). Patterson (2003), hizmetkâr liderliği sevgi, tevazu, fedakârlık, vizyon, güven, yetkilendirme ve hizmet olmak üzere altı farklı boyutta değerlendirmiştir. Bartubo ve Wheeler (2006) geliştirdikleri ölçekte hizmetkâr liderliğe ilişkin fedakârlık, duygusal iyileştirme, ikna edicilik, bilgelik ve kurumsal yönetim becerisi olmak üzere beş boyut ortaya koymuşlardır.

Okul yöneticilerinin son zamanlarda okul lideri olarak görülmesi ve yetiştirilmeleri gereği sıkça dile getirilmeye başlanmış olup eğitim yöneticisi, program yöneticisi gibi kavramların yerine eğitim lideri, program lideri kavramları kullanılmaya başlanmıştır. Ancak iyi bir öğretim lideri olmak için öncelikle iyi bir okul yöneticisi olmak gerekmektedir. Okul yöneticilerine okul lideri olarak bakıldığında okul yöneticileri daha insani ve kaliteli bir okul ortamı oluşturmak adına çalışanların mutluluğunu önemsemeli, efendilik eden değil hizmet eden olmalıdır (Şişman, 2018). Hizmetkâr okul liderliğine ilişkin daha önce hizmetkâr liderlikle ilgili yapılan çalışmaları incelemiş olan Öter ve Dağlı (2020) geliştirdikleri hizmetkâr okul liderliği ölçeğinde hizmetkâr okul liderliğini “hizmet anlayışı, geliştirme, iletişim, dürüstlük ve yönetim becerisi” olmak üzere beş farklı boyutta ele almışlardır. Vondey (2010) yılında yapmış olduğu araştırma sonucunda hizmetkâr liderliğin örgütsel vatandaşlık davranışının anlamlı bir yordayıcısı olduğunu belirtmiştir. Ertürk (2021) yapmış olduğu çalışmada hizmetkâr liderliğin öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışlarının önemli bir yordayıcısı olduğunu saptamıştır.

Nihayetinde, eğitim öğretimde öğrenci başarısını etkileyen ve öğrenciye rol model olan temel unsur öğretmendir. Öğretmenin motivasyonu ve çalıştığı kurumda mutlu olması, öğretmenin örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemesi, hem kurumu için hem de öğrenciler için faydalı olacaktır. Dolayısıyla okullarda öğretmenlerin motivasyonunu arttırmak ve görevlerini özveriyle yapmalarını sağlamak gerekmektedir. Hizmetkâr liderlik özelliği sergileyen okul yöneticileriyle çalışan öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışlarında artış olacağı düşünüldüğünde örgütün verimliliği ve etkililiği de artacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Okul yöneticilerinin liderlik özellikleri sergileyerek öğretmenleri etkilemeleri, öğretmenlerin çalışma ve kendini geliştirme isteğini arttırmaları, öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri okulların başarısı ve gelişimi açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada hizmetkâr okul liderliğinin öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkisini incelemek amaçlanmıştır.

Problem Cümlesi

Öğretmen görüşlerine göre hizmetkâr okul liderliği öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışını anlamlı olarak yordamakta mıdır?

Alt Problemler

- Hizmetkâr okul liderliği öğretmenlerin cinsiyet, yöneticilik deneyimi ve yönetici olma isteklerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- Örgütsel vatandaşlık davranışı öğretmenlerin cinsiyet, yöneticilik deneyimi ve yönetici olma isteklerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

- Hizmetkâr okul liderliği ile örgütsel vatandaşlık arasında anlamlı ilişki var mıdır?
- Hizmetkâr okul liderliği örgütsel vatandaşlığın anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Sosyal bilimler gözleme dayalı araştırmalar üzerine kurulu bilimlerdir. Yani ampiriktirler. Ampirik araştırmalar gözleme dayalı elde edilen bulgular ile ölçme gerektiren araştırmalardır. Sosyal bilimler için araştırma, insan davranışları ve bu konudaki birikime yönelik çalışan bir etkinlik olarak nitelendirilebilir (Büyüköztürk vd., 2012). Ampirik araştırmalar nicel ve nitel araştırmalar olmak üzere ikiye ayrılırlar (Büyüköztürk vd., 2011). Bu araştırmada, araştırma yöntemi olarak nicel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Eğitim alanındaki araştırmacılar olası ilişkileri araştırarak olguyu daha iyi anlayabilirler (Büyüköztürk vd., 2011). Bu çalışmada da öğretmenlerin görüşlerine göre hizmetkâr okul liderliği ile öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık düzeyi arasındaki ilişki incelenmek istenmektedir ve araştırmada ilişkisel tarama modeli uygulanmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın çalışma evreni 2022-2023 Eğitim Öğretim Yılında Sakarya ili Hendek ilçesi devlet okullarında görev yapan 959 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırma sahasındaki tüm katılımcılara ulaşılması maliyet ve zaman açısından zor olacağından evrene yönelik örneklem belirlenmiştir. Baş (2005)' e göre bilimsel araştırmalarda örneklemin homojen olduğu durumlarda %95 güven aralığında çalışma evreninin 1000 kişi olduğu kabul edilirse örneklem büyüklüğü 198 olarak kabul edilebilir. (akt. Can, 2014). Bu araştırmanın örneklemini uygun örnekleme ile belirlenen Sakarya ili Hendek ilçesinde devlet okullarında görev yapan 222 öğretmenden oluşmaktadır. Cohen ile Manion (1989) ve Ravid (1994)'e göre uygun örnekleme türünde araştırmacı, ihtiyaç duyduğu gruba ulaşana kadar en ulaşılabilir cevaplayıcıdan başlayarak örneklemini oluşturur (akt. Büyüköztürk vd., 2011).

Tablo 1:

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken		Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	96	43,2
	Kadın	126	56,8
Yöneticilik Deneyimi	Evet	49	22,1
	Hayır	173	77,9
Yönetici Olma İsteği	Evet	31	14
	Hayır	191	86
Toplam		222	100

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri toplanırken birinci bölüm araştırmacı tarafından oluşturulan demografik bilgiler formundan oluşmaktadır. Demografik bilgi formunda katılımcılara cinsiyet, yöneticilik deneyimi ve yönetici olma isteği ile ilgili sorular sorulmuştur.

İkinci bölümde Öter ve Dağlı (2020)' nin geliştirdiği "Hizmetkâr Okul Liderliği Ölçeği" yer almaktadır. Hizmetkâr Okul Liderliği Ölçeği, 5'li Likert Tipi (1=Hiç katılmıyorum, 2=Çok az katılıyorum, 3=Orta düzeyde katılıyorum, 4=Büyük oranda katılıyorum, 5=Tamamen katılıyorum) şeklinde hazırlanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açılımlayıcı faktör analizi ile incelenmiş, açılımlayıcı faktör analizi sonucunda 35 maddeden aynı zamanda Hizmet Anlayışı (1, 2, 3, 4, 5, 6. maddeler), Geliştirme (7, 8, 9, 10, 11, 12, 13. maddeler), İletişim (14, 15, 16,

17, 18, 19. maddeler), Dürüstlük (20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29. maddeler) ve Yönetim Becerisi (30, 31, 32, 33, 34, 35. maddeler) olmak üzere 5 alt boyuttan oluşan bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Bu ölçekte açıklanan toplam varyans %67,811 olarak saptanmıştır. Ayrıca ölçekte yer alan maddelerin faktör yük değerlerinin .367 ile .833 arasında yer aldığı saptanmıştır. Ölçeğin beş faktörlü yapıyı ölçtüğü doğrulayıcı faktör analizi ile doğrulanmıştır. Ölçeğin güvenilirliği için Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısına ve maddelerin toplam korelasyonlarına bakılmıştır. Her bir faktör için Cronbach Alpha değerleri sırasıyla .892, .903, .901, .924, .873 olup tüm ölçek için .971 olarak saptanmıştır ve yapılan tüm geçerlik ve güvenilirlik analizi sonuçları, Hizmetkâr Okul Liderliği Ölçeğinin örneklemi öğretmenlerden oluşan çalışmalarda kullanılabilirliğini göstermektedir (Öter & Dağlı, 2020).

Üçüncü bölümde Memduhoğlu ve Zengin (2019) tarafından geliştirilen “Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği” yer almaktadır. Örgütsel Vatandaşlık Düzeyi Ölçeği 5’li Likert Tipi (1=Hiç katılmıyorum, 2=Çok az katılıyorum, 3=Orta düzeyde katılıyorum, 4=Büyük oranda katılıyorum, 5=Tamamen katılıyorum) şeklinde hazırlanmıştır. Ölçek, 40 maddeden aynı zamanda Örgütsel Bağlılık (1, 2, 3, 4. maddeler), Saygı ve Yardımlaşma (5, 6, 7, 8, 9, 10. maddeler), Özerklik ve Değerlilik (11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18. maddeler), Uyum ve İtaat (19, 20, 21, 22. maddeler), Katılımda Gönüllülük (23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30. maddeler), Özgecilik (31, 32, 33, 34, 35. maddeler) ve Vicdanlılık (36, 37, 38, 39, 40. maddeler) olmak üzere 7 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu ölçekte açıklanan toplam varyans %61,594 olarak saptanmıştır. Ayrıca ölçekte yer alan maddelerin faktör yük değerlerinin .337, ve .752 arasında yer aldığı saptanmıştır. Ölçeğin 7 faktörlü yapıyı ölçtüğü doğrulayıcı faktör analizi ile doğrulanmıştır. Her bir faktör için Cronbach Alpha değerleri sırasıyla .825, .823, .899, .744, .901, .713, .805 olup tüm ölçek için .943 olarak saptanmıştır.

Araştırmamızda kullandığımız ölçeklerden hizmetkâr okul liderliği ölçeği her bir faktörü için Cronbach Alpha değerleri sırasıyla .984, .983, .985, .982, .985 olup tüm ölçek için .979 olarak saptanmıştır. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ölçeği her bir faktörü için Cronbach Alpha değerleri sırasıyla .945, .936, .936, .936, .934, .942, .945 olup tüm ölçek için .926 olarak tespit edilmiş olup ölçeklerin bu araştırma için güvenilir olduğu saptanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi kısmında SPSS programından yararlanılmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri analiz edilirken yüzde(%) ve frekans(f) gibi betimleyici istatistikler kullanılmıştır. Verilere ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri -2.00’ den büyük ve +2.00’ den küçükse verilerin normal dağılım gösterdiği söylenebilir (George & Mallery, 2010). Verilere ilişkin fark analizleri yapılırken normal dağılım gösteren cinsiyet, yöneticilik deneyimi ve yönetici olma isteği değişkenleri t Test kullanılarak analiz edilmiştir. Anlamlılık değerlerine ilişkin $p < 0,05$ değeri baz alınmıştır.

Tablo 2.

Normal Dağılım Testi Sonuçları

	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Hizmetkâr Okul Liderliği Alt Boyutları		
Hizmet Anlayışı	-,554	-,521
Geliştirme	-,477	-,695
İletişim	-,535	-,805
Dürüstlük	-,590	-,677
Yönetim Becerisi	-,609	-,677
Örgütsel Vatandaşlık Alt Boyutları		
Örgütsel Bağlılık	-,686	-,259
Saygı ve Yardımlaşma	-1,524	1,928

Tablo 2 (Devamı)...

Özerklik ve Değerlilik	-,748	-,211
Uyum ve İtaat	-1,113	1,032
Katılımda Gönüllülük	-,826	,278
Özgecilik	-,404	-1,36
Vicdanlılık	-1,487	1,735

Tablo 2' de araştırma kapsamında kullanılan değişkenlere yönelik çarpıklık ve basıklık değerleri gösterilmiştir. Değerler -2,00 ve +2,00 arasında olup veriler normal dağılmıştır (George & Mallery, 2010).

BULGULAR

Fark Analizleri

Tablo 3.

Cinsiyet Değişkenine Göre Hizmetkâr Okul Liderliği Tutumlarının t Testi Sonuçları

		n	$\bar{X}$	ss	t	p
Hizmet Anlayışı	Erkek	96	3,58	1,11	0,136	0,892
	Kadın	126	3,56	1,08		
Geliştirme	Erkek	96	3,49	1,12	0,005	0,996
	Kadın	126	3,49	1,10		
İletişim	Erkek	96	3,62	1,20	0,372	0,711
	Kadın	126	3,56	1,14		
Dürüstlük	Erkek	96	3,74	1,09	0,433	0,665
	Kadın	126	3,67	1,09		
Yönetim Becerisi	Erkek	96	3,72	1,12	0,153	0,879
	Kadın	126	3,72	1,13		

Tablo 3 incelendiğinde hizmet anlayışı ($t_{(222)}=0,136$, $p>0,05$), geliştirme ($t_{(222)}=0,005$, $p>0,05$), iletişim ($t_{(222)}=0,372$, $p>0,05$), dürüstlük ($t_{(222)}=0,433$, $p>0,05$) ve yönetim becerisi ($t_{(222)}=0,153$, $p>0,05$) boyutlarında cinsiyetin anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır.

Tablo 4.

Yöneticilik Deneyimi Değişkenine Göre Hizmetkâr Okul Liderliği Tutumlarının t Testi Sonuçları

		n	$\bar{X}$	ss	t	p
Hizmet Anlayışı	Evet	49	3,62	1,15	0,352	0,725
	Hayır	173	3,55	1,08		
Geliştirme	Evet	49	3,46	1,170	0,205	0,838
	Hayır	173	3,50	1,094		
İletişim	Evet	49	3,61	1,266	0,163	0,871
	Hayır	173	3,58	1,141		
Dürüstlük	Evet	49	3,80	1,203	0,737	0,462
	Hayır	173	3,67	1,066		
Yönetim Becerisi	Evet	49	3,81	1,222	0,606	0,545
	Hayır	173	3,70	1,106		

Tablo 4 incelendiğinde hizmet anlayışı ($t_{(222)}=0,352$, $p>0,05$), geliştirme ($t_{(222)}=0,205$, $p>0,05$), iletişim ($t_{(222)}=0,163$, $p>0,05$), dürüstlük ($t_{(222)}=0,737$, $p>0,05$) ve yönetim becerisi ($t_{(222)}=0,606$, $p>0,05$) boyutlarında yöneticilik deneyim değişkeninin anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır.

Tablo 5.*Yönetici Olma İsteklerine Göre Hizmetkâr Okul Liderliği Tutumlarının t Testi Sonuçları*

		n	$\bar{X}$	ss	t	p
Hizmet Anlayışı	Evet	31	3,48	1,20	-0,489	0,625*
	Hayır	191	3,58	1,08		
Geliştirme	Evet	31	3,47	1,20	-0,151	0,880*
	Hayır	191	3,50	1,09		
İletişim	Evet	31	3,47	1,19	-0,609	0,543
	Hayır	191	3,61	1,16		
Dürüstlük	Evet	31	3,68	1,20	-0,110	0,912
	Hayır	191	3,70	1,08		
Yönetim Becerisi	Evet	31	3,59	1,28	-0,705	0,482
	Hayır	191	3,75	1,10		

Tablo 5 incelendiğinde hizmet anlayışı ($t_{(222)} = -0,489$, $p > 0,05$), geliştirme ($t_{(222)} = -0,151$, $p > 0,05$), iletişim ($t_{(222)} = -0,609$, $p > 0,05$), dürüstlük ($t_{(222)} = -0,110$, $p > 0,05$) ve yönetim becerisi ($t_{(222)} = -0,705$, $p > 0,05$) boyutlarında yönetici olma isteği değişkeninin anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır.

Tablo 6.*Cinsiyete Göre Örgütsel Vatandaşlık Davranış Tutumlarının t Testi Sonuçları*

		n	$\bar{X}$	ss	t	p
Örgütsel Bağlılık	Erkek	96	3,72	1,09	-0,029	0,977
	Kadın	126	3,72	1,06		
Saygı ve Yardımlaşma	Erkek	96	4,41	0,70	0,301	0,763
	Kadın	126	4,38	0,81		
Özerklik ve Değerlilik	Erkek	96	3,83	0,98	-0,546	0,585
	Kadın	126	3,91	0,99		
Uyum ve İtaat	Erkek	96	4,10	0,76	-1,590	0,113
	Kadın	126	4,27	0,77		
Katılımda Gönüllülük	Erkek	96	4,05	0,81	0,340	0,734
	Kadın	126	4,01	0,89		
Özgecilik	Erkek	96	3,71	0,82	0,287	0,774
	Kadın	126	3,67	0,86		
Vicdanlılık	Erkek	96	4,26	0,80	-1,135	0,257
	Kadın	126	4,38	0,86		

Tablo 6' da örgütsel bağlılık ($t_{(222)} = -0,029$, $p > 0,05$), saygı ve yardımlaşma ($t_{(222)} = 0,301$, $p > 0,05$), özerklik ve değerlilik ($t_{(222)} = -0,546$, $p > 0,05$), uyum ve itaat ($t_{(222)} = -1,590$, $p > 0,05$), katılımda gönüllülük ($t_{(222)} = 0,340$, $p > 0,05$), özgecilik ($t_{(222)} = 0,287$, $p > 0,05$) ve vicdanlılık ($t_{(222)} = -1,135$, $p > 0,05$), boyutlarında cinsiyetin anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır.

Tablo 7.*Yöneticilik Deneyimi Değişkenine Göre Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Tutumlarının t Testi Sonuçları*

		n	$\bar{X}$	ss	t	p
Örgütsel Bağlılık	Evet	49	3,67	1,14	-0,388	0,698
	Hayır	173	3,74	1,06		
Saygı ve Yardımlaşma	Evet	49	4,47	0,65	0,853	0,395
	Hayır	173	4,37	0,79		
Özerklik ve Değerlilik	Evet	49	3,87	0,96	-0,052	0,959
	Hayır	173	3,88	1,00		

Tablo 7 (Devamı)...

Uyum ve İtaat	Evet	49	4,17	0,74	-0,310	0,757
	Hayır	173	4,21	0,78		
Katılımda Gönüllülük	Evet	49	4,14	0,85	1,008	0,315
	Hayır	173	4,00	0,86		
Özgecilik	Evet	49	3,77	0,81	0,801	0,424
	Hayır	173	3,66	0,86		
Vicdanlılık	Evet	49	4,40	0,79	0,632	0,528
	Hayır	173	4,31	0,84		

(*: $p < 0,05$ anlamlı farklılık olduğu anlamına gelir.)

Tablo 7' de örgütsel bağlılık ($t_{(222)} = -0,388$, $p > 0,05$), saygı ve yardımlaşma ($t_{(222)} = 0,853$, $p > 0,05$), özerklik ve değerlilik ($t_{(222)} = -0,052$, $p > 0,05$), uyum ve itaat ($t_{(222)} = -0,310$, $p > 0,05$), katılımda gönüllülük ($t_{(222)} = 1,008$, $p > 0,05$), özgecilik ($t_{(222)} = 0,801$, $p > 0,05$) ve vicdanlılık ($t_{(222)} = 0,632$, $p > 0,05$), boyutlarında yöneticilik deneyimi değişkeninin anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır.

Tablo 8.

Yönetici Olma İsteği Değişkenine Göre Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Tutumlarının t Testi Sonuçları

		n	$\bar{X}$	ss	t	p
Örgütsel Bağlılık	Evet	31	3,76	1,22	0,221	0,825
	Hayır	191	3,71	1,05		
Saygı ve Yardımlaşma	Evet	31	4,49	0,71	0,763	0,446
	Hayır	191	4,38	0,77		
Özerklik ve Değerlilik	Evet	31	3,84	1,07	-0,194	0,846
	Hayır	191	3,88	0,97		
Uyum ve İtaat	Evet	31	4,21	0,82	0,107	0,915
	Hayır	191	4,20	0,76		
Katılımda Gönüllülük	Evet	31	4,25	0,72	1,554	0,122
	Hayır	191	4,00	0,87		
Özgecilik	Evet	31	4,01	0,65	2,842	0,007**
	Hayır	191	3,64	0,86		
Vicdanlılık	Evet	31	4,34	0,87	0,108	0,914
	Hayır	191	4,33	0,83		

(*: $p < 0,05$ anlamlı farklılık olduğu, **: $p < 0,01$ anlamlı farklılık düzeyi bulunduğu anlamına gelir.)

Tablo 8' de örgütsel bağlılık ($t_{(222)} = -0,221$, $p > 0,05$), saygı ve yardımlaşma ($t_{(222)} = 0,763$, $p > 0,05$), özerklik ve değerlilik ($t_{(222)} = -0,194$, $p > 0,05$), uyum ve itaat ($t_{(222)} = 0,107$, $p > 0,05$), katılımda gönüllülük ($t_{(222)} = 1,554$, $p > 0,05$) ve vicdanlılık ($t_{(222)} = 0,108$, $p > 0,05$), boyutlarında yöneticilik deneyimi değişkeninin anlamlı farklılık göstermediği gözlemlenmiştir. Özgecilik ($t_{(222)} = 2,842$, $p < 0,01$) boyutunda ise anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Korelasyon Analizi**Tablo 9.**

Hizmetkâr Okul Liderliği Modeli ile Örgütsel Vatandaşlık Arasındaki İlişkiye Yönelik Pearson Korelasyon Analizi

	Örg.Bağ.	Saygı ve Yar.	Öz. ve Değ.	Uy. ve İtaat	Katılımda Gön.	Özgecilik	Vic.	Örg. Vat. Toplam
Hizmet Anlayışı	0,671*	0,485*	0,814*	0,592*	0,519*	0,433*	0,387*	0,684*
Geliştirme	0,674*	0,478*	0,823*	0,615*	0,550*	0,467*	0,397*	0,702*
İletişim	0,674*	0,475*	0,794*	0,547*	0,541*	0,465*	0,352*	0,678*
Dürüstlük	0,692*	0,531*	0,812*	0,614*	0,527*	0,437*	0,427*	0,704*
Yönetim Becerisi	0,663*	0,518*	0,792*	0,623*	0,514*	0,423*	0,444*	0,691*
Hizmetkâr liderlik Toplam	0,703*	0,520*	0,840*	0,624*	0,551*	0,462*	0,420*	0,721*

(*Can (2014)' e göre $-1 \leq r < 0$ ve $0 < r \leq 1$ olması ilişki olduğunu gösterir. $r = 0$ olması ilişkinin olmadığı anlamına gelir. ± 1 ' e yakınlık ilişkinin güçlü olduğunu gösterir.)

Tablo 9 incelendiğinde örgütsel vatandaşlık toplam puanı ile hizmetkâr okul liderliği hizmet anlayışı alt boyutu ($p < 0,05$; $r = 0,684$) arasında pozitif yönlü orta düzeyde, geliştirme alt boyutu ($p < 0,05$; $r = 0,702$) arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde, iletişim alt boyutu ($p < 0,05$; $r = 0,678$) arasında pozitif yönlü orta düzeyde, dürüstlük alt boyutu ($p < 0,05$; $r = 0,704$) arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde, yönetim becerisi alt boyutu ($p < 0,05$; $r = 0,691$) arasında pozitif yönlü orta düzeyde, hizmetkâr liderlik toplam puanı ($p < 0,05$; $r = 0,721$) arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde ilişki vardır.

Hizmetkâr liderlik toplam puanı ile örgütsel vatandaşlık alt boyutları olan; örgütsel bağlılık ($p < 0,05$; $r = 0,703$) arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde, saygı ve yardımlaşma ($p < 0,05$; $r = 0,520$) arasında pozitif yönlü orta düzeyde, özerklik ve değerlilik ($p < 0,05$; $r = 0,840$) arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde, uyum ve itaat ($p < 0,05$; $r = 0,624$) arasında pozitif yönlü orta düzeyde, katılımda gönüllülük ($p < 0,05$; $r = 0,551$) arasında pozitif yönlü orta düzeyde, özgecilik alt boyutu ($p < 0,05$; $r = 0,462$) arasında pozitif yönlü orta düzeyde, vicdanlılık ($p < 0,05$; $r = 0,420$) arasında pozitif yönlü orta düzeyde ilişki vardır.

Hizmetkâr okul liderliğinin hizmet anlayışı alt boyutu ile örgütsel vatandaşlık davranışının örgütsel bağlılık ($p < 0,05$; $r = 0,671$), saygı ve yardımlaşma ($p < 0,05$; $r = 0,485$), uyum ve itaat ($p < 0,05$; $r = 0,592$), katılımda gönüllülük ($p < 0,05$; $r = 0,519$), özgecilik ($p < 0,05$; $r = 0,433$), vicdanlılık ($p < 0,05$; $r = 0,387$) alt boyutlarında pozitif yönlü orta düzeyde, son olarak özerklik ve değerlilik ($p < 0,05$; $r = 0,814$) alt boyutuyla pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

Hizmetkâr okul liderliğinin geliştirme alt boyutu ile örgütsel vatandaşlık davranışının örgütsel bağlılık ($p < 0,05$; $r = 0,674$), saygı ve yardımlaşma ($p < 0,05$; $r = 0,478$), uyum ve itaat ($p < 0,05$; $r = 0,615$), katılımda gönüllülük ($p < 0,05$; $r = 0,550$), özgecilik ($p < 0,05$; $r = 0,467$), vicdanlılık ($p < 0,05$; $r = 0,397$) alt boyutlarında pozitif yönlü orta düzeyde, son olarak özerklik ve değerlilik ($p < 0,05$; $r = 0,823$) alt boyutuyla pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

Hizmetkâr okul liderliğinin iletişim alt boyutu ile örgütsel vatandaşlık davranışının örgütsel bağlılık ($p < 0,05$; $r = 0,674$), saygı ve yardımlaşma ($p < 0,05$; $r = 0,475$), uyum ve itaat ($p < 0,05$;

$r=0,547$), katılımı gönüllülük ($p<0,05$; $r=0,541$), özgecilerlik ($p<0,05$; $r=0,465$), vicdanlılık ($p<0,05$; $r=0,352$) alt boyutlarında pozitif yönlü orta düzeyde, son olarak özerklik ve değerlilik ($p<0,05$; $r=0,794$) alt boyutuyla pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

Hizmetkâr okul liderliğinin dürüstlük alt boyutu ile örgütsel vatandaşlık davranışının örgütsel bağlılık ($p<0,05$; $r=0,692$), saygı ve yardımlaşma ($p<0,05$; $r=0,531$), uyum ve itaat ($p<0,05$; $r=0,614$), katılımı gönüllülük ($p<0,05$; $r=0,527$), özgecilerlik ($p<0,05$; $r=0,437$), vicdanlılık ($p<0,05$; $r=0,427$) alt boyutlarında pozitif yönlü orta düzeyde, son olarak özerklik ve değerlilik ($p<0,05$; $r=0,812$) alt boyutuyla pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

Hizmetkâr okul liderliğinin yönetim becerisi alt boyutu ile örgütsel vatandaşlık davranışının örgütsel bağlılık ($p<0,05$; $r=0,663$), saygı ve yardımlaşma ($p<0,05$; $r=0,518$), uyum ve itaat ($p<0,05$; $r=0,623$), katılımı gönüllülük ($p<0,05$; $r=0,514$), özgecilerlik ($p<0,05$; $r=0,423$), vicdanlılık ($p<0,05$; $r=0,444$) alt boyutlarında pozitif yönlü orta düzeyde, son olarak özerklik ve değerlilik ($p<0,05$; $r=0,792$) alt boyutuyla pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

Regresyon (Etki Analizi)

Okul yöneticilerinin hizmetkâr okul liderliği ile örgütsel vatandaşlık arasındaki etki analizi aşağıda yer alan tablolarda verilmiştir.

Tablo 10.

Hizmetkâr Okul Liderliği ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Etki Analizi

Model Summary

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Standart Hata
1	0,721 ^a	0,520	0,517	0,51884

a. Tahminler (Sabit), Hizmetkâr Okul Liderliği Toplamı

Regresyon analizine ait değişkenler arası ilişkinin derecesini gösteren R değerinin anlamlılığına dair varyans analizi Tablo 10' da gösterilmiştir.

Tablo 11.

Regresyon Modelinin İstatistiksel Anlamlılığı

Anova^a

Model		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
1	Regresyon	64,036	1	64,036	237,877	0,000 ^b
	Kalıntı	59,223	220	0,269		
	Toplam	123,259	221			

a. Tahminler (Sabit), Hizmetkâr Okul Liderliği Toplamı

b. Bağımlı Değişken: Örgütsel Vatandaşlık Toplamı

Tablo 12.

Regresyon Analizine İlişkin Parametreler

Katsayılar ^a	Tahmin Katsayıları	Standardize Katsayılar				
		B	Standart Hata	Beta	t	p
1	Sabit	2,224	0,123		18,121	0,000
	Hizmetkâr	0,501	0,032	0,721	15,423	0,000
	Okul Liderliği					

a. Bağımlı Değişken: Örgütsel Vatandaşlık Toplamı

Tablo 10, 11 ve 12' deki sonuçlar incelendiğinde yapılan regresyon analizinde anlamlı bir ilişki gözlemlenmiş ($R=0,721$, $R^2=0,520$) ve hizmetkâr okul liderliğinin öğretmenlerin örgütsel vatandaşlıklarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu gözlemlenmiştir ($F=237,877$; $p<0,01$). Sonuç olarak hizmetkâr okul liderliğinin öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışlarındaki değişimin %52' sini karşıladığı gözlemlenmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Örgütlerin etkili örgüt olma çabaları ve gelişmeye açık kurumlar olma gayreti, gelişen teknoloji ve bilgi çağıyla birlikte kaçınılmaz duruma gelmiştir. Eğitim örgütü olan okulların da gelişimi ve etkililiği okullarda görev yapan öğretmenlerin gelişimi, özverili çalışmaları ve örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleriyle mümkün olacaktır. Okul yöneticilerinin geleneksel anlayışın dışına çıkarak farklı liderlik tarzları kullanmaları, hizmet etme anlayışıyla çalışmaları öğretmenlerin motivasyonunu arttırıp, örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemelerini sağlayacaktır.

Araştırmanın sonuçlarına göre; hizmetkâr okul liderliği geliştirme, hizmet anlayışı, dürüstlük, iletişim ve son olarak yönetim becerisi alt boyutlarında; cinsiyet, yöneticilik deneyimi ve yönetici olma isteği değişkenlerinde anlamlı farklılık göstermemektedir. Yani öğretmenlerin kadın ya da erkek olmaları, daha önce yöneticilik yapıp yapmamaları ve yönetici olmak istemeleri veya istememeleri bu noktada anlamlı bir fark oluşturmamaktadır. Örgütsel vatandaşlık davranışı saygı ve yardımlaşma, örgütsel bağlılık, özerklik ve değerlilik, vicdanlılık, katılımda gönüllülük, uyum ve itaat alt boyutlarında cinsiyet, yöneticilik deneyimi ve yönetici olma isteği değişkenlerinde anlamlı farklılık göstermemektedir. Yani öğretmenlerin erkek ya da kadın olmaları, daha önce yöneticilik yapıp yapmamaları ve yönetici olmak istemeleri veya istememeleri bu noktada anlamlı bir fark oluşturmamaktadır. Diğer yandan örgütsel vatandaşlık davranışı özgecilik alt boyutunda cinsiyet ve yöneticilik deneyimi değişkenlerinde anlamlı fark gözlenmemişken yönetici olma değişkeninde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Yani öğretmenlerin yönetici olmak isteyip istememeleri örgütsel vatandaşlıklarını özgecilik alt boyutunda etkilemektedir.

Ayrıca hizmetkâr okul liderliği davranışları ile öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre hizmetkâr okul liderliğinin öğretmenlerin örgütsel vatandaşlıklarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu gözlemlenmiştir.

Ertürk (2021) yapmış olduğu hizmetkâr okul liderliği ve öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık algılarına dair araştırmasında hizmetkâr okul liderliğinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine anlamlı bir yordayıcı olduğundan bahsetmiştir.

Yıldız ve Börü (2015) çalışmasında hizmetkâr liderlerin çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışlarına yönelik önemini ortaya koymuş, liderlerin çalışanlarına karşı hizmet etme anlayışlarının örgütsel vatandaşlık davranışını oluşturmağını ön görmüştür.

Dinçer ve Öksüz (2011) çalışmalarında hizmetkâr liderlik ve örgütsel vatandaşlık davranışlarının yakın ilişkili olduğundan bahsetmiş, hizmetkâr liderlik davranışlarının artmasıyla, çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışlarının artacağına değinmişlerdir.

Vondey (2010) çalışmasında hizmetkâr liderliğin örgütsel vatandaşlık davranışının anlamlı bir yordayıcısı olduğunu ortaya koymuştur. Çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışlarını arttırmak isteyen liderlerin hizmetkâr liderlik davranışlarını arttırmaları gerekliliğini ortaya koymuştur. Patterson (2003) da hizmetkâr liderlerin insanlara değer verdiklerini, anlayışlı olduklarını, takdir gösterdiklerini ve empatik davranabildiklerinden bahsetmiştir.

Araştırma sonuçları, Vondey (2010), Dinçer & Öksüz (2011), Yıldız & Börü (2015), Ertürk (2021) araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Hizmet etme anlayışına sahip, gelişime açık olan, iletişim becerileri güçlü olan, güçlü yönetim becerilerine sahip dürüst okul yöneticileri ile çalışan öğretmenler okula bağlı, birlikte uyumlu çalışmalar sergileyebilen, görevi harici çalışmalarda gönüllü olarak yer alan öğretmenlerdir. Örgütsel vatandaşlık düzeyi yüksek olan öğretmenler daha etkili ve verimli çalışmalar sergileyeceğinden okul yöneticilerinin, öğretmenlerin motivasyonunu ve çalışma şevkini arttıracak şekilde yönetim ve liderlik becerileri sergilemeleri gerekliliği dikkat çekilmesi gereken önemli noktalardandır. Hizmetkâr okul liderliği yüksek düzeyde olan okul yöneticisi ile görev yapan öğretmenler örgütsel vatandaşlık örnekleri sergileyecek, bu da verimliliği ve gelişimi arttıracaktır. Bu da olumlu bir okul iklimi ve okul kültürü oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Araştırma sonuçlarına göre aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Hizmetkâr okul liderliğinin öğretmenlerin örgütsel vatandaşlıklarının anlamlı bir yordayıcısı olması ve öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları sergilemelerinin okullara olan katkıları düşünüldüğünde geleneksel anlayıştan ziyade hizmet etme anlayışıyla çalışan okul yöneticileri ödüllendirilebilir.
- Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin etkileşimlerini arttıracak etkinlikler yapmaları birbirlerini anlamaları ve empati yapabilmelerine yardımcı olacağından okul yöneticileri ve öğretmenlerin gezi, atölye çalışmaları, piknik, turnuva vb. etkinliklere katılmaları önerilir.

Destek ve Teşekkür

Bu çalışma sorumlu yazarın “Öğretmen Görüşlerine Göre Hizmetkâr Okul Liderliği ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Hendek Örneği)” tezsiz yüksek lisans dönem projesinden üretilmiştir.

Çatışma Beyanı

Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar/çatışma beyanımız olmadığını ifade ederiz.

Yayın Etiği Beyanı

Bu araştırmanın planlanmasından uygulanmasına, verilerin toplanmasından verinin analizine kadar olan tüm süreçte "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Çalışmanın yazım sürecinde bilimsel etik ve alıntı kurallarına uyulmuş, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Akdöl, B. (2015). *Hizmetkâr Liderlik*. Derin Yayınları.
- Bakan, İ., & Doğan İ. (2013). *Liderlik Güncel Konular ve Yaklaşımlar*. Gazi Kitapevi.
- Barbuto, J. E., ve Wheeler, D.W. (2006). Scale development and construct clarification of servant leadership. *Group ve Organization Management*, 31(3), 300-326.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö., & Köklü, N. (2012). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*. Pegem Akademi.
- Can, A. (2014). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Pegem Akademi.

- Dinçer, M., & Öksüz, B. (2011). Hizmetkâr Liderlik Anlayışı ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışını Geliştirmek. *Erciyes İletişim Dergisi "akademia" 2(2)*, 2-18.
- Ertürk, R. (2021). Okul Yöneticilerinin Hizmetkâr Okul Liderliği Davranışları ile Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık Algıları Arasındaki İlişki. *Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 57-72.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Window Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10a ed.)*. Pearson.
- Kabak, A. (2021). Hizmetkâr Liderlik. A. Gümüş, *Liderlik Güncel Perspektifler* içinde (s. 193-209). Gazi Kitapevi.
- Kaya, Ş. D. (2013). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı. *Türk İdare Dergisi*, 85(476), 265-287.
- Memduhoğlu, H. B., & Zengin, M. (2019). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 1054-1067.
<https://doi.org/10.17240/aibuefd.2019.19.49440-536061>
- Öter, Ö. M., & Dağlı, A. (2020). Hizmetkâr Okul Liderliği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(27), 397-423. <https://doi.org/10.26466/opus.749822>
- Patterson, K. A. (2003). *Servant leadership: A theoretical model*. Regent University.
- Sani, F. O., Çalışkan, S. C., Atan, Ö., & Yozgat, U. (2013). Öğretim Üyelerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışları ve Ardılları Üzerine Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 13(1), 63-82.
- Sezgin, F. (2005). Örgütsel Vatandaşlık Davranışları: Kavramsal Bir Çözümleme ve Okul Açısından Bazı Çıkarımlar. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 317-339.
- Şişman, M. (2018). *Öğretim Liderliği*. Pegem Akademi.
- Titrek, O., Bayrakçı, M., & Güneş, D. Z. (2009). Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına İlişkin Görüşleri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 17, 1-28.
- Turan, S. (2020). Liderlik Nedir? K. Yılmaz, *Liderlik Kuram-Araştırma-Uygulama* içinde (s. 1-5). Pegem Akademi.
- Vonday, M. (2010). The Relationships among Servant Leadership, Organizational Citizenship Behavior, Person-Organization Fit, and Organizational Identification. *International Journal of Leadership Studies*, 6(1), 3-27.
- Yıldız, P., & Börü, P. D. (2015). *Hizmetkâr Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi: Beşiktaş Belediyesi Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma* [Yüksek Lisans Tezi, Arel Üniversitesi]
<https://arelarsiv.arel.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12294/913/TezPinarYildiz.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The survival and development of organizations is possible with employees who have a high sense of commitment to the organization, can act as a team, take responsibility, and see themselves as a citizen of the organization (Memduhoğlu & Zengin, 2019). Smith, Organ and Near (1983) defined the concept of organizational citizenship as behaviors that aim to help people in the organization voluntarily outside of their duties within the organization. In education and training, the main element that affects student success and is a role model for students is the teacher. The teacher's motivation, being happy in the institution where he/she works, and exhibiting organizational citizenship behaviors in his/her school will be beneficial for both the institution and the students. Therefore, it is necessary to increase the motivation of teachers in schools and ensure that they perform their duties devotedly. It is important for the success and development of schools that school administrators influence teachers by exhibiting leadership characteristics, increase teachers' willingness to work and improve themselves, and teachers' organizational citizenship behaviors. When we look at the issue in terms of schools, leaders have to create a more humane and higher quality organizational life and school, provide an environment that will make the people working in it happier, add meaning to their lives and make the work valuable. In other words, they should be servant leaders who serve, not commanders and masters (Şişman, 2018). Servant leadership is a leadership style that focuses on the needs of employees, empowering and developing them (Akdöl, 2015). Kabak (2021) described servant leadership as a modest service understanding that puts followers at the center,

cares, listens, develops and empowers them, is not only work-oriented but also employee-oriented. When school administrators are viewed as school leaders, school administrators should care about the happiness of employees in order to create a more humane and quality school environment, and they should be servants, not masters (Şişman, 2018). As a result of Laub's (1999) research on servant leadership; It has identified six characteristics: valuing, developing, creating community, being reliable, establishing leadership and sharing leadership (cited in Öter & Dağlı, 2020). Patterson (2003) evaluated servant leadership in six different dimensions: love, humility, sacrifice, vision, trust, empowerment and service. Bartubo and Wheeler (2006) revealed five dimensions of servant leadership in the scale they developed: sacrifice, emotional healing, persuasiveness, wisdom and corporate management skills.

In this study, it is aimed to examine the effect of servant school leadership, one of the leadership models, on teachers' organizational citizenship behaviors. For this purpose, answers to the following problems and sub-problems were sought. According to teachers' views, does servant school leadership significantly predict teachers' organizational citizenship behaviors?

- According to teachers' views, does servant school leadership differ significantly according to teachers' gender, administrative experience, and desire to be an administrator?
- According to teachers' views, do organizational citizenship behaviors differ significantly according to teachers' gender, administrative experience, and desire to be an administrator?
- Is there a significant relationship between servant school leadership and organizational citizenship according to teachers' views?
- Is servant school leadership a significant predictor of organizational citizenship?

Method

In this study, the relational survey one of the quantitative research methods was utilized. The study population of the research consists of 959 teachers working in public schools in Hendek district of Sakarya province. Since it would be difficult to reach all participants in the research area in terms of cost and time, a population sample was determined. The sample of the research consists of 222 teachers working in public schools in Hendek district of Sakarya province, determined by convenient sampling. For data collection, demographic information form, Servant School Leadership Scale, and Organizational Citizenship Behavior Scale were used. SPSS package program was used for data analysis. Descriptive statistics such as frequency (f) and percentage (%) were used to analyze the demographic characteristics of the participants. While analyzing the differences in the data, the variables of gender, managerial experience and desire to be a manager, which were normally distributed, were analyzed using t-test

Findings

According to the findings of the study, there is no significant difference in the sub-dimensions of servant school leadership service understanding, development, communication, honesty and finally management skills in terms of gender, administrative experience and desire to be an administrator. In other words, whether teachers are male or female, whether they have been an administrator before or not, and whether they want to be an administrator or not do not make a significant difference at this point. There is no significant difference in the sub-dimensions of organizational citizenship behavior organizational commitment, respect and cooperation, autonomy and valuing, compliance and obedience, voluntariness in participation, conscientiousness in terms of gender, experience as a manager and desire to be a manager. Namely, whether teachers are male or female, whether they have been a manager before or not,

and whether they want to be a manager or not do not make a significant difference at this point. On the other hand, while no significant difference was observed in the variables of gender and administrative experience in the altruism sub-dimension of organizational citizenship behavior, it was found that there was a significant difference in the variable of being an administrator. In other saying, whether teachers want to be an administrator or not affects their organizational citizenship in altruism sub-dimension. When the tables are examined, in the regression analysis conducted to reveal how servant school leadership predicts organizational citizenship behaviors, a significant relationship is observed ($R=0.721$, $R^2=0.520$). In this context, it is seen that servant school leadership is a significant predictor of teachers' organizational citizenship behaviors ($F=237.877$; $p<0.01$). This finding shows that servant school leadership reveals 52% of the change in teachers' organizational citizenship behaviors.

Conclusion and Discussion

According to the results of the study, there is a positive and high level relationship between servant school leadership behaviors and teachers' organizational citizenship behaviors. Servant school leadership is a significant predictor of teachers' organizational citizenship behaviors. This results of the study support the findings of the studies conducted by Vondey (2010), Dinçer and Öksüz (2011), Yıldız and Börü (2015), and Ertürk (2021) in the literature. In this context, it can be said that teachers who work with honest school administrators who have a sense of service, who are open to development, who have strong communication skills, who have strong management skills are teachers who are committed to the school, who can work harmoniously together, and who voluntarily take part in activities outside their duties. Since teachers with high levels of organizational citizenship will exhibit more effective and productive work, it is important to note that school administrators should exhibit management and leadership skills in a way to increase teachers' motivation and enthusiasm for work. Teachers working with school administrators who have high levels of servant school leadership will act with more organizational citizenship behaviors, which will increase productivity and development. This will contribute to the formation of a positive school climate and school culture.

Türkiye’de Biyoloji Eğitiminde Dijital Materyallerin Etkisi Konusunda Yapılan Lisansüstü Çalışmaların İncelenmesi (2014 - 2023)

Azmanoğlu, Murat¹ <https://orcid.org/0009-0004-7727-8411>

Deveci Topal, Arzu² <https://orcid.org/0000-0001-5090-8592>

Özet

Gönderi Tarihi

15.02.2024

Kabul Tarihi

26.02.2024

Anahtar Kelimeler

*Biyoloji eğitimi,
dijital materyaller,
lisansüstü tezler,
eğitim teknolojisi*

Bu çalışmanın amacı biyoloji öğretiminde kullanılan güncel dijital teknolojiler ve öğretimdeki etkileri konusu ile ilgili yayınlanan lisansüstü tezleri incelemektir. Bu çalışmada alan yazın taraması ile yapılmış, nitel ve nicel verilerin analiz edilmesini sağlayan betimsel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye Ulusal Tez Merkezi'nde 2014 - 2023 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde yayınlanan lisansüstü tezler “biyoloji eğitimi, e-öğrenme, bilgisayar destekli öğretim, harmanlanmış öğrenme, web tabanlı öğrenme, teknolojik materyal” anahtar kelimeleri ile aranmış ve ölçütlere uygun 35 adet tez incelenmiştir. Lisansüstü tezlerin 6’sının doktora ve 29’unun yüksek lisans tezi olduğu, en fazla 2019 yılında çalışma yayınlandığı görülmüştür. Yapılan çalışmalar genellikle deneysel çalışmalar olduğu için örneklem büyüklükleri 100 den azdır. En fazla çalışılan örneklem grubu lise düzeyindeki öğrenciler ve öğretmen adaylarıdır. En çok hücre ve fizyoloji konularında çalışmalar yapılmıştır. Önceleri bilgisayar destekli eğitim konularında daha çok çalışma yapılırken son zamanlarda artırılmış gerçeklik konusunun ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Araştırmalarda en çok kullanılan dijital materyaller ise video, animasyon, artırılmış gerçeklik, karekod, web 2.0 araçlarıdır. Bu çalışma biyoloji eğitiminde kullanılabilecek ve etkililiği kanıtlanmış olan dijital materyallerin neler olduğu ve ne amaçla kullanılabileceğini ortaya koyması açısından önemlidir.

Investigation of Postgraduate Studies on the Effect of Digital Materials in Biology Education in Turkey (2014 - 2023)

Summary

Received

15.02.2024

Accepted

26.02.2024

Key Words

*Biology education,
digital materials,
postgraduate
theses, educational*

The aim of this study is to examine the postgraduate theses published on the subject of current digital technologies used in biology teaching and their effects on teaching. In this study, descriptive content analysis method was used to analyse qualitative and quantitative data through literature review. In this context, the postgraduate theses published in the National Thesis Centre of Turkey in the 10-year period between 2014 and 2023 were searched with the keywords "biology education, e-learning, computer assisted instruction, blended learning, web-based learning, technological material" and 35 theses that met the criteria were examined. It was seen that 6 of the postgraduate theses were doctoral theses and 29 of them were master's theses, and the most studies were published in 2019. Since the studies are generally experimental studies, it was observed that the sample sizes were less than 100, the most studied sample group was at high school level and with prospective teachers, the most studies were carried out on cell and physiology, and while more studies were carried out on computer-aided education in the past, it was observed that augmented reality has recently come to the fore. The most commonly used digital materials in the studies are video, animation, augmented reality, QR code, web 2.0 tools. This study is important in terms of revealing what are the digital materials that can be used in biology education and whose effectiveness has been proven and for what purpose they can be used.

¹ Uzmanoğlu, Murat, Kocaeli Üniversitesi, muratazmanoglu@gmail.com

² Sorumlu Yazar: Deveci Topal, Arzu, Doç Dr., Kocaeli Üniversitesi, arzudevecit@gmail.com

GİRİŞ

Bilginin hızla arttığı çağda bilgiye ulaşmak ve bilginin paylaşımında teknoloji kullanımı önemli bir yer almaktadır. Gelişen ve değişen teknoloji hayatın her alanında kullanılmaya başlamıştır (Çakır, 2013). Eğitim-öğretim süreçleri de teknolojik gelişmelerden çok fazla etkilenen alanlardan biridir.

Öğretim ortamlarında kullanılmak üzere seçilen ve bilişim teknolojilerine dayalı öğretim araçlarının kullanılması öğretim ortamlarını değiştirmeye başlamıştır (Orhan, 2013). Özellikle teknolojinin içine doğan dijital yerliler teknoloji ile sürekli iç içe oldukları için kendilerinden önceki nesillere göre farklı öğrenme stilleri geliştirmeye başlamışlardır (Prensky, 2001). Geleneksel öğretim yöntemleri, zamanının büyük bir bölümünü teknoloji ile iç içe geçiren dijital yerli öğrencilerin ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamamaktadır (Pedro, 2006). Dijital yerlilerin değişen öğrenme yöntemlerine uygun olarak Prensky (2001) yeni deneyimler kazanmak için var olan yöntemleri değiştirmek ve yeni içerikler geliştirerek yeni düşünme tarzları geliştirmek şeklinde iki çözüm önerisinde bulunmuştur. Bu durumda bilişim teknolojilerine dayalı öğrenme gereçleri geliştirmek eğitimde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bu öğrenme gereçleri en fazla kullanıldığı alanlardan biri fen eğitimidir.

Fen bilimlerinde teknoloji kullanımı, konunun somutlaştırılması ve somutlaştırılan bilginin anlamlı olması, öğrenmelerin kalıcı olması, öğrencilerin derse karşı motivasyonlarını ve tutumlarını etkileyebilmesi açısından önemlidir (Bal, 2015). Dijital teknolojiler öğrencilerin birden fazla duyusuna etki etmeyi sağladıkları için de öğretim de bu teknolojilerden yararlanılmaktadır.

Fen bilimlerinin içinde yer alan biyoloji canlı ve cansız varlıkları ve varlıkların çevreleriyle olan etkileşimini inceleyen bilim dalıdır. Kişinin yaşantısıyla doğrudan ilişkili olan biyoloji konularında, öğrenciler bilgilerini anlamlandırmakta ve somutlaştırmakta zorluk çekmekte, bu nedenle öğrendikleri bilgileri kısa sürede unutmaktadır (Özarslan, 2021; Yeung, 2004). Derslerin görsel-işitsel araçlarla desteklenmesi ve farklı materyallerle zenginleştirilmesi derslere daha çok ilgi gösterilmesine, öğrencilerin kalıcı öğrenmesine ve daha başarılı olmasına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla öğrenme öğretme ortamlarının bu durumlar göz önünde bulundurularak ve dijital yerlilerin öğrenme stillerine göre tasarlanması; kalıcı, etkili ve eğlenceli öğrenme-öğretme ortamları sağlamak için dijital materyallerin geliştirilmesi ve kullanılması önemlidir.

Dijital materyallerin biyoloji eğitiminde kullanılmasının çeşitli yararları vardır (İnce ve Demirkuş, 2021; Saklan ve Ünal, 2018): Görsel materyaller ile hücrelerin, organizmaların veya ekosistemlerin yapıları ve işlevleri daha kolay öğrenilir. Biyolojide yer alan soyut kavramların somutlaştırılmasına ve daha kolay anlaşılmasına yardımcı olur. Farklı öğrenme stillerine hitap ederek eğitimi bireyselleştirir, Bilgiye kolay ve hızlı ulaşabilmeyi sağlar. Deney yapma olanağı olmayan konularda kullanılabilir, Öğrenci kendi öğrenme hızına göre, kendi kendine öğrenebilme olanağı sağlar, anlamlı öğrenmeyi kolaylaştırır, kaliteyi, başarıyı ve motivasyonu artırır.

Son zamanlarda biyoloji eğitiminde kullanılan dijital materyallerin ne olduğunu ve ne sıklıkta kullanıldığını, biyoloji eğitimi üzerindeki etkisini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymak, kullanılabilir materyalleri belirlemek ve bu kapsamda öneriler sunmak için kullanılabilir yöntemlerden biri bu alanda yapılan çalışmaları içerik analizi ile gözden geçirmektir. Fen bilimleri ve biyoloji alanında teknolojinin kullanımını araştıran bazı içerik analizi çalışmaları mevcuttur (Büyükkol Köse, Çetin ve Yünkül, 2018, Yıldızay ve Çetin, 2019). Bunların dışında

biyoloji eğitimi için kullanılan tüm materyallerin analiz edildiği 2013 yılına ait bir çalışma da mevcuttur (Yapıcı ve Havedanlı, 2013). Ayrıca Baysal ve Çetin (2023) 2011-2021 yılları arasında biyoloji eğitimi alanında yapılan bütün lisansüstü tezleri yöntem, yıl, yapıldığı üniversite, tez türü boyutları açısından içerik analizi yöntemi ile incelemiş fakat tezlerde kullanılan dijital materyallerle ilgili bir bulguya yer vermemişlerdir. Demirci Güler ve Irmak (2018) ise 2005-2018 yılları arasında dijital olan ve olmayan her türlü teknolojinin fen eğitiminde kullanımı üzerine yapılan makale ve tezlerin içerik analizini yapmışlardır. Bu çalışmalardan anlaşılacağı üzere biyoloji eğitiminde sadece dijital materyal kullanımı üzerine yapılan güncel çalışmaların incelendiği ve bu teknolojilerin biyoloji eğitiminde kullanılmasına yönelik faydalarının ve güncel eğilimlerin belirlendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu çalışma biyoloji eğitiminde kullanılabilir ve etkililiği kanıtlanmış olan dijital materyallerin neler olduğu ve ne amaçla kullanılabilirliğini ortaya koyması açısından önemlidir. Bu çalışmanın amacı fen bilimlerinin bir dalı olan biyoloji biliminin öğretildiği biyoloji konularında kullanılan güncel dijital teknolojileri ve etkilerini bu alanda yayınlanan lisansüstü tezler üzerinden incelemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Lisansüstü tezlerin örneklem düzeyi ve büyüklüğüne, ele alınan biyoloji konuları ve kullanılan dijital materyal türüne göre dağılımı nasıldır?
- Tezlerin sonuçları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?
- Çalışmalarda ortaya çıkan benzer öneriler nelerdir?

YÖNTEM

Bu çalışmada alanyazın taraması ile yapılmış, nitel ve nicel verilerin analiz edilmesini sağlayan ve bir içerik analizi türü olan tematik içerik analizi (meta-sentez) yöntemi kullanılmıştır. Aynı konu üzerine yapılan araştırmaların tema veya ana şablonlar aracılığıyla eleştirel bir bakış açısıyla sentezlenmesi ve yorumlanmasını sağlayan tematik içerik analizi (Çalık ve Sözbilir, 2014) ile belirli kriterlere göre ulaşılabilen konu alanındaki tezlerde benzerlik ve farklılıkların belirlenmesi ve derinlemesine irdelenmesi amaçlanmıştır.

Bu bağlamda, Türkiye Ulusal Tez Merkezi'nde 2014-2023 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde yayınlanan araştırmalar “Biyoloji Eğitimi, E-Öğrenme, Bilgisayar Destekli Öğretim, Harmanlanmış Öğrenme, web tabanlı öğrenme, Teknolojik materyal, dijital materyal” anahtar kelimeleri aratılarak incelenmiştir.

Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini biyoloji eğitimi alanında Türkiye’de yapılan lisansüstü tez çalışmaları oluşturmaktadır. Örneklemi ise biyoloji eğitiminde kullanılan dijital öğrenme materyallerinin etkilerinin araştırıldığı 2014 – 2023 yılları arasında yapılmış olan araştırmalardan oluşmaktadır. 2014 yılının başlangıç noktası seçilme nedeni son 10 yılı incelemektir.

Verinin toplanması ve analizi

Ulusal tez merkezinden elde edilen tezler tematik içerik analizine tabi tutulmuştur ve aşamaları şöyledir (Polat ve Ay, 2016):

- 1) Araştırma sorularının belirlenmesi.
- 2) Çalışmanın konusuna uygun anahtar kelimeler belirlenip alan yazın taramasının yapılması

- 3) Kaynakların sağlanması, gözden geçirilmesi, kimliklendirilmesi ve değerlendirilmesi: Bu kapsamda önce ulusal tez merkezi veri tabanında konuyla ilişkili lisansüstü tezlerin başlık ve özet kısmı ayrı ayrı incelenip okunmuş, ardından tüm kısımlar okunmuş ve çalışmaya dahil edilecek tezler belirlenmiştir. Hangi araştırmaların analize dahil edileceğine ve hangi temaların kullanılacağına biyoloji eğitimi alanında uzman bir öğretilmen ve eğitim teknolojileri alanında bir öğretilim üyesi tarafından karar verilmiştir.
- 4) Araştırmanın dâhil edilme ve hariç tutulma ölçütlerinin belirlenmesi ve değerlendirmeye alınacak çalışmaların seçilmesi: YÖK'ün ulusal tez veri tabanında yapılan tarama sonucu ulaşılan tezlerde aranan özellikler aşağıdaki gibidir:
  - Biyoloji eğitiminde kullanılan dijital materyallerin ve öğretilim tasarımı süreçlerinin ele alındığı çalışmaları ve biyoloji eğitimine katkı sağlayan tasarım örnekleri çalışmaları olması
  - 2014-2023 yılları arasında yapılmış olması
  - Nitel, nicel, karma ve deneysel çalışmalar ile tasarım geliştirme çalışmaları olması.

Ulaşılan tezlerin anahtar kelimeleri, özet, yöntem, bulgular, sonuç ve öneriler kısımları incelenmiştir. Belirlenen anahtar kelimelere göre 48 teze ulaşılmıştır. İnceleme sonucunda 35 tezin araştırma amacına uygun olduğu tespit edilmiştir.

- 5) Seçilen çalışmaların çözümlenmesi ile ortak temalar ve bu temalara ait alt temaların oluşturulması, benzer ve farklı yönlerinin ortaya konulması: Çalışma için konu, kategori ve kodlar oluşturulmuştur. İncelenen çalışmalardan derlenen temalar ile tümevarımsal sonuç çıkarılmıştır. İncelenen tezler yayımlandıkları yıl, tez türü, araştırma yöntemi, eğitim kademesi, örneklem büyüklüğü, ele aldıkları biyoloji konusu ve bu konuları öğrencilere öğretmek için kullandıkları dijital materyaller ile bu tezlerden elde edilen sonuçlar ve önerilere göre incelenmiştir.
- 6) Temalar çerçevesinde elde edilen bulguların sentezlenerek çıkarımların yapılması: Bu çalışmada analiz birimi olarak tema, cümle ve paragraf seçilmiştir. Verilerin sayısallaştırılması yanında anlamlı bağlar kurulacak şekilde çıkarımlarda bulunulmuştur. Yapılan çalışmada ulaşılan araştırmalar Tablo 1'de yer almaktadır.
- 7) Sürecin ve bulguların ayrıntılı bir şekilde raporlaştırılması.

Tablo 1*Araştırmanın örneklemini oluşturan tezler*

Yıl	Tez adı	Yazar Adı	Araştırma Yöntemi	Eğitim Kademesi	Örneklem Büyüklüğü
2023	ARCS öğretim tasarımı modelinin ortaöğretim öğrencilerinin biyoloji dersi başarısı, motivasyonu, öğrenme çevikliği ve eleştirel düşünme engelleri üzerine etkisi	Yavuz Çetin	Karma,	Lise	49
2023 (DR)	Yenilenebilir enerji eğitimine yönelik bir öğretim tasarımı geliştirme ve değerlendirme	Gökhan Güven	Tasarım Tabanlı	Ortaokul	24
2023	Çevre kirliliği konusuna yönelik harmanlanmış öğrenme modeline uygun e-öğrenme modeli tasarımı	Bektaş Güleçyüz	Karma	Üniversite	138
2023	Ters yüz sınıf modeline yönelik dijital içerik tasarımı: Biyoloji dersi örneği	Hüseyin Cihan Bozdağ	Araştırma ve Geliştirme		
2022 (DR)	Fen öğretiminde artırılmış ve sanal gerçeklik teknolojilerinin ışık mikroskobu kullanımına etkisi	Zennure Abdüsselam	Deneysel Desen	Ortaokul	58
2022	Web 2.0 destekli 5E modeline dayanan fen öğretiminin öğrencilerin akademik başarı, görsel okuryazarlık düzeyi ve uzamsal görselleştirme becerileri üzerine etkisi	Özge Demirezer	Yarı Deneysel	Ortaokul	86
2022	Biyoloji konularında sanal müze uygulaması: Fen bilgisi öğretmen adaylarına yansımaları	Handan Ünal	Karma	Üniversite	40
2022	Artırılmış gerçeklik temelli öğrenme ortamı: Artırılmış gerçekliğin lise öğrencilerinin biyoloji eğitiminde motivasyonu, tutumu ve öz yeterliği üzerindeki etkileri	Tahsin Çiloğlu	Yarı Deneysel	Lise	71
2022 (DR)	Ağaç türlerinin öğretiminde üç boyutlu çok kullanıcı sanal ortamların kullanılması	Gamze Mercan	Karma	Üniversite	70
2021	Lise öğrencilerinde e-öğrenme kullanımının akademik başarıya etkisi: Filistin örneği	Hothaifa N. Yaseen	Yarı Deneysel	Lise	560
2021	İnsan endokrin sisteminin öğretimi konusunda çevrimiçi materyal geliştirilmesi ve değerlendirilmesi	Özge Kaygısızcanat	Karma	Lise	13
2021 (DR)	Canlılarda enerji dönüşümleri ünitesine yönelik artırılmış gerçeklik uygulamalarının geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi	Derya Altınışık	Yarı Deneysel	Lise	10 öğretmen ve 94 öğrenci
2021	Ters yüz öğrenme modelinin biyoloji konularını öğrenmeye etkisi: Mitokondri ve kloroplast örneği	Saliha Kübra Aziz	Yarı Deneysel	Lise	68
2021	Artırılmış gerçeklik uygulamalarının 11. Sınıf lise öğrencilerinin dolaşım sistemi konusundaki akademik başarılarına etkisi	Zümrüt Karadavut	Yarı Deneysel	Lise	68
2020	İnsan biyolojisi dersinde sosyal ağ olarak facebook'un eğitsel kullanımı	Pınar Köseoğlu	Nitel /Durum	Üniversite	19
2019	Filmle öğrenme öğretme yönteminin uygulanışı ve gerekliliği	Salih Gülen	Nitel /Doküman		
2019	Kalıtım konusuyla ilgili karekod destekli eğitim materyali tasarlama	Emine Büyükkol Köse	Tasarım ve Geliştirme	Lise ve üniversite	414 lise öğrencisi ve 22 öğretmen adayı
2019	Medya destekli güncel biyoloji konularının öğretimi hakkında öğretmen adaylarının görüşleri	Mehmet Ali Pınar	Nitel /Durum	Üniversite	53

Tablo 1 (Devamı)

Araştırmanın örneklemini oluşturan tezler

Yıl	Tez adı	Yazar Adı	Araştırma Yöntemi	Eğitim Kademesi	Örneklem Büyüklüğü
2019	Mitoz ve mayoz konularının bilgisayar destekli öğretim materyali kullanılarak öğretilmesinin akademik başarıya etkisi	Sezen Ertan	Karma	Lise	32
2019	Biyoloji öğretiminde artırılmış gerçeklik kullanımının öğrencilerin öğrenimine etkisi	Eda Atalay	Karma	Lise	618
2019	Bitki anatomisi laboratuvarı dersi föyünde karekod uygulamasının kullanılması	Kübra Kösal	Tasarım ve Geliştirme	Üniversite	30
2018	Zihinsel engelli öğrencilere fen bilimleri dersinde canlıların sınıflandırılmasının bilgisayar destekli bireyselleştirilmiş öğretim yöntemiyle öğretiminin etkisi	Gamze Öner	Tek Denekli Araştırma Modeli	Ortaokul	3
2017	Biyoloji öğretiminde oyunlaştırma: Kahoot uygulaması örneği	İ. Ümit Yapıcı	Karma	Üniversite	15
2016	Biyoloji öğretmen adaylarının yazılı, görsel, işitsel medya kullanımının biyoçeşitlilik okuryazarlıklarına ve akademik başarılarına etkisi	Ayşegül Şişman	Karma	Üniversite	21
2016	Hücre biyolojisi konusunun öğretiminde kullanılan yapılandırıcı yaklaşıma dayalı bilgisayar destekli öğretim yönteminin akademik başarı üzerine etkisi	Hacer Pekel	Yarı Deneysel	Lise	60
2016	Biyoloji öğretiminde bilgisayar destekli 7e modelinin sekizinci sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi	Evşen Öztaş	Yarı Deneysel	Ortaokul	32
2015	Bilgisayar destekli öğretimin orta öğretim öğrencilerinin madde döngüleri ve enerji dönüşümleri ünitesindeki başarılarına etkisi	Mehmet Enis Şenlen	Yarı Deneysel	Lise	32
2015	Doğal yaşam döngüsü ve temel biyolojik kavramların öğretimi üzerine sanal materyal tasarımı	Orhan İnce	Betimsel ve İlişkisel	Materyal değerlendirme	
2015	Fen bilgisi eğitimine görsel betimsel materyallerin ve bilgisayar destekli materyallerin etkisinin incelenmesi	Cengiz Gündüzalp	Yarı Deneysel	İlköğretim	90
2015	Akıllı tahta kullanımının ortaöğretimde işlenen canlıların sınıflandırılması konusunun öğrenimi üzerine etkisi	Seçil Sarıkaya	Yarı Deneysel	Lise	100
2015	Bilgisayar destekli öğretim yöntemi ile “hücre bölünmesi ve kalıtım” ünitesinde öğrenci başarı düzeyinin incelenmesi	Yücel Yücel	Yarı Deneysel	Ortaokul	100
2014 (Dr)	Biyoloji öğretiminde hazırlanan bilgisayar destekli öğretim materyallerinin başarı, kalıcılık ve bilgisayara yönelik tutuma etkisi (dolaşım ve sindirim sistemi örneği)	Semra Öz	Karma	Lise	120
2014	Hücre zarından madde geçişi konusunun uzaktan eğitimle öğretilmesinde video ve animasyon kullanımının öğrenci başarıları ile motivasyona etkisi	Esmâ Öztürk	Yarı Deneysel	Lise	30
2014 (Dr)	Yapısalcı ve bilgisayarla öğretim uygulamalarının hücre bölünmeleri ve üreme ünitesinin öğretimine etkisi	Yılmaz Kara	Yarı Deneysel ve tasarım	Lise	85
2014	Blog yoluyla öğretilen epigenetik konusunun öz düzenleme becerisi üzerine etkisi.	Betül Yavuz	Tek gruplu öntest-sontest	Üniversite	49

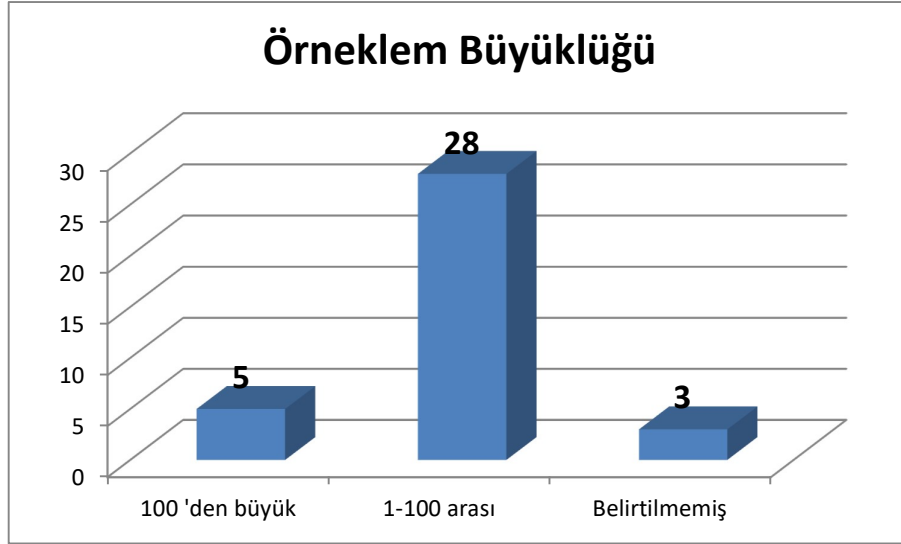
BULGULAR

Bu bölümde, 2014-2023 yılları arasında biyoloji eğitimi üzerine yapılmış araştırmaların, örneklem büyüklükleri, çalışma yapılan eğitim seviyesi, çalışılan konular ve kullanılan materyallerin dağılımları sunulmuştur. Ayrıca tezlerde öne çıkan sonuçlar ve öneriler de incelenmiştir.

İnceleme sonucunda tezlerden 6'sının doktora ve 29'unun yüksek lisans tezi olduğu, en fazla 2019 yılında tez yayınlandığı, önceleri bilgisayar destekli eğitim konularında daha çok çalışma yapılırken son zamanlarda artırılmış gerçeklik konusunun ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Şekil 1 yapılan araştırmaların örneklem büyüklüklerini göstermektedir.

Şekil 1

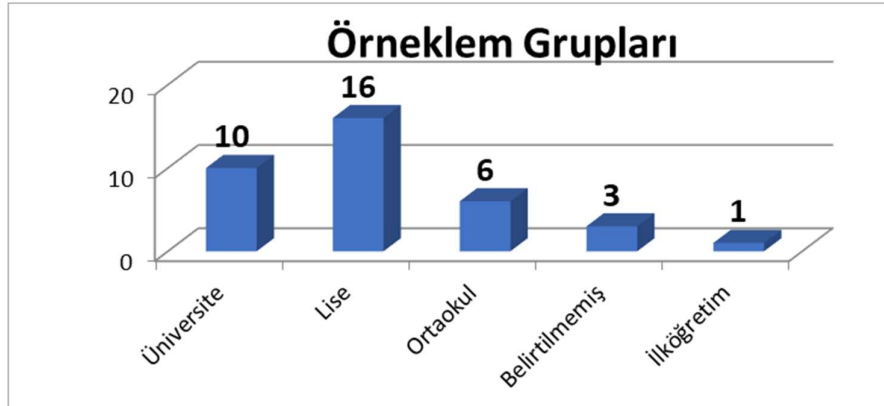
Yapılan araştırmaların örneklem büyüklüğü dağılımları

İncelenen çalışmalar genellikle deneysel olarak gerçekleştiğinden 28 çalışmanın örneklem büyüklüğü 100'den küçüktür. Beş tanesinin örneklem büyüklüğü 100'den büyük olarak belirlenmiştir. Diğer üç çalışmada biyoloji eğitimine yönelik web siteleri tasarlanmış ve bu sitelerin kullanılabilirliği konusunda tasarım ve alan uzmanlarından alınan görüş doğrultusunda biyoloji eğitimine uygun olduğu belirtilmiştir. Şekil 2'de yapılan tezlerde seçilen örneklem gruplarının eğitim kademeleri gösterilmektedir.

Şekil 2

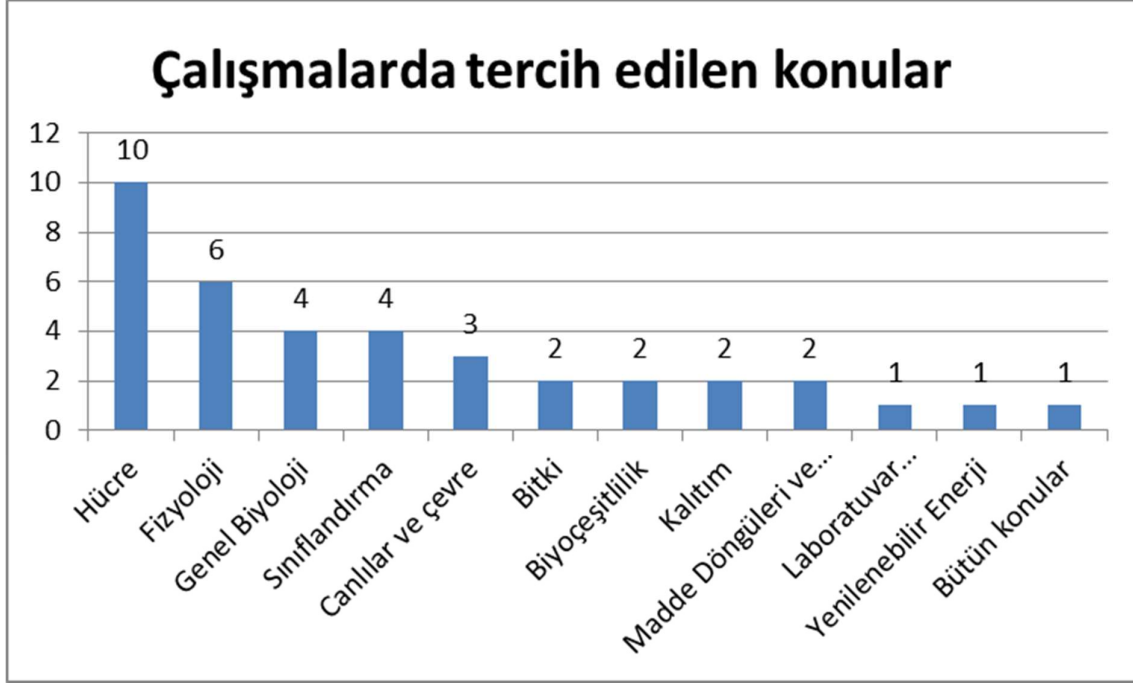
Yapılan araştırmalarda seçilen örneklem gruplarının seçildiği eğitim kademeleri.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde en fazla çalışmanın lise kademesinde yapıldığı, önemli bir kısmın üniversitede öğrenim gören öğretmen adayları ile yapıldığı, az bir kısmının da ortaokul öğrencileri ile yapıldığı belirlenmiştir. Şekil 3'te araştırmalarda üzerinde çalışılan biyoloji konuları gösterilmiştir.

Şekil 3

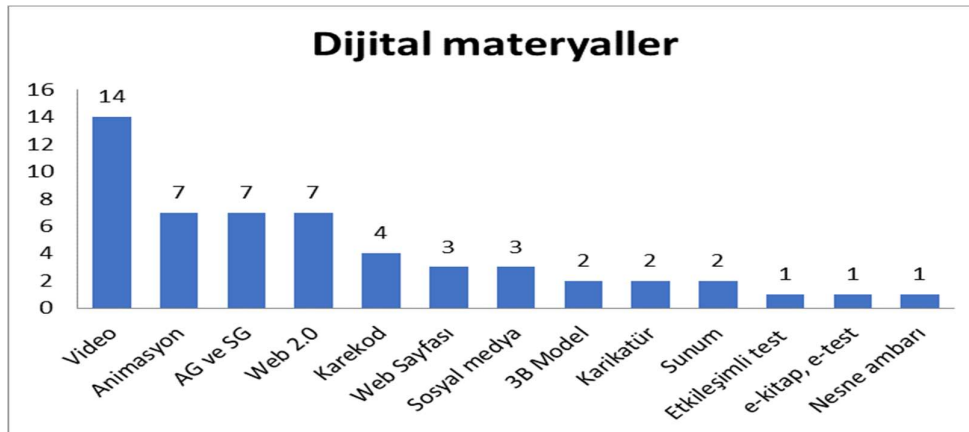
Araştırmalar için seçilen biyoloji konuları

Şekil 3 incelendiğinde bazı tezlerde birden fazla konu ele alındığı için tez sayısından daha fazla konu yer aldığı göze çarpmaktadır. En fazla çalışmanın hücre konusunda yapıldığı, bunu biyoloji konusunun sistemlerini içerisine alan fizyoloji (sindirim, dolaşım, solunum gibi) konusunun takip ettiği belirlenmiştir. alışmalar için en az tercih edilen konuların laboratuvar uygulamaları ve yenilenebilir enerji olduğu görülmüştür. Çalışmalarda kullanılan dijital materyaller şekil 4'teki tabloda belirtilmiştir.

Şekil 4

Kullanılan dijital materyaller

Konuların öğretiminde, en fazla video, ardından animasyon, web.20 araçları, artırılmış gerçeklik (AG) ve sanal gerçeklik (SG) ortamları, karekod, materyallerin web sayfaları, karikatürler, sosyal medya kullanıldığı ve bazı çalışmalarda dijital hikayeler, sunumlar, poster, afişler ve etkileşimli testler, e-test ve e-kitap uygulamalarının kullanıldığı belirlenmiştir.

Tezlerin sonuçları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar

Çetin (2023) ARCS (dikkat, uygunluk, güven, doyum) modeli etkinliklerine dayalı öğretimin öğrencilerin dolaşım sistemi konusunu öğrenmelerinde süregelen öğretim programına göre etkili olduğunu ve biyoloji öğrenmeye karşı olumlu bir motivasyon geliştirdiklerini belirtmiştir. Ayrıca kalıcılık sağlamada ARCS modeline dayalı bilgisayar destekli öğrenmenin de etkili olduğunu belirtmiştir. Bilgisayar destekli öğretimin geleneksel öğretim yaklaşımına göre başarıyı arttırmada daha etkili olduğunu dile getiren çalışmalar da vardır (Ertan, 2019; Gündüzalp, 2015; Öner, 2018; Öz, 2014; Yücel, 2015). Bu çalışmalarda bilgisayar destekli öğretimin, konuyu hatırlamayı kolaylaştırması, konuya ilişkin soyut kavramları somutlaştırarak zihinde canlandırmayı sağlamsı, sınava hazırlanma sürelerini azaltması, kaynaklara ulaşmayı kolaylaştırması ve konuyu tekrar etmeye olanak sağlaması şeklinde faydaları olduğu ortaya çıkmıştır. Buna karşın Şenlen (2015), bilgisayar destekli öğretimin daha eğlenceli olduğunu fakat akılda kalıcılık konusunda geleneksel yöntemin daha etkin olduğunu, bilgisayar destekli öğretimin belirli sağlık sorunları oluşturabileceğini belirtmiştir. Öztaş (2016) da bilgisayar destekli öğretim ile geleneksel öğretim yöntemi arasında anlamlı bir farkın olmadığını bulmuştur. Bu farkın oluşmamasında uygulama süresinin (3 hafta) kısa olmasının etkisinin olabileceğini belirtmiştir. Pekel (2016) ise yapılandırmacı yaklaşıma dayalı olarak işlenen bilgisayar destekli öğrenmenin geleneksel yaklaşıma göre daha etkili olduğunu ifade ederken, Kara (2014) da yapılandırmacı öğretim etkinliklerinin bilgisayarla öğretim ve geleneksel öğretim etkinliklerine oranla öğrencilerin kavramsal anlamalarını daha fazla arttırdığını fakat bu yöntemlerin öğrencilerin iletişim becerileri, tutum ve değerler, bilimsel araştırma ve bilimsel süreç becerileri ve fen-teknoloji-toplum-çevre üzerine görüşleri ile ilgili kazanımlarına toplam erişimi düzeylerinde bir değişim oluşturmadığını belirlemiştir. Yapılandırmacı yaklaşımla ve düzenli yapılan bilgisayar destekli öğretimin daha etkili olduğu söylenebilir.

Atalay (2019), AG (artırılmış gerçeklik) uygulamasının akademik başarıyı arttırmada etkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca araştırmasında AG uygulamasına yönelik en fazla sosyal bilimler lise öğrencilerinin en az ise meslek lisesi öğrencilerinin olumlu tutum gösterdiklerini ifade etmiştir. Günlük internet kullanım süresi 5-6 saat olan öğrencilerin, günlük 7 saat olan öğrencilerden daha olumlu bir tutum sergilediklerini ve 5-6 saat kullanan öğrencilerin internette daha bilinçli hareket ettiklerini belirlemiştir. Altınışık (2021)'ta AG uygulamalarının lise öğrencilerinin akademik başarısını arttırdığını, dersi sıkıcılıktan kurtararak eğlenceli hale getirdiğini ve öğrencilerin derse yönelik ilgilerini arttırdığını, üç boyutlu görsel sunarak kavramsal sürecin gözlenmesini sağladığını ve kavramların öğrenilmesini kolaylaştırarak akılda kalıcı olmasını desteklediğini belirtmişlerdir. Ayrıca AG uygulamalarının sınıf içi iletişimi artırarak, birlikte çalışmayı desteklediğini de belirtmiştir. AG uygulamalarının biyoloji derslerinde kullanılması ve biyoloji eğitimde kullanılabilir AG uygulamalarının geliştirilerek literatüre kazandırılmasını tavsiye etmiştir.

Karadavut (2021) ise artırılmış gerçeklik uygulamalarının öğrenciler tarafından kullanımının kolay olduğunu, daha açık ve anlaşılır şekilde görebilme, ilgi ve isteği artırma, dikkat çekme ve teknolojinin kullanılması konularında öğrencilerde olumlu bir algı oluştuğunu fakat her konuya uygulanamaması ve teknolojinin yetersiz olmasından dolayı da olumsuz tarafları olduğunu yine de artırılmış gerçeklik uygulamalarının öğrencilerin başarılarına ve tutumlarına olumlu etkisi olduğunu ve yaygınlaştırılması gerektiğini belirtmiştir. Bu sonucu yaptığı çalışma ile destekleyen Çiloğlu (2022), biyoloji dersinde mobil AG (MAG) materyallerini kullanmanın

öğrencilerin öz yeterlilik düzeylerini anlamlı bir şekilde arttırdığını fakat öğrencilerin motivasyon ve tutumlarında herhangi bir fark yaratmadığını, öğrencilerin genel anlamda MAG uygulamalarından memnun kaldıklarını ve ilgilerini çektiğini, zor konuların anlaşılmasını kolaylaştırdığını, soyut konuların somutlaştırılmasında fayda sağladığını ve öğrenme süreçlerine olumlu etkisinin olduğu ve başka derslerde de faydalı olabileceği sonucuna ulaşmıştır. Öte yandan Abdüsselam (2022) e-öğrenme sürecinde fen bilimleri dersinde sanal ve artırılmış gerçeklik uygulamaların kullanımının mikroskop ile inceleme yapılabilecek konuların öğretimine katkısının anlamlı düzeyde etkili olmadığını sonucuna varmıştır.

Güven (2023), yenilenebilir enerji eğitiminde geliştirilen öğretim tasarımının (artırılmış gerçeklik, robotik, kodlama, sanal gerçeklik, dijital öykü, QR kod ve canva, artsteps VR exhibitions ve crossword labs uygulamalarını içeren web 2.0 araçlarının kullanıldığı) ortaokul öğrencilerinin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutta enerji okuryazarlık düzeylerini ve akademik başarılarını arttırdığı belirlemiştir. Güleçyüz (2023) de hem harmanlanmış öğrenme hem öğretim tasarımı ile ortaya konulan web sitesi ve mobil uygulama tasarımının öğrenme açısından etkili olduğunu belirlemiştir. Yaseen (2021)' de Google classroom aracını kullanarak gerçekleştirdiği e-öğrenme yönteminin, Öztürk (2014)'te video ve animasyon kullanarak gerçekleştirdiği uzaktan eğitim yönteminin geleneksel öğrenme yöntemine göre öğrencilerin başarısını arttırdığını ifade etmişleridir. Aynı zamanda Öztürk(2014) uzaktan eğitim yönteminin motivasyona bir etkisinin olmadığını belirtmiştir. Ünal (2022)'da sanal müze uygulamasının faydalı olduğunu ve fen eğitiminde kullanılabileceğini belirtmiştir.

Bozdağ (2023), geliştirilen etkileşimlerle zenginleştirilmiş videoların öğrenen-içerik etkileşimini artırarak öğrenme sürecine olumlu katkı sağladığını Aziz (2021) de video kullanılarak gerçekleştirilen ters yüz öğrenme modelinin biyoloji konularını öğrenmede etkili olabileceğini söylemiştir. Gülen (2019), İnce (2015), Kaygısızcanat (2021) ve Şişman (2016) sanal ortamlarda yer alan görsel grafikler, görsel ve işitsel video araçları, kavram ilişkilendirme araçları, karikatürler, bulmacalar, çevrimiçi testler, bulmacalar, şifrelemeler gibi sanal materyallerin biyoloji eğitiminde kullanılabilirliğini ve başarıyı olumlu etkilediğini ifade etmişlerdir. Mercan (2019)'da üç boyutlu sanal öğrenme ortamlarının diğer öğrenme yöntemlerine göre öğrenmeyi kolaylaştırdığını ve kalıcılığı desteklediğini belirlemiştir. Yapıcı (2017) ise bir oyunlaştırma uygulaması olan Kahoot'un öğrencilerin motivasyon düzeylerini arttırdığını, eğlenceli ve ilgi çekici bir ortam olduğunu, ayrıca konuların daha kalıcı olmasını ve pekiştirme sağladığını belirlemiştir.

Kösal (2019) ve Köse (2019) ise karekod uygulaması kullanımının kolay, faydalı ve öğrenmede yararlı olduğunu ifade etmiştir. Sarıkaya (2015) ise akıllı tahtanın ve farklı türde dijital materyallerin kullanıldığı sınıflarda öğrencilerin daha başarılı olduğunu belirtmiştir.

Demirezer (2022), web 2.0 araçları ile desteklenen fen bilimleri öğretiminin öğrencilerin akademik başarıları üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturduğunu gözlemlemiştir. Yavuz (2014) da Epigenetik konusunda blog kullanılmasının öğretmen adayları tarafından olumlu karşılandığını belirtmiştir. Pınar (2019) ise biyoloji bölümü öğrencilerinin bilgiye ulaşmak için daha çok sosyal medya araçlarını kullandıklarını belirtmiştir. Köseoğlu (2020) ise sosyal medyanın öğrenci-öğrenci ve öğrenci öğretmen arasındaki etkileşimli iletişimde, öğrenci-öğrenci işbirliğinde, farklı kaynak ve materyallerin paylaşımında ve kalıcı öğrenmeyi sağlamada etkili olduğunu, öğrencilerin eleştirel bakış becerilerini geliştirdiğini ve mevcut birikimlerini yeni durumlarda kullanabilmelerini sağladığını ifade etmiştir.

Genel olarak bakıldığında çalışmalarda biyoloji eğitiminde dijital materyal kullanımının etkili ve faydalı bir öğrenme ortamı sağladığı, kalıcı öğrenmeyi desteklediği, pek çok farklı materyalin kullanıldığı ve bu farklılığın öğrencilerin öğrenme stillere uygun ortamlar oluşturmayı sağladığı görülmektedir.

Çalışmalarda ortaya çıkan benzer öneriler

Çalışmalarda en çok üzerinde durulan ve birbirine benzer öneriler harmanlanarak bu kısımda sunulmuştur. Bu öneriler doğrultusunda hazırlanan materyaller eğitim kademelerine entegre edilerek kazanımların öğretiminde kullanılabilir.

- Tasarım çalışmalarının tek grup üzerindeki etkisine ek olarak kontrol gruplu yarı deneysel çalışmalar da yapılabilir.
- Tasarlanan içeriklere yönelik belirli aralıklarla kullanıcılardan dönüt alınmalıdır.
- Konu başlıkları ve içerikleri dikkate alınarak, hangi konuların mobil öğrenme hangi konuların ters yüz öğretim ile işlenebileceği araştırılmalıdır.
- Oluşturulan dijital içeriklerin öğrenen bireyin dikkatini çekecek şekilde tasarımına özen gösterilmeli, ayrıca öğrencilerin odaklanma sürelerine de dikkat edilmelidir.
- Eğitim amaçlı sanal ortamlarda farklı düşünme stillerine sahip öğrencilerin dikkatini çekebilen görsel ve işitsel öğeler sunulmalı, doğru yerde ve zamanda profesyonelce video, animasyon ve oyunlaştırma uygulamaları kullanılmalı, hazırlanan materyal ile öğrencilerin öğrenme başarılarını arttırmak hedeflenmelidir.
- Karekod kullanılmasının uygulama derslerinde kullanılmasının kağıt israfını azaltabileceği, ayrıca karekodlu çalışmaların öğrenme süreçlerine entegre edilmesi gerektiği önerilmektedir.
- Geliştirilen AG ve SG uygulamalarının öğrencilerin etkileşimlerinin en üst düzeyde olmasına özen gösterilmelidir.
- Öğretmen ve öğrencilere e- öğrenmeler için Moodle ve Google Eğitim sınıfları konusunda eğitimler verilmelidir.
- Biyolojide zor konular için konunun özelliklerine uygun çevrimiçi materyaller geliştirilebilir. Soyut kavramların öğretimlerinde hazırlanan etkinliklerde problem senaryoları günlük hayatla ilişkilendirilebilir.
- Sosyal ağlarda paylaşılan materyaller öğretmenler tarafından sunulabilir hale getirilmelidir.
- Farklı uzmanların (pedagojik, alan uzmanı, teknoloji alan uzmanı) beraber çalışabilecekleri tasarım temelli araştırmalara ağırlık verilmelidir.
- Dijital hikaye kullanımının öğrencilerin üst düzey düşünme becerileri ve başarıları üzerindeki etkileri araştırılabilir.
- Biyoloji öğretiminde konuların işlenişinde kullanılan yöntem ve teknikler yapboz ya da maket gibi geliştirilen materyallerle desteklenebilir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışma son 10 yılda biyoloji eğitiminde dijital materyal kullanımı üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmalarını incelemeyi ve öğretim teknolojilerinin biyoloji eğitiminde kullanılmasına yönelik eğilimleri belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmaya dijital öğretim materyallerinin biyoloji eğitimine etkisini inceleyen deneysel veya tasarım odaklı çalışmalar dahil edilmiştir.

Lisansüstü tezlerinin 6'sının doktora ve 29'unun yüksek lisans tezi olduğu, en fazla 2019 yılında tez yayınlandığı, genelde deneysel çalışmalar olduğu için örneklem büyüklüklerinin 100 den az olduğu, en fazla çalışılan örneklem grubunun lise ve ardından öğretmen adayları olduğu,

en fazla hücre ve fizyoloji konularında çalışmalar yapıldığı ve önceleri bilgisayar destekli eğitim konularında daha çok çalışma yapılırken son zamanlarda arttırılmış gerçeklik konusunun ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Ayrıca çalışmaların genellikle öğrenme üzerinde olumlu etkisinin olduğu belirlenmiştir. Alanyazında bu sonuçları destekleyen çalışmalar mevcuttur. Bunlardan biri olan Baysal ve Çetin (2023)'in çalışmasında biyoloji eğitimi alanında en fazla 2019 yılında lisansüstü tez yazıldığı, çalışmaların daha çok ortaöğretim ve lisans kademesinde yoğunlaştığı ve tez sonuçlarının daha çok olumlu yönde olduğu belirlenmiştir. Bir diğer çalışmada Haviz vd. (2019) hücre, sindirim sistemi ve dolaşım sistemi konularının en fazla çalışılan konular olduğunu belirlemiştir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde eğitim öğretim ortamlarında öğretimin gerçekleşmesinde çeşitli öğretim teknolojilerinin kullanıldığı görülmektedir. Biyoloji eğitiminde pek çok farklı materyalin kullanıldığı ve bu farklılığın öğrencilerin öğrenme stillere uygun ortamlar tasarlamayı kolaylaştırdığı görülmektedir. Kullanılan teknolojilerin öğrenme üzerinde etkili olduğu ve bir öğretim modeline göre tasarlanan bilgisayar destekli öğretimlerin de kalıcılıkta etkili olabileceği görülmektedir (Çetin, 2023). Güler ve Irmak (2018) da fen eğitiminde içerik analizi çalışmalarında öğretim teknolojisi alanında en fazla bilgisayar destekli öğretim, ardından web tasarımı ve akıllı tahta konularında çalışma yapıldığını, çalışmaların çoğunda bilgisayar destekli öğretimin geleneksel öğretim yöntemine göre öğrencilerin akademik başarılarını arttırdığını belirlemiştir.

Kullanılan teknolojik materyaller içerisinde de en çok tercih edilen materyalin video olduğu görülmektedir. Videolarda görsel ve işitsel duylara hitap etmesi kullanışlılığını arttırmaktadır. Videolar her zaman ulaşılabilir olması, tekrarlanabilmesi, kişinin öğrenme hızına uygun olması, zaman ve maliyet tasarrufu sağlaması, sürekli ve tam zamanında öğrenme sağlaması, ters yüz edilmiş sınıflarda kullanılabilmesi, etkileşimli olarak hazırlanabilmeleri ve bu etkileşimli videoları izleyen öğrenci davranışlarının analiz araçlarıyla izlenebilmesi açısından pek çok fayda sağlamaktadır (Bakla, 2017; Bakırcı ve Kılıç, 2021). Pratik bir yaklaşım olsa da öğrenciyi pasif kılması ve sınırlı bilgiler vermesi olumsuz yönleridir. Bu durumun önüne geçmek için etkileşimli videolar ve metaverse ile çok boyutluluk sağlanırsa öğrenci aktif hale gelecek ve öğrenmesi artacaktır (Vedubox, 2022).

Yapılan çalışmalar incelendiğinde animasyon, arttırılmış gerçeklik, web 2.0 (blog, sosyal medya, videoblog v.b.) gibi güncel olan teknolojilerin de eğitimde kullanıldığı görülmektedir. Özellikle son dönemlerde daha çok tercih edilen ve gerçek dünyanın çeşitli teknolojik aletlerle görüntülenme sürecinde sanal nesnelere ile zenginleştirilmesi olarak tanımlanan AG uygulamaları başarıyı arttırmada, konuyu somutlaştırma ve zor konuları anlamada, sınıf içi etkileşimi artırma, öğrencilerin ilgisini çekme ve dersleri eğlenceli hale getirmede etkili olmaktadır. Fakat her konuya uygulanamaması, teknolojik yetersizlikler, 3 boyutlu gözlükler ve AR uygulamalarının maliyet yönünden pahalı olması gibi olumsuz yönleri vardır. Bu bulguyu destekleyen bir çalışmada AG materyallerinin daha çok küçük gruplarda kullanıldığı, öğrencilerin motivasyon, ilgi, tutum ve akademik başarılarına katkısının olduğu fakat hazırlanma maliyetinin yüksek olduğu ve mobil cihazların kullanılmasını gerektirdiği belirlenmiştir (Çiloğlu, Yılmaz, Yılmaz ve Karaoğlu, 2021).

Önemli bir öğrenme kaynağı olan ve tezlerde sıkça kullanılan animasyonlar görselliği öne çıkararak öğrenmeyi kolaylaştırmakta, konuyu somutlaştırdığı ve dikkat çekici hale getirdiği için akılda kalıcılığı artırırken, karmaşık ve zor kavramları kolay ve anlaşılabilir hale getirmekte, yaratıcılığa fayda sağlamaktadır (Küçük ve Korucu, 2022). Web 2.0 araçları ise öğrenmeyi desteklemekte, kullanıcılara çeşitli beceriler kazandırmakta, temel dil becerilerini, bilişsel özellikleri, duyuşsal özellikleri olumlu yönde etkilemektedir (Bertiz ve Baltacı, 2023). Eğitim alanında kullanılan Web 2.0 araçları işbirlikli çalışmaları destekler, etkileşim ve

motivasyon sağlar, öğrenmeyi eğlenceli hale getirebilir (Gündüzalp, 2022), öğrencilerin yaratıcı ve kritik düşünme becerilerini destekler, öğrencilerin aktif olmalarını sağlar (Khan, Hassan ve Clements, 2019).

Karekodların eğitimde kullanılmasının kolay, faydalı ve öğrenmede yararlı olduğu ve web 2.0 araçlarının da öğrenmede başarıyı arttırdığı görülmektedir. Karekodlar, basılı kitap içeriklerinin daha etkileşimli hale getirerek öğrenme sürecini ve öğrenilen bilgiyi pekiştirmeyi kolaylaştırmaktadır (Bozkurt, Karadeniz ve Erdoğan, 2018). QR kodlu oyunlar ise fen bilimleri dersini zevkli ve eğlenceli hale getirmekte, derse ilgi çekmekte ve motivasyonu artırmaktadır (Uçak ve Usta, 2023).

Ayrıca dijital materyallerin harmanlanmış öğrenme ve harmanlanmış öğrenmenin bir türü olan ters yüz öğrenme yöntemleri ile kullanılmasının öğrenmeye olumlu etkisinin olduğu gözlenmiştir. Yer, zaman, içerik açısından öğrenme esnekliği sağlayan harmanlanmış öğrenme öğrencilerin kendi hızında öğrenmelerini sağlarken konu tekrarı yapabilmelerini, bilgiye erişmeyi kolaylaştırmakta, sosyal etkileşim imkânı sağlamakta, yeniden düzenlenebilir ve sürekli kullanılabilir olması maliyet etkinliği sağlamaktadır (Tonbuloğlu ve Tonbuloğlu, 2021). Fakat öğretim ortamlarında teknolojinin etkisini ölçmek için uygulama süresinin kısa olması olumlu sonuçlara ulaşılmasında sorun olabilmektedir (Öztaş, 2016).

İncelenen tezlerde kullanılan araçlar göz önüne alındığında genellikle güncel teknolojilerin takip edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu araçların yanı sıra, hayatımızda çok geniş yer kaplayan yapay zekanın öğrenmeyi destekleyecek şekilde kullanılması, materyallerin etkililiğinin araştırıldığı çalışmalarda öğrenci üzerindeki etkiyi ölçmek için öğrenme analitiklerinin işe koşulması önemli hale gelmektedir.

Öneriler

- Akademik camiada geliştirilen materyallerin bir havuzda (EBA, vb.) belirli bir sistematik dahilinde depolanması ve bütün eğitim kademelerinde açık erişim olarak sunulması öğrencilerin öğrenme potansiyelini arttıracaktır.
- Kullanılan ve etkinliği kanıtlanan materyallerin tanıtımlarının yapılarak ilgili alan öğretmenleri ile paylaşımalarının sağlanması önemlidir.
- Web tabanlı materyallerde geri dönütlerin yapılabileceği etkileşimler oluşturabilir.
- Öğrenme materyallerinde amaç konunun kazanımlarını öğretmek olduğundan teknoloji destekli materyallerin herkesin ulaşabileceği imkanlarla geliştirilebilir.
- Konulara özgü dijital oyunlar hazırlanabilir.
- İşbirlikli öğrenme araçları biyoloji eğitimine entegre edilebilir.
- Yapay zeka destekli öğretim materyalleri oluşturulup öğrenme üzerindeki etkisi incelenebilir.
- Öğrencileri dijital materyalleri kullanma durumları, süreleri ve benzeri kayıtlar öğrenme analitikleri ile analiz edilerek öğrenme üzerindeki etkisi ölçülebilir.

Destek ve Teşekkür

Yazarlar olarak, araştırmanın gerçekleştirilmesi sürecine yönelik herhangi bir destek ya da teşekkür beyanımız bulunmamaktadır.

Çatışma Beyanı

Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar/çatışma beyanımız olmadığını ifade ederiz.

Yayın Etiği Beyanı

Bu araştırmanın planlanmasından uygulanmasına, verilerin toplanmasından verinin analizine kadar olan tüm süreçte "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği

Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Çalışmanın yazım sürecinde bilimsel etik ve alıntı kurallarına uyulmuş, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Abdüsselam, Z. (2022). *Fen öğretiminde artırılmış ve sanal gerçeklik teknolojilerinin ışık mikroskobu kullanımına etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akgül, M. A. P. G. D. (2022). Medya destekli güncel biyoloji konularının öğretimi hakkında öğretmen adaylarının görüşleri. *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal)*, 6(56), 535-546.
- Altınışık, D. (2021). *Canlılarda enerji dönüşümleri ünitesine yönelik artırılmış gerçeklik uygulamalarının geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon.
- Atalay, E. (2019). *Biyoloji öğretiminde artırılmış gerçeklik kullanımının öğrencilerin öğrenimine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Aziz, S.K. (2021). *Ters yüz öğrenme modelinin biyoloji konularını öğrenmeye etkisi: Mitokondri ve kloroplast örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bakırcı, H., ve Kılıç, K. (2021). Eğitim Bilişim ağı video modüllerinin fen bilimleri dersinde kullanımına ilişkin sekizinci sınıf öğrenci görüşlerinin incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 685-705. <https://doi.org/10.33711/yyuefd.919600>
- Bakla, A. (2017). Yabancı dil eğitiminde etkileşimli videolar: Takım çantanızda yeni bir alet. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 124-137. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.305769>
- Bal, H. (2015). *Fen eğitiminde teknoloji kullanımı değerlendirme raporu*. Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü (YEĞİTEK), Ankara.
- Baysal, F. E., & Çetin, G. (2023). Türkiye'de 2011-2021 Yılları Arasında Biyoloji Eğitiminde Yapılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 19(2), 438-457. <https://doi.org/10.17244/eku.1235477>
- Bozdağ, H. C., & Gökler, İ. (2023). Ters yüz sınıf modeline yönelik dijital içerik tasarımı: biyoloji dersi örneği. *Journal of Computer and Education Research*, 11(21), 335-355.
- Bozkurt, A., Karadeniz, A., ve Erdoğan, E. (2018). Açık ve Uzaktan Öğrenme Sisteminde Karekod Kullanımı: Açıköğretim Ders Kitapları Örneği. *AJIT-E: Academic Journal of Information Technology*, 9(31), 105-120. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2018.1.007.x>
- Büyükkol Köse, E., Çetin, G., Yünkül, E. (2018). A content analysis of studies related to educational technologies in biology education. *Journal of Educational Technology & Online Learning*, 1(2), 1-15.
- Çakıroğlu Ü. (2013) Öğretim teknolojilerinin öğrenme ortamlarına entegrasyonu. *Öğretim Teknolojilerinin Temelleri: Teoriler, Araştırmalar, Eğilimler*. Çağiltay, K., Göktaş, Y., Editör, Pegem A, Ankara, ss.387-404,
- Çetin, Y. (2023). *ARCS Öğretim Tasarımı modelinin ortaöğretim öğrencilerinin biyoloji dersi başarıları, motivasyonu, öğrenme çevikliği ve eleştirel düşünme engelleri üzerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Çiloğlu, T. (2022). *Artırılmış gerçeklik temelli öğrenme ortamı: artırılmış gerçekliğin lise öğrencilerinin biyoloji eğitiminde motivasyonu, tutumu ve öz yeterliği üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bartın.
- Çiloğlu, T., Yılmaz, Ö., Yılmaz, A., Karaoğlan, F. (2021). Eğitimde artırılmış gerçeklik konulu makalelerin incelenmesi. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 147-158.
- Demirezer, Ö. (2022). *Web 2.0 destekli 5E modeline dayanan fen öğretiminin öğrencilerin akademik başarı, görsel okuryazarlık düzeyi ve uzamsal görselleştirme becerileri üzerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Demirci Güler, M. P. ve Irmak, B.(2018). Fen eğitiminde teknoloji kullanımı üzerine yapılan çalışmaların içerik analizi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 2473-2496.
- Demirkuş, N., ve Gülen, S. (2019). Filmle öğrenme öğretme yönteminin uygulanışı ve gerekliliği. *Eurasian Conference on Language and Social Sciences*, Antalya, Türkiye, 309-317. DOI: [10.35578/eclss.52775](https://doi.org/10.35578/eclss.52775)
- Ertan S. (2019). *Mitoz ve mayoz konularının bilgisayar destekli öğretim materyali ile öğretilmesinin akademik başarıya etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Gülecyüz, B. (2023). *Çevre kirliliği konusuna yönelik harmanlanmış öğrenme modeline uygun e-öğrenme modeli tasarımı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gündüzalp, C. (2015). *Fen bilgisi eğitimine görsel betimsel materyallerin ve bilgisayar destekli materyallerin katkısının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

- Gündüzalp, C. (2022). Web 2.0 teknolojileri ve eğitim. Edt. S. Karabatak. *Eğitim ve Bilim*, 23-36. Efe Akademi.
- Güven, G. (2023). *Yenilenebilir enerji eğitimine yönelik bir öğretim tasarımı geliştirme ve değerlendirme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haviz, M., Dewi, A., Putri, AL, Wahyuni, A., Fajar, N., and Lufri, L. (2019). The trends of biology education research from 2000 to 2017: A content analysis for the thesis of pre-service teachers. *Al-Ta'lim Journal*, 26(3), 280-297.
- İnce, O. (2015). *Doğal yaşam döngüsü ve temel biyolojik kavramların öğretimi üzerine sanal materyal tasarımı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İnce, O., ve Demirkuş, N. (2021). Doğal yaşam döngüsü ve temel biyolojik kavramların öğretimi üzerine sanal materyal tasarımı. *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 950-981. <https://doi.org/10.33711/yyuefd.957381>
- Kara, Y. (2014). *Yapısalcı ve bilgisayarla öğretim uygulamalarının hücre bölünmeleri ve üreme ünitesinin öğretimine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Karadavut, Z. (2021). *Artırılmış gerçeklik uygulamalarının 11. sınıf lise öğrencilerinin dolaşım sistemi konusundaki akademik başarılarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaygısızcan Ö. (2021). *İnsan endokrin sisteminin öğretimi konusunda çevrim içi materyal geliştirilmesi ve değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Khan, B. H., Hasan, M., & Clements, K. I. (2019). Web 2.0 technologies and blended learning in higher education: A systematic review and meta-analysis. *Interactive Learning Environments*, 27(8), 1121-1136. <https://doi.org/10.1080/10494820.2018.1440739>
- Kösal, K. (2019). *Bitki anatomisi laboratuvarı dersi föyünde karekod uygulamasının kullanılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Köse E. (2019). *Kalıtım konusuyla ilgili karekod destekli eğitim materyali tasarlama* (yüksek lisans). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
- Köseoğlu, P., & Mercan, G. (2020). İnsan biyolojisi dersinde sosyal ağ olarak Facebook'un eğitimsel kullanımı. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 137-160.
- Küçük, T. ve Korucu, N. (2022). "Ulusal/uluslararası yapılan araştırmalarda, eğitimde animasyon kullanımının incelenmesi ve bir animasyon uygulaması". *Sanat Eğitimi Dergisi*, 10(1), 1-11. doi: 10.7816/sed-10-01-01
- Matyar, F., and Pekel, H. (2013). Hücre biyolojisi konusunun öğretiminde kullanılan yapılandırıcı yaklaşıma dayalı bilgisayar destekli öğretim yönteminin akademik başarı üzerine etkisi. *International Journal of Active Learning*, 1(2), 21-37.
- Mercan, G. (2022). *Ağaç türlerinin öğretiminde üç boyutlu çok kullanıcı sanal ortamların kullanılması* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Orhan F., (2013). Öğrenme tarzı ve öğretim teknolojileri. *Öğretim Teknolojilerinin Temelleri* (Edt. Çağiltay K, Gökteş Y). 3. Baskı, 219 – 230, Pegem Akademi, Ankara.
- Öner, G. (2018). *Zihinsel engelli öğrencilere fen bilimleri dersinde canlıların sınıflandırılmasının bilgisayar destekli bireyselleştirilmiş öğretim yöntemiyle öğretiminin etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Öz S. (2014). *Biyoloji öğretiminde hazırlanan bilgisayar destekli öğretim materyallerinin başarı, kalıcılık ve bilgisayara yönelik tutuma etkisi (dolaşım ve sindirim sistemi örneği)*. Doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özarslan, M. (2021). Öğrencilerin biyoloji korkuları ve biyolojiye yönelik tutumları. *Asya Öğretim Dergisi*, 9(1), 80-97. <https://doi.org/10.47215/aji.844015>
- Öztaş, E. (2016). *Biyoloji öğretiminde bilgisayar destekli 7E modelinin sekizinci sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Öztürk, E. (2014). *Hücre zarından madde geçişi konusunun uzaktan eğitimle öğretilmesinde video ve animasyon kullanımının öğrenci başarısı ile motivasyona etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Pedró, F. (2006). The new millennium learners: Challenging our views on ICT and learning OECD/CERI <http://www.oecd.org/dataoecd/1/1/38358359.pdf>
- Polat, S. ve Ay, O. (2016). Meta-sentez: Kavramsal bir çözümleme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi- Journal of Qualitative Research in Education*, 4(1), 52-64. <http://dx.doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.4c2s3m>
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On The Horizon*, 9(5), 1-6.
- Saklan, H., & Ünal, C. (2018). Teknoloji dostu fen bilimleri öğretmenlerinin Eğitim Bilişim Ağı (EBA) hakkındaki görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 12(1), 493-526. <https://doi.org/10.17522/balikesirnef.437847>

- Sarıkaya, S. (2015). *Akıllı tahta kullanımının ortaöğretimde işlenen canlıların sınıflandırılması konusunun öğrenimi üzerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şenlen M. (2015). *Bilgisayar destekli öğretimin orta öğretim öğrencilerinin madde döngüleri ve enerji dönüşümleri ünitesindeki başarılarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Şişman A. (2016). *Biyoloji öğretmen adaylarının yazılı, görsel, işitsel medya kullanımının biyoçeşitlilik okuryazarlıklarına ve akademik başarılarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tonbuloğlu, İ. Ve Tonbuloğlu, B. (2021). *Eğitimde dijital dönüşüm harmanlanmış öğrenme, (Analiz Raporu: 2021/09)*. İstanbul: İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı.
- Uçak, E. ve Usta, S. (2023). Eğitimde QR kod kullanımına yönelik öğrenci, öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(87), 889-909. <https://doi.org/10.17755/esosder.1250158>
- Ünal, H. (2022). *Biyoloji konularında sanal müze uygulaması: Fen bilgisi öğretmen adaylarına yansımaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Vedubox, (2022). Video tabanlı öğrenme nedir? Faydaları nelerdir? <https://www.vedubox.com/video-tabanlı-ogrenme-nedir-faydalari-nelerdir/>
- Yapıcı, İ.Ü. ve Hvedanlı, M. (2013). Biyoloji Öğretimine Yönelik Geliştirilen Materyallerin Değerlendirilmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, Technology Special Issue 12(2)*, 307-314.
- Yapıcı, İ. Ü., & Karakoyun, F. (2017). Biyoloji öğretiminde oyunlaştırma: Kahoot uygulaması örneği. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 8(4), 396-414.
- Yaseen, H. (2021). *Lise öğrencilerinde e-öğrenme kullanımının akademik başarıya etkisi: Filistin örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü, Ankara.
- Yavuz, B. (2014). *Blog yoluyla öğretilen epigenetik konusunun öz düzenleme becerisi üzerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yeung, Y. Y. (2004). A learner-centered approach for training science teachers through virtual reality and 3D visualization technologies: Practical experience for sharing. *The Fourth International Forum on Education Reform*. Bangkok, Thailand.
- Yıldızay, Y. ve Çetin, G. (2019). Fen Eğitiminde Eğitim Teknolojileri Kullanımı: İçerik Analizi. *International Journal of Computers in Education (IJCE)*, 1(2), 21-33. <http://orcid.org/0000-0002-2821-1147>
- Yücel, Y. (2015). *Bilgisayar destekli öğretim yöntemi ile "Hücre Bölünmesi ve kalıtım" ünitesinde öğrenci başarı düzeyinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Developing and changing technology has started to be used in all areas of life (Çakır, 2013). Education-training processes are also one of the areas that are affected by technological developments. The use of teaching tools selected to be used in teaching environments and based on information technologies has started to change teaching environments (Orhan, 2013). Especially digital natives born into technology have started to develop different learning styles compared to previous generations because they are constantly intertwined with technology (Prensky, 2001). Traditional teaching methods cannot fully meet the needs of digital native students who spend most of their time intertwined with technology (Pedro, 2006). In accordance with the changing learning methods of digital natives, Prensky (2001) suggested two solutions: gaining new experiences and changing existing methods and developing new ways of thinking by developing new content.

The use of technology in science is important in terms of concretising the subject and making the concretised information meaningful, making learning permanent, and affecting students' motivation and attitudes towards the course (Bal, 2015). In biology subjects, which are directly related to the person's experience, students have difficulty in making sense of and concretising their knowledge, and therefore forget the information they learn in a short time (Taflı et al., 2008). Therefore, course environments should be designed considering these situations and according to the learning styles of digital natives.

The use of digital materials in biology education provides benefits such as personalising education, providing easy and fast access to information, being used in some subjects that cannot be experimented, being according to their own learning speed, self-learning, facilitating meaningful learning, increasing quality, increasing success and motivation (İnce & Demirkuş, 2021; Saklan & Ünal, 2018).

There are some content analysis studies investigating the use of technology in science and biology (Büyükkol Köse, Çetin, & Yüncül, 2018, Yıldızay & Çetin, 2019). Apart from these, there is also a study in which all materials used for biology education were analysed (Yapıcı & Havedanlı, 2013). Baysal and Çetin (2023) analysed all postgraduate theses in the field of biology education between 2011 and 2021 by content analysis method. Demirci Güler and Irmak (2018) conducted a content analysis of articles and theses on the use of technology in science education between 2005-2018.

This study is important in terms of revealing what digital materials that can be used in biology education and whose effectiveness has been proven and for what purpose they can be used. The aim of this study is to examine the current digital technologies used in biology subjects in which biology, a branch of science, is taught and their effects through postgraduate theses published in this field.

Method

In this study, the descriptive content analysis method, which was conducted through literature review and enables the analysis of qualitative and quantitative data, was used. Thematic content analysis (Çalık and Sözbilir, 2014), which enables the synthesis and interpretation of research on the same subject from a critical perspective through themes or main templates, aims to identify and in-depth examine the similarities and differences in theses in the subject area that can be accessed according to certain criteria.

In this context, the researches published in the Turkish National Thesis Centre in the 10-year period between 2014 and 2023 were examined by searching the keywords "Biology Education, E-Learning, Computer Assisted Instruction, Blended Learning, web-based learning, Technological material".

Findings

It was observed that 6 of the postgraduate theses were doctoral theses and 29 of them were master's theses, the most theses were published in 2019, the sample sizes were less than 100 because they were generally experimental studies, the most studied sample group was high school and then prospective teachers, the most studies were carried out on cell and physiology subjects, and while more studies were carried out on computer-aided education subjects before, recently the subject of augmented reality has come to the fore. In addition, it was determined that the studies generally had a positive effect on learning.

When the studies are examined, it is seen that various instructional technologies are used in the realisation of teaching in educational environments. Among the technological materials used, it was determined that the most preferred material was video, followed by animation, augmented reality, web 2.0 and QR code applications. It was observed that the use of digital materials with blended learning and flipped learning methods had a positive effect on learning.

Conclusion

Considering the tools used in theses, it is seen that current technologies are generally tried to be followed. In addition to these tools, it becomes important to use artificial intelligence, which occupies a very large place in our lives, to support learning, and to use learning analytics to measure the effect on students in studies where the effectiveness of materials is investigated.

In addition, storing the materials developed in the academic community in a repository (EBA, etc.) in a certain systematic way and making them available as open access at all levels of education will increase the learning potential of students.

Sınıf Öğretmenliğinden Zihin Engelliler Öğretmenliği Alanına Geçiş Yapan Öğretmenlere Yönelik Bir Çalışma

Serin, Lale¹, <https://orcid.org/0009-0008-6053-1395>

Yolcu, Hüseyin², <https://orcid.org/0000-0001-9974-8446>

Öz

Bu araştırmanın amacı, 4+4+4 olarak nitelendirilen 12 yıllık zorunlu eğitime geçişle birlikte sınıf öğretmenliği branşından (alanından) zihin engelliler öğretmenliğine geçiş yapan öğretmenlerin mevcut durumlarına yönelik görüşlerinin belirlenmesidir. Temel nitel araştırma deseninde ele alınan araştırmanın çalışma grubunu sınıf öğretmenliği alanından zihin engelliler öğretmenliğine geçiş yapan 13 öğretmen oluşturmuştur. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik ve ölçüt örnekleme yöntemlerinden yararlanılmıştır. Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde ise betimsel analize başvurulmuştur. Araştırma sonucunda, sınıf öğretmenlerinin zorunluluktan dolayı zihinsel engelliler öğretmenliğine geçiş yapmalarına karşın mevcut durumlarından hoşnut oldukları gözlenmiştir. Zihinsel engelliler öğretmenliğine geçiş yapan öğretmenler tekrar sınıf öğretmenliği alanına geçiş yapma düşüncesinde değillerdir. Söz konusu öğretmenler Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) alan değişikliği yapan öğretmenlerin mesleki gelişimlerine yeteri kadar destek sağlamadığını düşünmektedir. Bu duruma bağlı olarak öğretmenler, özel eğitim alanındaki kuramsal ve uygulamaya dönük eksikliklerini daha çok kendi bireysel çaba ve girişimleriyle gidermeye çalışmaktadır. MEB bünyesinde planlanan ve gerçekleştirilen hizmet içi eğitim çalışmalarının, alan değişikliği gibi önemli durumlarda daha sıklıkla ve nitelikli bir şekilde düzenlenmesi ve takip edilmesi önerilmektedir.

Gönderi Tarihi

17.01.2024

Kabul Tarihi

1.07.2024

Anahtar Kelimeler

*Sınıf öğretmenliği,
Alan değişikliği,
Zihinsel engelliler
öğretmenliği*

A Study on Teachers Transitioning to the Field of Teaching the Mentally Disabled

Abstract

The aim of this study is to determine the views of teachers who switched from classroom teaching to teaching the mentally disabled with the transition to 12-year compulsory education, which is characterized as 4+4+4. The study group of the research, which was handled in the basic qualitative research design, consisted of 13 teachers who switched from the field of classroom teaching to teaching the mentally disabled. In determining the study group, maximum diversity and criterion sampling methods, which are among the purposeful sampling methods, were used. Data were collected through a semi-structured interview form developed by the researchers. Descriptive analysis was used to analyze the data obtained. As a result of the research, it was observed that classroom teachers were satisfied with their current situation although they switched to teaching the mentally disabled due to necessity. Teachers who switched to teaching the mentally handicapped did not think of switching back to the field of classroom teaching. These teachers think that the Ministry of National Education (MoNE) does not provide enough support for the professional development of teachers who change their field. Accordingly, teachers try to overcome their theoretical and practical deficiencies in the field of special education mostly through their own individual efforts and initiatives. It is recommended that in-service training activities planned and carried out within MoNE should be organized and monitored more frequently and in a qualified manner in important situations such as field changes.

Received

17.01.2024

Accepted

1.07.2024

Key Words

*Classroom teacher,
Field change,
Teaching the
mentally
handicapped*

¹ Serin, Lale, lalezar2701@hotmail.com

² Sorumlu Yazar: Yolcu Hüseyin, Kastamonu Üniversitesi, hyolcu@kastamonu.edu.tr

GİRİŞ

Dünyanın her yerinde bireysel farklılıkları ve gelişim özelliklerinin yanı sıra eğitim yeterlilikleri bakımından akranlarına göre farklılık gösteren çocuklar yaşamaktadır. Bu durum, toplumların nitelikli insan gücü yetiştirerek devamlılıklarını sağlama adına en önemli yatırımı yaptıkları eğitim sistemlerinde, söz konusu bireylere ve onların gereksinimlerine göre özel alanlar oluşturmalarını gerekli kılmaktadır. Akranlarına göre farklılıklar gösteren bireyler için oluşturulan bu alanlar ya da faaliyetler için özel eğitim tanımlaması yapılabilir. Eğitim sistemi içerisinde dil ve konuşma bozukluğu, duyu ve davranış bozukluğu, özel öğrenme güçlüğü ve zihinsel yetersizliği olanlar gibi birçok farklı alanda özel eğitime gereksinim duyan bireyler yer almaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2006).

Zihinsel yetersizliği olan bireylerin eğitimlerinde amaç, bu bireylerin hiçbir desteğe gereksinim duymadan, bağımsız olarak, yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlamaktır. Bu anlamda; motor beceriler, öz bakım becerileri, günlük yaşam becerileri, dil ve sosyal iletişim becerileri ve bilişsel beceriler gibi alanlarda yeterliklerinin en üst seviyeye çıkarılabilmesi için zihinsel yetersizliği olan bireylerin gelişimlerine uygun bir eğitim sürecinden geçmeleri son derece önemlidir (Yıkılmış vd. 2014). Özel eğitim hizmetlerine yönelik olarak çıkartılmış 573 numaralı Kanun Hükmünde Kararname'de (KHK) özel eğitim, gereksinim duyan bireylerin eğitim gereksinimlerinin karşılanmasını sağlamak için özel olarak yetiştirilmiş personel; özel olarak geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile bu bireylerin özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitim olarak tanımlanmıştır (MEB, 1997). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde özel eğitimin amacı: "Türk Milli Eğitiminin amaç ve ilkeleri temel alınarak; özel eğitim gereksinimi olan çocukların eğitim gereksinimleri, yeterlilikleri, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda kapasitelerini mümkün olan en üst seviyede kullanmaları, bir üst öğrenime, mesleğe ve toplumsal yaşama hazırlanmalarını sağlamak" şeklinde açıklanmıştır (MEB, 2018).

Özel eğitim hizmetleri erken çocukluk döneminden başlayarak her tür ve kademedeki özel gereksinimli bireyler için verilmektedir. Özel eğitime gereksinim duyan birey, yetersizlik durumuna göre normal gelişim gösteren akranlarıyla bir arada bulunduğu kaynaştırma eğitimi uygulamalarından yararlanmakta ya da özel eğitim ihtiyacı olan akranlarıyla birlikte özel sınıflarda eğitim görmektedir (Yıkılmış vd., 2014). Söz konusu bu sınıfların temel amacı, özel gereksinimi olan öğrencileri akademik olarak bir üst öğretim kademesine ve topluma hazırlamak, çevreye uyumunu sağlamak, üretici ve mutlu bir yurttaş olarak yetiştirmektir (Atbaşı ve Özdemir, 2020).

Zihinsel yetersizliği bulunan bireylere gereksinim duydukları eğitimin verilmesinde onlara eğitim sunan öğretmenler önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultuda Türkiye'de zihinsel yetersizliğe sahip bireyelere yönelik yüksek eğitim kurumlarının eğitim fakültelerinde özel eğitim bölümlerinde öğretmen yetiştirilmektedir. Söz konusu bu bölümlerde zihinsel yetersizliği olan bireylerin eğitilmelerine yönelik olarak öğretmen adayları; derslerde hem kuramsal bilgi ve becerileri kazanmakta hem de edindiği bu bilgileri uygulama fırsatı yakalamaktadırlar (Açar, Dilbilir ve Demiralp, 2022).

Türkiye'de kamu ve özel sektörde özel eğitim hizmetlerinin yaygınlaşması neticesinde, üniversitelerin birçoğunda özel eğitim bölümlerinin bulunmasına karşın özel eğitime gereksinim duyan bireyler için gerekli norm ihtiyacı yeterince karşılanmamıştır (Yılmaz ve Üredi, 2018). Özel eğitim öğretmenliği branşında (alanında) çalışan öğretmenlerin büyük bir bölümünü lisans eğitimini işitme, görme veya zihinsel engelliler öğretmenliği alanlarından mezun olan öğretmenler oluşturmaktadır. Yükseköğretim Kurulu (YÖK), 2015 yılında özel eğitim alanında öğretmen yetiştirme sorunlarının görüşülmesi amacıyla gerçekleştirdiği toplantıda özel eğitimin tek çatı altında birleştirilmesine karar vermiştir. Bu kapsamda tüm alanlar, "Özel Eğitim Öğretmenliği" adı altında birleştirilmiş ve programın son güncellemesi

ise 2018-2019 döneminde yapılmıştır (Aydın ve Şentürk, 2021). Bununla birlikte sınıf öğretmenliği alanından mezun olup alan değişikliği yoluyla özel eğitim kadrosuna geçmiş öğretmenler de bu alanda kadrolu olarak görev yapmaktadır (Yılmaz ve Bayar, 2019). Türkiye’de 2012 yılında sekiz yıllık zorunlu eğitimden 4+4+4 olarak nitelendirilen 12 yıllık zorunlu eğitime geçiş yapılmıştır. Sekiz yıllık zorunlu eğitimde beş yıllık bir süreyi kapsayan ilkökul eğitiminin dört yıla düşürülmesi, bu kademe bulunan sınıf öğretmenlerini norm fazlası olma sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır. Söz konusu bu sorun sınıf öğretmenlerine özel eğitim öğretmenliğine geçiş hakkı verilerek çözümlenmek istenilmiştir (Öğülmüş, 2014). Getirilen bu çözüm ise il içi yer değiştirme, il dışı yer değiştirme ve özür durumuna bağlı yer değiştirmeyi düşünen; bu düşüncesini puan yetersizliği ya da norm kadro fazlalığından dolayı gerçekleşmeyen öğretmenler için bir çıkış yolu olarak görülmüştür (Korkmaz ve Serin, 2014).

Yukarıda belirtilen söz konusu geçişe yönelik özel eğitim merkezli toplulukların gösterdiği tepkiler ve Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğitim-Sen) tarafından açılan dava sonucunda, Danıştay İkinci Dairesi Temmuz ayında yürütmeyi durdurma kararı vermiştir (URL-1, 2013). Bunun sonucunda alan değişikliği yaparak zihin engelliler öğretmenliğine geçiş yapan öğretmenlerden bazıları sınıf öğretmenliğine geri dönmüştür. Ancak bazı öğretmenler de MEB tarafından düzenlenen 540 saatlik özel eğitim öğretmenliği sertifika programına katılarak, mahkeme tarafından yürütme durdurma kararının gerekçesi olarak ifade edilen şartı sağlayarak, özel eğitim alanında görevlerine devam etmişlerdir.

Türkiye’de ilgili alanyazında 4+4+4 olarak ifade edilen 12 yıllık zorunlu eğitime geçişle birlikte özel eğitim öğretmenliğine geçiş yapan öğretmenlere yönelik çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir (Bedir ve Metin, 2013; Çelik ve Taç, 2021; Erol ve Karsantik, 2021; Ersözlü vd., 2014; Gökçer, 2014; Karabaş ve Çiftçi, 2019; Özzyer ve Özsoy, 2017; Yılmaz ve Üredi, 2018). Bunlardan Bedir ve Metin (2013) ile Çelik ve Taç (2021) çalışmalarında, alan değişikliğinde bulunan ve halen geçiş yaptığı alanda çalışmaya devam sınıf öğretmenlerin durumu ortaya koymayı amaçlamışlardır. Erol ve Karsantik (2021), öğretmenlerin alan değiştirme gerekçeleri, yaşadıkları sorunlar ve çözüm yolları, alan değiştirmenin etkisi, yeni alanlarındaki öz yeterliliklerine ilişkin görüşlerini ele almıştır. Özzyer ve Özsoy, (2017) özel eğitim alanına geçiş yapan sınıf öğretmenlerinin sayı öğretiminde kullandıkları yöntemleri araştırırken; Yılmaz ve Üredi (2018), alan değişikliğiyle özel eğitim okullarında çalışan sınıf öğretmenleri ile özel eğitim öğretmenlerinin mesleki doyum düzeylerini incelemiştir. Benzer şekilde Karabaş ve Çiftçi (2019) de özel eğitim alanında görev yapan sınıf öğretmenlerinin tükenmişlik ve yaşam doyumları üzerinde durmuşlardır. Söz konusu bu çalışmaların çoğu 2012 yılında gerçekleştirilen alan değişikliğinden yararlanan öğretmenlerin yanı sıra sonrasında da alan değişikliği yapan öğretmenlerle gerçekleştirilmiştir. Bazı çalışmalar genel duruma odaklanırken bazı çalışmaların sayı öğretim süreçleri, mesleki doyum, tükenmişlik gibi özel alanlara odaklandığı görülmektedir. Bu çalışmada ise alanyazındaki diğer çalışmalardan farklı olarak 4+4+4 sistemine geçiş nedeniyle norm fazlası konumuna düşen sınıf öğretmenlerinden yalnızca zihin engelliler öğretmenliği alanına geçiş yapan öğretmenlerin durumu ele alınmıştır. Dolayısıyla araştırma bu yönüyle alanyazında yer araştırmalardan farklılaşmaktadır. Bunun yanı sıra araştırmannın alan değişikliğiyle ilgili yeni bir araştırma olması ve bunun Kastamonu ili bağlamında ele alınması bakımından yine alanyazındaki diğer araştırmalardan da farklılaştığı düşünülmektedir. Bütün bunlar birlikte ele alındığında araştırmannın, 4+4+4 düzenlemesiyle sınıf öğretmenliği alanından zihinsel engelliler alanına geçiş yapan öğretmenlerin, geçiş nedenlerinin yanı sıra süreç içinde yaşadıkları; bu durumu nasıl algıladıkları ve nasıl değerlendirdiklerini ortaya koyması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca araştırmannın ortaya koyduğu bulgu ve sonuçlarıyla eğitim politikasına yön verenlerin alacakları kararlarda yardımcı olacağı ifade edilebilir. Bunun yanı sıra araştırmadan elde edilen bulgu ve sonuçların konuyla ilgili yapılacak araştırmalara ışık tutacağı söylenebilir.

Bu araştırmanın amacı, 4+4+4 eğitim reformu sonrasında sınıf öğretmenliği alanından zihin engelliler öğretmenliği alanına geçiş yapan öğretmenlerinin, mevcut durumlarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesidir. Araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Sınıf öğretmenlerinin zihinsel engelliler öğretmenliğine geçiş yapmalarını gerektiren nedenler ne(ler)dir?
2. Sınıf öğretmenleri, zihinsel engelliler öğretmenliğine geçiş yapmalarını
  - a. Hangi yönlerden olumlu,
  - b. Hangi yönlerden olumsuz olarak değerlendirmektedir?
3. Sınıf öğretmenleri, zihinsel engelliler öğretmenliğine geçiş sürecinde, kendilerine yönelik, düzenlenen sertifika programı hakkında ne düşünmektedir?
4. Zihinsel engelliler öğretmenliği alanına geçiş yapan sınıf öğretmenleri tekrar eski alanlarına geçme konusunda ne düşünmektedir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Nitel araştırma yaklaşımı sosyal olguları kendi bağlamında ele alır ve anlamaya çalışır. Bu yönüyle, nitel araştırma yaklaşımında araştırmacılar; üzerinde durulan olgulara ilişkin ayrıntılı bilgi edinebilmelerinin yanı sıra çeşitli alanlardaki bilgiyi de geliştirebilir (Grbich, 2012; Yıldırım ve Şimşek, 2006). Merriam (2009), araştırmacıların farklı türlerdeki nitel araştırmaları yine farklı biçimlerde düzenleyerek gerçekleştirdiklerini belirtmekle birlikte; eğitim, yönetim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi uygulamalı alanlarda başvuru nitel araştırma türünün ise temel ve yorumlayıcı çalışma olduğuna dikkat çekmektedir. Yazar, bütün nitel araştırmaların yorumlayıcı olmasından ötürü bu tür çalışmaları temel nitel araştırma olarak isimlendirmektedir.

Merriam'ın (2009, s. 200) ifade ettiği gibi “araştırma desenleri, neyin incelendiği hakkındaki çeşitli öngörülere dayandırılır ve farklı soruları yanıtlama amacındadır”. Buradan hareketle zihin engelliler öğretmenliği alanına geçiş yapan sınıf öğretmenlerinin mevcut durumlarını nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma, temel nitel araştırma deseninde ele alınmıştır. Bunun nedeni zihinsel engelliler öğretmenliğine geçiş yapan öğretmenlerin mevcut durumlarını nasıl yorumladıkları, alan değişikliği sonrası meslek yaşantılarını nasıl inşa ettikleri ve bu deneyimlerine ne anlam kattıkları ortaya konulmak istenilmiş olmasıdır.

Çalışma Grubu

Araştırmada 4+4+4 eğitim reformu sonrasında sınıf öğretmenliği alanından zihinsel engelliler öğretmenliğine geçiş yapmış ve Kastamonu'da görev yapmakta olan 13 öğretmenden oluşan bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik ve ölçüt örnekleme yöntemlerinden yararlanılmıştır. Meyers (2010) maksimum çeşitlik örnekleme yönteminde, araştırmacının araştırma sorunsalıyla ilişkili benzerlik ve farklılıkları ortaya koyacak kişi veya olayları mümkün olduğunda araştırma grubuna dahil etmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda araştırmada 4+4+4 eğitim reformu sonrasında sınıf öğretmenliği alanından zihinsel engelliler öğretmenliğine geçiş yapmış öğretmenlerin durumlarına ilişkin benzerlik ve farklılar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ölçüt örnekleme, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasını temel almaktadır. Burada sözü edilen ölçüt, araştırmacı tarafından ya da daha önce hazırlanmış bir listeye belirlenebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu bağlamda araştırmanın çalışma grubuna dahil edilen öğretmenlerin 4+4+4 eğitim reformu sonucunda sınıf öğretmenliği alanından zihinsel engelliler alanına geçiş yapmış olmaları temel ölçüt olarak kabul edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun hazırlanması sürecinde ilk önce alanyazında yapılmış olan benzer çalışmalar gözden geçirilmiştir. İkinci 4+4+4 olarak adlandırılan 12 yıllık zorunlu eğitime geçişle birlikte sınıf öğretmenliği alanından zihinsel engelliler öğretmenliği alanına geçiş yapan iki öğretmenle ön görüşme yapılmıştır. Ancak bu öğretmenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler araştırma etiği bakımından yalnızca görüşme formundaki soruların geliştirilmesiyle sınırlı tutulmuştur. Yapılan bu çalışmalardan sonra 10 sorudan oluşan taslak bir görüşme formu hazırlanmıştır. Söz konusu taslak görüşme formu aralarında sınıf öğretmenliği alanından zihinsel engelliler alanına geçen öğretmenlerin de bulunduğu dört kişilik bir uzman grubunun görüşüne sunulmuştur. Bu uzman grubundan gelen dönütler doğrultusunda görüşme formunda gereken düzeltmeler yapılmıştır. Görüşme formunda yer alan soruların anlaşılabilirliği ve yanıtlanabilirliğini ortaya koymak için zihin engelliler öğretmenliğine geçiş yapmış bir öğretmenle pilot (ön görüşme) gerçekleştirilmiştir. Bu ön görüşmede görüşme formundaki soruların anlaşılabilirliği ve yanıtlanabilirliğinde her hangi bir sorun olmadığı görülmüştür. Ayrıca bu öngörüşme elde edilen veriler araştırmaya dahil edilmemiştir. Yapılan bu çalışmaların sonunca görüşme formuna son biçimi verilmiştir.

Görüşme formu iki kısımdan oluşmaktadır: İlk kısımda araştırmaya katılan öğretmenlerin kişisel-mesleki (cinsiyet, yaş, mesleki kıdem vb) bilgilerine yönelik sorulara yer verilmiştir. İkinci kısımda ise sınıf öğretmenliği alanından “zihinsel engeller geçiş nedenleri”, “bu geçişin kendilerine sağladığı avantajlar ve dezavantajların ne olduğu”, “katılmış oldukları 540 saatlik hizmet içi eğitim kursunun sağladığı yararların ne olduğu”, “kendilerini mesleki olarak geliştirmeye yönelik hangi eğitimlere katıldıkları ve tekrar eski alanlarına geçmeyi düşünüp düşünmediklerini” ortaya koymaya yönelik sorular yer almıştır.

Verilerin Toplanması

Veri toplama sürecinde görüşmeler 2020-2021 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin dokuz tanesi çevrimiçi gerçekleştirilirken, dört tanesi yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin çevrimiçi olarak gerçekleştirilmesi, Covid-19 salgın sürecinin getirdiği bir zorunluluk olarak ortaya çıksa da öğretmenlerin zamansal anlamda daha rahat katılımlarını sağlaması açısından tercih edilmiştir. Araştırmada yazılı bilgilendirilmiş onam almak yerine sözlü onam alınmıştır. Bunun nedeni araştırmada etik izin başvurusunda bulunulmamış olmasıdır. Sözlü onam alma sürecinde araştırmanın amacı, sürecin nasıl yürütüleceği, ses kaydının alınacağı ve benzeri durumlar hakkında bilgiler verilmiştir. Sözlü onam alma sürecinde araştırmanın amacı, sürecin nasıl yürütüleceği, ses kaydının alınacağı ve benzeri durumlar hakkında bilgiler verilmiştir. Bu açıklamalardan sonra görüşmeyi kabul ettiğini belirten ve bunu sözlü olarak ses kaydıyla onaylayan katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerle yapılan en kısa görüşme 30 dakika sürerken en uzun görüşme ise 45 dakika sürmüştür. Gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde elde edilen bulguların sunulmasında öğretmenlere Ö1, Ö2, Ö3 .... şeklinde kod isimler verilmiştir.

Verilerin Analizi

Veri analizi, verilerin anlamını dışarıya aktarma veya anlam verme süreci olarak tanımlanabilir (Meriam, 2009). Araştırmada verilerin çözümlenmesinde nitel araştırmalardaki veri analizi tekniklerinden bir olan betimsel analize dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Kümbetoğlu (2005) betimsel analizi; araştırmacının elde ettiği nitel verileri özgün biçimlerine sadık kalarak, görüşmecilerin söylediklerinden doğrudan alıntılara yaparak, betimsel bir yaklaşımla verilerin sunumuna dayandırması olarak açıklamaktadır. Bu doğrultuda, araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerinden geniş alıntılar yapılarak sınıf öğretmenliği alanından zihinsel engelliler öğretmenliği alanına geçiş yapmalarına ilişkin var olan durumlarının ortaya konulmasına çalışılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Nitel araştırmada geçerlik, araştırmacının araştırdığı olguyu, olduğu biçimiyle ve olabildiğince yansız gözlemesi anlamına gelir (Kirk ve Miller, 1986; akt. Yıldırım ve Şimşek, 2018). Öncelikle araştırmada kullanılan veri toplama aracının uygunluğu konusunda sınıf öğretmeni ve akademisyenlerden oluşan bir gruptan uzman görüşü alınmış ve söz konusu araç bu şekilde son halini almıştır. Nitel araştırmalarda geçerliği sağlamak için öncelikle araştırmacının tarafsızlığını net bir şekilde belirtmesi gerekir. Bu çalışmada da araştırmacılar verilerin toplanması, analiz edilmesi ve yorumlanması süresince tarafsızlığını korumuştur. İç geçerliği sağlama amacıyla katılımcı teyidi alınmıştır. Katılımcı teyidi, çalışma grubuna elde edilen bulguların kendi düşüncelerini yansıtmadığının sorulmasıdır (Başkale, 2016). Görüşme sonrasında alınan yanıtlar derlenip katılımcıya teyit ettirme amacıyla özet olarak tekrar sunulmuş ve onayları alınmıştır. Dış geçerlik kapsamında, okuyucunun araştırma sonuçlarını kendi deneyimleri ile ilişkilendirmelerine olanak tanıyacak şekilde ayrıntılı ve derinlemesine açıklanmasına önem verilmiştir. Bu kapsamda ulaşılan bulgulardan elde edilen tema ve kodlar frekans değerleri eşliğinde tablollaştırılmış, ayrıca sık sık doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Güvenirlik kapsamında ise görüşme esnasında kullanılan sorular, görüşme ortamı, verilerin toplanması ve çözümlenmesine ilişkin süreçler çalışmada detaylıca anlatılmıştır.

BULGULAR

Araştırmada ilk olarak alan değişikliği yoluyla sınıf öğretmenliğinden zihin engelliler öğretmenliğine geçiş yapan öğretmenlerin söz konusu geçişe neden olan faktörlere yönelik görüşleri ele alınmıştır. Bu kapsamda katılımcılara “Alan değişikliği yaparak sınıf öğretmenliğinden zihin engelliler öğretmenliğine geçme sebep/sebepleriniz nelerdir?” sorusu sorulmuş ve elde edilen bulgular Tablo 1’ de sunulmuştur.

Tablo 1.

Öğretmenlerin alan değişikliği yapma nedenleri

	f
Gönüllülük	4
Yer değiştirme kolaylığı	2
Geçmiş tecrübeler	2
Zorunluluk	10
Köy okullarında çalışma zorluğu	4
Aile birlikteliği	4
Norm fazlalığı	2

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunlukla alan değişikliğini zorunluluktan (f=10) gerçekleştirdiği görülmektedir. Alan değişikliğini zorunluluktan yaptığını ifade eden öğretmenler, alan değişikliği yapmadan önce merkeze uzak köy okullarında görev yaptıklarını, sınıf öğretmeni olarak merkeze gelme olasılıklarının oldukça düşük olmasından dolayı mecburen alan değişikliği yaptıklarını ifade etmişlerdir (f=4). Katılımcılardan Ö7 bununla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: “*Merkeze gelmekti öncelikli amacım: Kızım kalp hastası benim, devlet hastanesine yakın olmam gerekiyordu. Sebebi buydu.*” (Ö7)

Katılımcılar arasında dört öğretmen ise aile birlikteliğini sağlamak adına (f=4) mecburen alan değişikliği yaptıklarını belirtmişlerdir. Söz konusu öğretmenler sınıf öğretmeni olarak tayin isteyerek eşlerinin yanına gidemediklerini, bunu ancak zihin engelliler öğretmeni olarak gerçekleştirebileceklerinden dolayı geçiş yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu katılımcılardan Ö5 şöyle demiştir: “*2012 yılında yapılan ilköğretimdeki değişiklik nedeniyle sınıf öğretmenleri norm fazlası oldu. Ben o sırada evli olduğum halde eşimden ayrı bir yerde görev yapıyordum. O yaz dönemi eş özüne hiç yer açılmadı. Ben de alan değiştirmek zorunda kaldım*”. (Ö5)

Alan değişikliği yapmak için olumsuz bir durum ortaya koymayan ve bunu gönüllü olarak gerçekleştirdiklerini ifade eden öğretmenler ise (f=4), hem ilerleyen dönemde olası bir yer değişikliği durumu için avantajlı konuma geçmeyi (f=2), hem de geçmişte bir şekilde zihin engelliler öğretmenliği tecrübesine sahip olmalarını (f=2) gerekçe olarak sunmuşlardır. Örneğin Ö1: “*İl içi – il dışı tayinlerde kolaylık sağlayacağını düşündüğüm için bu alana geçiş yaptım. Öğretmen olarak atanmadan önce de özel bir kurumda kısa süre ücretli olarak çalıştığım için alanla ilgili tecrübeye de sahip olduğumdan geçiş yapmanın doğru olacağını düşündüm.*” açıklaması ile hem yer değiştirme kolaylığına hem de geçmiş tecrübesine vurgu yapmıştır.

Araştırmada ikinci olarak öğretmenlerin, zihin engelliler öğretmenliğine yaptıkları geçişin hangi açılardan olumlu sonuçlar doğurduğuna yönelik görüşleri değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda elde edilen bulgular Tablo 2’ de sunulmuştur.

Tablo 2.

Öğretmenlerin alan değişikliği sonucunda elde ettiği yararlar

Alan Değişikliği Yararları	f
Bireysel yarar	8
Atama kolaylığı-merkezde çalışma-aile bütünlüğü	8
Karşılıklı yarar	9
Özel eğitime ve özel eğitim ihtiyacı olan çocuklara bakış açısının değişmesi	4
Mesleki gelişime katkı-tecrübe kazanma	5

*** Aynı katılımcılar tarafından birden fazla neden söylendiği durumlarda toplam frekans değeri katılımcı sayısından fazla olmaktadır.

Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin alan değişikliğinin kendilerine sağladığı olumlu durumlara yönelik görüşlerinin ele alındığı Tablo 2 incelendiğinde yarar ya da katkının bireysel (f=8) ve karşılıklı (f=9) olmak üzere iki tema altında toplandığı görülmektedir. Örneğin öğretmenlerin süreçten, alandan ve yürütülen faaliyetlerden bağımsız olarak atama kolaylığını ya da merkezde çalışmaya olanak sağlamasını öncelikli olarak ifade etmeleri bu kodların bireysel yarar teması altında ele alınmasına neden olmuştur. Örneğin Ö4 konuyla ilgili olarak “*Merkezi bir okulda çalışmama imkan sağladı. Geliş gidiş yapmak için harcadığım zamanı çocuklarımın eğitimlerini desteklemek için kullanma şansım oldu. Benim gibi alan değiştiren öğretmenler sayesinde devlet özel eğitim alanındaki açığını kapattı.*” açıklamasını yapmıştır.

Öte yandan bazı öğretmenler ise alan değişikliğinin kendilerine kattıklarını ifade ederken özel eğitim alanına, öğrencilerine ve sürecine sıklıkla atıfta bulunmuştur. Bu öğretmenlerin görüşleri ise karşılıklı yarar teması altında toplanmıştır. Öğretmenler bu tema altında yer alan görüşlerinde özel eğitim alanına, öğrencilerine ve sürece yönelik kodlar tespit edilmiştir. Örneğin Ö2, “Bizim hastalık diye nitelendirdiğimiz birçok durumun aslında sendrom olduğunu öğrendim. Erken çocukluk eğitiminin sadece normal öğrencilerin değil, özel eğitim öğrencilerinin de yaşamında önemli bir yere sahip olduğunu ve aile eğitimlerinin ne kadar önem taşıdığına farkına vardım. Sabrın ve sevginin gücünü görme fırsatım oldu.” açıklamasında bulunmuştur. Bazı öğretmenler ise farklı bir alanda görülen eğitimin ve gerçekleştirilen uygulamaların mesleki gelişimlerine önemli katkı sağladığını ve bunun önemli bir tecrübe olduğunu ifade etmişlerdir. Ö8 konuyla ilgili olarak “Düşünüyorum... Sınıf öğretmenliği yaparken orta değere odaklanıyorsun. Ben okurken atandığımda sınıfta özel eğitimlik ya da farklı kategoride bir öğrenci olabileceğini hiç düşünmemiştim. Buna dair en ufak bir eğitim bile almadım. Sınıfın dinamiğini bozacak öğrencilerin olabileceğine dair bir algı yoktu bende. Bunu kazanmış olmak bile bana sağladığı yararlar arasında. Sınıf öğretmenliği okurken okuma yazmaya geçemeyen çocuklardan bahsediliyordu ama neden geçemediğini sorgulamadık hiç. Okuyamadı, çalışmadı, yapmadı gibi sebeplere bağlanıyordu başarısızlık.” açıklamasında bulunarak alan değişikliğinin mesleki gelişimine olumlu katkı sağladığını ifade etmiştir.

Araştırmada üçüncü olarak, gerçekleştirilen alan değişikliğinin hangi noktalarda olumsuzluk oluşturduğuna yönelik öğretmen görüşleri değerlendirilmiştir. Verilerin analizi neticesinde konuyla alakalı olarak Tablo 3’ te yer verilen bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 3.

Öğretmenlerin alan değişikliği sonrasında yaşadığı olumsuzluklar

Alan Değişikliği Olumsuzlukları	f
Rahatsız edici bir olumsuzluk söz konusu değil	9
Süreklilik göstermeyen olumsuzluklar	10
Öğrenci dönütleri kolay ve belirgin değil	4
Aile faktörü (ilgisiz veli-bilinçsiz yardım)	2
İleri düzeyde engelli öğrencilerle çalışma	2
İlerleyen yaşlarda çalışma zorluğu	1
Devamlılıkta yaşanan sorunlar	1

*** Aynı katılımcılar tarafından birden fazla neden söylendiği durumlarda toplam frekans değeri katılımcı sayısından fazla olmaktadır.

Tablo 3’ e bakıldığında çalışma grubunda bulunan öğretmenlerin hemen hemen hepsi sürekli karşı karşıya kalıp, süreci sekteye uğratan ya da kendilerini sürekli rahatsız eden bir olumsuzluğun söz konusu olmadığını ifade etmişlerdir. Bazı öğretmenler (f=9) herhangi bir olumsuzluk olmadığını ifade etmişlerdir. Örneğin Ö6 sadece “Herhangi bir olumsuzluk yaşamadım.” açıklamasını yapmıştır. Bazı öğretmenler ise yine süreklilik arz edip kendilerini oldukça etkileyen bir olumsuzluk olmadığını belirtip arkasından devamı gelmeyen bazı negatif durumlardan bahsetmişlerdir. Örneğin Ö1, “Herhangi bir olumsuzluk getirdiğini düşünmüyorum. Sınıf öğretmeniyken yaptığım gibi ders anlatıp geri dönüt alamıyorum bu bir olumsuzluk sayılabilir.” derken, Ö2, “Öğrencilerle çalışırken devamlılığın olmaması, sürekli sil baştan durumlar yaşanarak en başa dönülmesi, ailelerin eğitim eksiklerinin çocuklara yansımalarından kaynaklı sorunlar zaman zaman motivasyonumu düşürüyor.” açıklamasında bulunmuştur.

Araştırmada dördüncü olarak, alan değişikliği sonrasında öğretmenlerin aldığı 540 saatlik zihin engelliler öğretmenliği sertifika programına yönelik değerlendirmeleri ele alınmıştır. Öğretmenler söz konusu sertifika programını alan yeterliliği, planlama, etkinlik tasarlama ve uygulama, iletişim, sınıf yönetimi gibi konu başlıkları altında değerlendirmişler ve buna yönelik elde edilen bulgular Tablo 4’ te sunulmuştur.

Tablo 4.

540 saatlik sertifika programına yönelik öğretmen görüşleri

540 Saatlik Sertifika Programı Katkı Sağladı mı?	f
Evet katkı sağladı.	5
Dersler alanında uzman öğretim üyelerince verildi.	3
Teorik bilgi eksikliği giderildi	3
Evet ama yeterli değildi.	2
Üniversitelerden daha fazla destek alınabilirdi.	1
Temel bilgileri aldım gerisini bireysel çabamla karşıladım.	1
Hayır sağlamadı.	6
Uygulamadan kopuk sadece teorik bilgi odaklıydı.	2
Hızlı, yüzeysel ve özensiz bir süreçti.	3
Alanda yeterince uzman olmayan kişilerce yürütüldü.	1

Tablo 4 incelendiğinde öğretmenlerin MEB tarafından düzenlenen 540 saatlik zihin engelliler öğretmenliği sertifika programının alan yeterliliği, planlama, etkinlik tasarlama ve uygulama, iletişim, sınıf yönetimi gibi konularda katkısına yönelik farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Tabloda sunulan bulguları yorumlamadan önce şunu özellikle vurgulamak gerekir ki öğretmenler söz konusu eğitimleri farklı illerden alma olanağına sahip olmuşlardır. Dolayısıyla çalışma grubu içerisinde farklı illerde düzenlenen programlara katılmış öğretmenler yer almaktadır. Bulgular incelendiğinde bazı öğretmenlerin verilen eğitimi üniversitede görev yapan alanında uzman öğretim üyelerinden aldıkları için oldukça verimli bulunduğunu ifade ettikleri görülürken; bazı öğretmenler ise üniversitelerden yeterli destek alamadıklarını belirtip verilen eğitimin yeterince katkı sağlamadığını ifade etmiştir. Söz konusu farklılık eğitimlerin farklı illerde dolayısıyla farklı eğitimciler tarafından sunulmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu eğitimlerin yeterince katkı sağlamadığını ifade eden öğretmenler (f=6) bu durumun sebebi olarak eğitimlerin uygulamadan kopuk ve teorik bilgi temelli olmasından kaynaklandığını (f=2), sürecin nitelik gözetilmeden yapmış olmak için yapıldığını, bu yüzden hızlı ve yüzeysel bir süreçten ibaret olduğunu (f=3) ve eğitimi verenlerin yeterince uzman olmadıklarını (f=1) vurgulamışlardır. Örneğin “Sertifika programı kapsamında sunulan eğitimin, öğretim sürecine yönelik size katkı sağladığını düşünüyor musunuz?” sorusuna Ö10, “Hayır. Sadece teoride aldık. Sertifika programı bize bir şey katmadı. Zaten okullarda çalışıyorduk. Önce uyguladık sonra teorik dersleri aldık.” cevabını vermiştir. Benzer şekilde Ö3 ise “Katkı sağladığını düşünmüyorum. Çünkü teorik bilgi ile uygulama arasında dağlar kadar fark var. Uygulamaya dair bilgilendirme ve örneklendirme yapılıysaydı daha yararlı olurdu diye düşünüyorum.” açıklamasını yapmıştır. Sertifika programının katkısı hususunda olumlu görüş bildiren öğretmenler (f=5) ise derslerin alanında uzman öğretim üyeleri tarafından örneklere dayalı olarak sunulduğunu (f=3) ve programın teorik bilgi eksikliğini giderdiğini (f=3) vurgulamışlardır. Konuyla ilgili olarak Ö5 şu açıklamayı yapmıştır:

Ö5: “Alan değişikliği yaparak tayin olduğum ilde bu seminerleri çok değerli, alanında uzman kişilerden alma şansını buldum. Kavram öğretimi, BEP hazırlama gibi konuları öğretim üyelerinden öğrendim. Görev yaptığım okulda alanında çok iyi bir öğretmen arkadaşın eğitimlerini izledim. Çalıştığım sürece tüm bu öğrendiklerimi uyguladım ve verim aldım.”

Bazı öğretmenler ise (f=2) kurs faaliyetlerini olumlu bulsa da yeterli görmediklerini ifade etmişlerdir. Örneğin Ö9, “Üniversite eğitimi gibi değildi ama bazı temel bilgileri aldım. Örneğin BEP hazırlama. Eğitimler profesyonel derecede değildi. Eğitimde verilen temel bilgiler üzerine kendimde bir şeyler koyarak alanda gereksinim duyduğum konularda bilgi sahibi oldum.” açıklamasıyla programın temel bilgileri kazandırma açısından olumlu olduğunu ancak faaliyetlerin uygulamaya dönük kısmında yeterince verimli olmadığına dikkat çekmiştir.

Araştırmanın bir sonraki aşamasında öğretmenlere, alan değişikliği sonrasında Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ya da Milli Eğitim Müdürlüğü (MEM) bünyesinde gerçekleştirilen herhangi bir hizmet içi eğitime katılıp katılmadıkları sorulmuş, eğer katıldılarsa öğretmenlerden bu faaliyeti değerlendirmeleri istenmiştir. Bu doğrultuda elde edilen bulgular Tablo 5' te sunulmuştur.

Tablo 5.

Öğretmenlerin alan değişikliği sonrası hizmet içi eğitimlere katılma durumu

Alan Değişikliği Sonrası Hizmet İçi Eğitime Katılma Durumu	f
Katıldım ve yararlı buldum	9
Otizm	8
Davranış değiştirme teknikleri	2
Disleksi-Diskalkuli	2
Dikkat eksikliği	1
Gelişim yetersizliği	1
Katıldım ama yeterince yararlı değildi	1
Davranış değiştirme teknikleri	1
Katılmadım	3
MEB/MEM dışında seminere katıldım	2
Sağlık sorunları	1

*** Aynı katılımcılar tarafından birden fazla neden söylendiği durumlarda toplam frekans değeri katılımcı sayısından fazla olmaktadır.

Söz konusu soruda özellikle MEB ya da MEM bünyesinde ifadesi kullanılmıştır çünkü alan değişikliğine olanak sağlayan kurum olarak MEB'in, farklı bir alandan geçiş yapan öğretmenlerin yeni alanlarındaki gelişimlerine katkı sağlayacak eğitimleri düzenlemesi ve öğretmenlerin bu eğitimlere katılımlarını sağlaması gerekmektedir. Tablo 7 incelendiğinde öğretmenlerin çoğunlukla MEB ya da MEM bünyesinde düzenlenen özel eğitim alanına yönelik en az bir hizmet içi eğitime katıldığı görülmektedir. Buna ilaveten hizmet içi eğitimlere katılan öğretmenler genel olarak katıldıkları eğitimlerden yararlandıklarını belirterek memnuniyetlerini dile getirmişlerdir (f=9). Katılım gösterilen eğitimler içerisinde en fazla otizm konulu çalışmaların (f=8) olduğu görülmektedir. Örneğin alan değişikliği sonrasında katıldığı hizmet içi eğitimlerin alan değişikliği süreci içerisinde MEB tarafından verilen 540 saatlik sertifika programına göre özel eğitim alanındaki mesleki gelişimine daha fazla katkı sağladığını ifade eden Ö6 şu açıklamayı yapmıştır: “Birçok eğitime katıldım. Otizmle ve dikkat eksikliğiyle ilgili kurslara katıldım. Hepsi uzun (10’ar gün) süren merkezi kurslardı. Eskiden

OÇEM'lerde (Otistik Çocuklar Eğitim Merkezi) çalışabilmek için yılda en az bir kursa katılma zorunluluğu vardı. Burada çalışırken resen görevlendirilerek mecburi katılmışım kurslara. Daha sonra bu işin ne kadar zevkli olduğunu anladım ve isteyerek kendim başvurarak katıldım kurslara. Davranış yönetimini Tohum Otizm Semineri'nde öğrendim Eskişehir'de. Uygulamalı davranış analizinin nasıl yapıldığını da. Bir de olanla öğretilen arasında birçok farkın olduğunu uygulamaya yönelik eğitimlerde öğrendim. Alan değişikliği sırasında verilen eğitimler ütöpik, ayağı yere basmayan eğitimlerdi". Bir öğretmen davranış değiştirme teknikleri konulu hizmet içi eğitime katıldığını ancak yeterince yararlı bulmadığını ifade ederken; üç öğretmen ise MEB/MEM bünyesinde düzenlenen herhangi bir hizmet içi eğitim faaliyetine katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Ö7, "Katılmadım. Çocuğumun rahatsızlığı nedeniyle bütün vaktimi ve ilgimi ona ayırdım." açıklamasında bulunurken Ö10, "Hayır katılmadım. Hatırlayamadım. Başka bir sürü seminere katıldım ama hizmet içi eğitime katılmadım. Özgül öğrenme güçlüğüyle ilgili seminere katıldım." ifadesiyle bireysel tercihle bazı seminerlere katıldığını, ancak MEB ya da MEM bünyesinde düzenlenen herhangi bir hizmet içi eğitime katılmadığını vurgulamıştır.

Araştırmada altıncı olarak, alan değişikliği yaparak zihin engelliler öğretmenliğine geçen katılımcılara "Özel eğitim alanında kendinizi geliştirmek için herhangi bir mesleki eğitim faaliyeti yürütüyor musunuz? Bunun nedenini nasıl açıklarsınız?" sorusu sorulmuş ve verilen yanıtlardan yola çıkılarak Tablo 6'daki verilere ulaşılmıştır.

Tablo 6.

Alan değişikliği sonrası yürütülen mesleki gelişim faaliyetleri

Öğretmenlerce Yürütülen Mesleki Gelişim Faaliyetleri	f
Evet yürütüyorum	7
eTwinning projesi	2
Lisansüstü eğitim	2
Sosyalleşme ve farkındalık çalışmaları	2
Erasmus projesi	1
Harezmi eğitim modeli	1
Hayır yürütmüyorum	6
Zaman yetersizliği	4
Bireysel araştırma faaliyetleri	1
Tekrar alan değişikliği düşüncesi	1

Tablo 6 incelendiğinde araştırmada yer alan öğretmenlerin bir kısmının (f=7) görev yaptığı özel eğitim alanına yönelik en az bir mesleki gelişim faaliyeti gerçekleştirdiği görülmektedir. Söz konusu mesleki gelişim faaliyetlerine bakıldığında eTwinning (f=2) ve Erasmus (f=1) projelerinin yanı sıra lisansüstü eğitim faaliyeti (f=2) ve sosyalleşme-farkındalık oluşturma etkinliklerinin (f=2) ön planda olduğu görülmektedir. Bunlara ilaveten bir öğretmen görev yaptığı okulda Harezmi Eğitim Modeli'nin uygulandığını; bunun da Türkiye'de özel eğitim alanında sadece görev yaptığı okulda uygulandığını ifade etmiştir. Örneğin Ö10 sürdürdüğü mesleki gelişim faaliyetlerine yönelik şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Ö10: "Evet, yürütüyoruz. Bizim okulumuzda Harezmi Eğitim Modeli uygulanıyor. Türkiye'de bu modeli uygulayan özel eğitim okulu sadece bizim okulumuz. Eğitimlerini aldık, Daha da alacağız. Aldığımız eğitimleri sınıflarımızda uygulayıp rapor olarak sunacağız. Erasmus

projelerine katılıyoruz. Avrupa' nın özel eğitimde ne gibi çalışmalar yürüttüğünü takip ediyoruz. eTwinning projelerimiz var.”

Özel eğitim alanına ve zihin engelliler öğretmenliğine yönelik herhangi bir mesleki gelişim faaliyeti yürütmediğini belirten öğretmenler çoğunlukla bu duruma neden olarak zaman yetersizliğini (f=4) göstermiştir. Buna ilaveten bir öğretmen zaman zaman bireysel araştırma faaliyetleri gerçekleştirdiğini ifade ederken bir öğretmen de tekrar alan değişikliği düşündüğü için gerek görmediğini vurgulamıştır. Örneğin Ö2, “Yürütmüyorum. Okuldan arta kalan zamanlarda çocukların eğitimleri ve istekleriyle ilgileniyorum. Şimdiye kadar birçok kez niyet ettim ama bir türlü doğru zamanı yakalayamadım.” açıklamasını yaparken, Ö3 ise “Herhangi bir mesleki eğitim çalışması yürütmüyorum ama internetten alanımla ilgili makaleler bularak okuyorum. Yeni yaklaşımlar hakkında internet aracılığıyla bilgi sahibi olmaya özen gösteriyorum.” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.

Araştırmada son olarak çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin tekrar sınıf öğretmenliğine dönme konusunda görüşleri incelenerek ortaya çıkan bulgular Tablo 7’ de sunulmuştur.

Tablo 7.

Tekrar alan değişikliğine başvurma isteği

Yeniden alan değişikliğinde bulunma durumu	f
Tekrar sınıf öğretmenliğine dönmek isterim.	1
Tekrar sınıf öğretmenliğine dönmek istemem.	11
Sınıf öğretmenliğine değil ama başka bir alana geçebilirim.	1

Tablo 7 incelendiğinde zihinsel engelliler öğretmenliğine geçiş yapan öğretmenlerden sadece biri yeniden sınıf öğretmenliğine dönmek istediğini, çünkü uzmanlık alanının sınıf öğretmenliği olduğunu belirtmiştir. Yine sadece bir öğretmen sınıf öğretmenliğine değil ama farklı bir alana ya da üniversiteye geçiş yapabileceğini ifade etmiştir. Araştırmaya konu olan on bir öğretmen ise geri dönmeyi düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili Ö4, Ö8, Ö9 ve Ö12’ nin açıklamaları aşağıda sunulmuştur:

“Özel eğitim öğretmeni olarak devam ederdim. Bu alanda iş tatminimin daha iyi olduğunu düşünüyorum.” (Ö4)

Ö8: “Geçmeyi düşünürüm ama geçmem; ikisini kıyaslayınca özel eğitimde bir gönül bağı taşıyorum. Çocukların bu kadar saf, temiz oluşu beni cezp ediyor. Özel eğitim beni mutlu ediyor.”

Ö9: “Düşünmüyorum. Yer değiştirme imkanı olmadığı için sınıf öğretmeni olarak geçme imkanı tanırılsa geçmem. Kendime uygun başka bir alanda olursa geçerim ya da yüksek lisans yaparak üniversiteye de geçebilirim.”

Ö12: “Yani şu an ufak tefekler hariç beni rahatsız eden çok büyük bir problem yok ama öbür tarafta dört yıl boyunca eğitimini aldığım, kendimi daha uzman hissettiğim sınıf öğretmenliği var. Geçerim galiba.”

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada 4+4+4 olarak adlandırılan eğitim reformu sonrasında zihin engelliler öğretmenliği alanına geçiş yapan sınıf öğretmenlerinin mevcut durumlarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada sınıf öğretmenlerinin gönüllükten ziyade zorunluluktan dolayı alan değiştirdikleri gözlenmiştir. Bu değişikliğin temel nedenleri ise öğretmenlerin şehir merkezinde çalışma istekleri ve aile bütünlüğünü sağlamaya verdikleri

önemdir. Sınıf öğretmenliği alanından zihinsel engelliler öğretmenliği alanına geçiş yapan öğretmenlerin büyük bir kısmı, bu geçiş sürecinde katıldıkları tamamlama eğitiminin yeterli olmadığını düşünmektedirler. Dolayısıyla öğretmenler bu alandaki eksiklerini tamamlamaya devam etmektedirler. Bunun yanı sıra araştırmaya katılan öğretmenlerin tamamına yakını kendilerine yeni bir fırsat verildiğinde tekrar sınıf öğretmenliğine geçiş yapma düşüncesinde değildirlir.

Araştırmadan elde edilen ilk bulgu, sınıf öğretmenlerinin zihinsel engelliler öğretmenliğine geçişlerinde belirleyici olan değişkenlerin iki grupta toplandığına yöneliktir. Bunlardan ilki gönüllüktür. Sınıf öğretmenleri yer değiştirmenin kolay olması ve daha önceki deneyimlerinden dolayı zihin engelliler alanına geçmişlerdir. İkincisi ise, zorunlu nedenlerdir. Bu grupta ise köy okullarında çalışmanın zor olması, aile birlikteliğini sağlama isteği ve norm kadro uygulaması kapsamında bulunduğu okulda norm fazlası konumuna düşmüş olma yer almaktadır. Bütün bunlar birlikte ele alındığında sınıf öğretmenlerinin, 4+4+4 eğitim reformundan dolayı norm fazlası konumuna düşmüş olmalarının getirdiği bir zorunluluktan ziyade kendilerine tanınan bu hakkı, düşük hizmet puanından dolayı gerçekleştirmediği il merkezine gelmede bir fırsat olarak gördükleri için alan değişikliğinde buldukları söylenebilir. Türkiye’de öğretmenler yer değiştirecekleri zaman kazandıkları hizmet puanları esas alınmaktadır. Sınıf öğretmenleri düşük hizmet puanları nedeniyle alan değişikliği yapmayı tercih ederek köy okullarında çalışmanın ve merkeze uzak olmanın zorluklarından kaçınmışlardır. Bilindiği gibi diğer alan öğretmenleriyle karşılaştırıldığında sınıf öğretmenlerinin yer değiştirme hareketliliklerinin yanı sıra ve emekli olma oranları da görece daha azdır. Buna karşın zihin engelliler öğretmenlerinin daha çok il ve ilçe merkezlerinde bulunan okullarda görev yapması ve bu alanda öğretmen açığının fazla olması da araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin zihinsel engelliler öğretmenliğine geçiş yapmalarında belirleyici olduğu ileri sürülebilir. Elde edilen bulgu alanyazında yapılan araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir (Demir ve Arı, 2013; Eskicumalı vd., 2014; Korkmaz ve Serin, 2014). Demir ve Arı’nın (2013) araştırmasında, öğretmenler, öncelikle norm fazlalığı sorununu dile getirmişlerdir. Korkmaz ve Serin’in (2014) araştırmasında, sınıf öğretmenliği alanından beden eğitimi, müzik, Türkçe, sosyal bilgiler alanlarına geçiş yapan öğretmenler bu geçişlerini gönüllü olarak yaptıklarını belirtmişlerdir. Ancak özel eğitim öğretmenliğine geçiş yapan öğretmenler ise aile bütünlüğünü sağlamak için zorunlu olarak geçiş yaptıklarını söylemişlerdir. Eskicumalı vd. (2014), öğretmenlerin en çok eş durumu ya da tayin gerekçelerinden dolayı alan değişikliği yaptığını belirlemişlerdir. Ersözlü vd. (2014) de ilgili araştırmalarında, öğretmenlerin yer değiştirmelerinde (il-ilçe merkezinde çalışma) ilk sırada norm kadro fazlalığı gelirken ikinci sıra da ise alan değişikliğinin olduğu gözlenmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenler zihinsel engelliler öğretmenliğine geçtiklerinde bu yeni öğretmenlik alanlarının kendilerine yönelik bir takım avantajlar sağladığını belirtmektedir. Söz konusu bu avantajlar arasında; öğretmenlere atama kolaylığı sağlanması, il merkezinde çalışma olanağı sunması ve aile bütünlüğüne sahip olma yer almaktadır. Bu avantajlar nedeniyle öğretmenlerin sınıf öğretmenliğinden zihinsel engelli öğretmenliğine geçmiş olmaktan memnun oldukları söylenebilir. Araştırmada elde edilen bu bulgu Korkmaz ve Serin (2014), Özer vd. (2013) ile Çelik ve Taç (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmaların bulguları ile paralellik göstermektedir. Korkmaz ve Serin’in (2014) araştırmasında, zihinsel engelliler öğretmenliğine geçiş yapan öğretmenlerin başlangıçta bu geçişten hoşnut olmasalar bile sonrasında bu hoşnutsuzluğun yerini memnuniyete bıraktığı gözlenmiştir. Söz konusu bu öğretmenlerin başlangıçtaki hoşnutsuzluklarının nedeni zihinsel engelliler öğretmenliği alanındaki deneyimlerinin yeterli olmamasıdır. Bununla birlikte süreç içinde elde ettikleri deneyim öğretmenlerin bu hoşnutsuzluğunun yerini memnuniyete bırakmasına yol açmıştır. Özer vd. (2013) araştırmalarında, öğretmenlerin alan değişikliğiyle ilgili olarak olumlu durumları

daha fazla dile getirmiş olduklarını ortaya koymuşlardır. Çelik ve Taç'ın (2021) araştırmada, sınıf öğretmenliği alanına geçiş yapan öğretmenler bu geçişin kendilerine bazı avantaj sağladığına dikkat çekmişlerdir. Alan değişikliğinin bu öğretmenlere sağladığı avantajlar arasında; “atama/yer değiştirme isteklerini kolaylaştırması”, “norm fazlası durumundan kurtulma”, “merkezi bir okulda çalışma isteklerini mümkün kılma” ve “eşi ile yakın bir bölgede çalışma” yer almaktadır.

Araştırmada elde edilen bulgulardan biri de öğretmenlerin öğrenme-öğretme sürecinde kendilerini çok fazla ya da sürekli rahatsız eden bir durumla karşılaşmamış olmalarıdır. Bunun nedeni olarak öğretmenlerin genellikle ilkokullarda bulunan özel eğitim alt sınıflarında görev yapması ve burada öğrenim gören öğrencilerle gerçekleştirilen öğrenme-öğretmen faaliyetlerinin özel eğitim uygulama okullarındaki özel eğitim sınıflarında gerçekleştirilen faaliyetlere göre daha az zorlayıcı olması gösterilebilir. Yalınkılınç'ın (2016) araştırmasında, alan değişikliğinden pişmanlık duyan öğretmenlerin daha fazla mesleki güçlüklerle karşılaştıklarını ve bununda onları daha mutsuz etmiş olduklarını ortaya koymuştur. Benzer bir araştırmada Çelik ve Taç (2021), bazı öğretmenlerin alanlarına ilişkin pedagojik bilgilerinin geçiş yapılan alanla uyuşmaması veya o alanda yeterli olmaması gibi durumlardan dolayı özellikle iş doyumunu bakımından öğretmenlerin olumsuz görüş geliştirebildiklerini ifade etmiştir.

Hizmet içi eğitim türlerinden biri de özel alan eğitimidir. Taymaz (1992) özel alan eğitimin personele çeşitli alanlarda yetiştirmek için uygulanan bir program olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda sınıf öğretmenliği alanından zihinsel engelliler öğretmenliğine geçen öğretmenlere yönelik olarak “540 saatlik Zihin Engelliler Sınıfı Öğretmenliği Eğitim Programı” düzenlenmiştir. Ancak araştırmada verilen eğitim programının yeterince uygulamaya dönük olmadığı ve sadece hukuki şartları karşılamak amacıyla düzenlenmiş olduğu ortaya konulmuştur. Söz konusu bu bulguya dayanarak MEB'in 2012 yılında geçtiği 4+4+4 sistemi sonrasında norm fazlası konumuna düşen sınıf öğretmenleri için tanıdığı alan değişikliği hakkının olası sonuçları hakkında yeterince hazırlıklı olmadığı ve 540 saatlik eğitim programının hazırlanış açısından aceleye geldiği, dolayısıyla da verimsiz olduğu söylenebilir. Eskicumalı vd. (2014) araştırmasında, araştırmaya katılan öğretmenlerin alan değişikliği sürecinde geçilen alana yönelik düzenlenen özel alan eğitim programlarının yeterli bulmadıkları gözlenmiştir. Tursun (2019), gerçekleştirdiği araştırma sonucunda alan değişikliği yapan öğretmenlerin söz konusu 540 saatlik eğitim (sertifika) programına yönelik çoğunlukla olumlu görüş bildirdiğini ifade etmiştir. Kendisine yarar sağladığını söyleyen katılımcıların öncelikle geçiş yaptıkları ancak bilgi sahibi olmadıkları alanla alakalı olarak bilgi sahibi olmalarının sağlandığı yönündedir. Yararının olmadığını söyleyen katılımcıların öne sürdüğü fikirlere birisi bu alanın lisans düzeyinde eğitimi gerektirecek kadar uzmanlık gerektirdiği yönündedir.

Araştırmada öğretmenlere yöneltilen ve bu kapsamda bulgulara ulaşılan bir diğer soru ise alan değişikliği yapan öğretmenlerin zorunlu tutulan 540 saatlik eğitim (sertifika) programı dışında MEB ya da görev yaptığı MEM bünyesinde herhangi bir hizmet içi eğitim, seminer ya da benzer bir faaliyete katılım sağlayıp sağlamadığına yöneliktir. Bulgulardan ulaşılan sonuç alan değişikliği yapan öğretmenlerin almak zorunda kaldıkları 540 saatlik sertifika programı sonrasında da çoğunlukla yeni alanlarına yönelik eğitimlere katıldıkları ve bu eğitimleri yararlı buldukları yönündedir. Bulgular incelendiğinde öğretmenlerin özellikle özel eğitim alanına yönelik (otizm, disleksi-diskalkuli vb.) eğitimlere katıldıkları görülmektedir. Bu durumdan hareketle öğretmenlerin yeni alanlarını benimsedikleri, eksik olduğunu düşündükleri alana özgü konuları tamamlayarak öz yeterlik düzeylerini yükseltme eğiliminde oldukları söylenebilir. Ulaşılan bu sonucun Ersözlü vd. (2014) ile Erol ve Karsantik (2021) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları ile paralellik gösterdiği söylenebilir. Ersözlü vd. (2014), zihin engelliler öğretmenliğine geçiş yapan sınıf öğretmenlerinin ihtiyaçlarının göz

önünde bulundurulması gerektiğine, hizmet içi eğitim ve seminerlerle alan bilgisi ve yöntem/teknik hakkında bilgilendirilmeye ihtiyaç duyulduğuna vurgu yapmıştır. Erol ve Karsantık (2021) ise alan değişikliğinde bulunan öğretmenlere yeni alanlarına yönelik öz yeterliklerini geliştirme noktasında neler yapılması gerektiğini sormuşlar; öğretmenlerin çoğu çalıştay, seminer, proje gibi etkinliklere katılmanın, alandaki gelişmeleri takip etmenin ve nitelikli hizmet içi eğitimlere dahil olmanın oldukça önemli ve gerekli olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırma kapsamında elde edilen bir diğer bulgu ise alan değişikliği yapan öğretmenlerin özel eğitim alanında kendilerini geliştirmeye yönelik herhangi bir mesleki eğitim faaliyeti sürdürüp sürdürmediğine yöneliktir. Bu kapsamda araştırmaya katılan öğretmenlerin yaklaşık yarısı özel eğitim alanına yönelik kendilerini hem mesleki hem de alana özgü geliştirecek bir eğitim faaliyeti (eTwinning projesi, lisansüstü eğitim, sosyalleşme ve farkındalık çalışması vb.) sürdürdüğünü ifade ederken; benzer şekilde yarısına yakını herhangi bir faaliyet yürütmediğini belirtmiştir. Herhangi bir faaliyet yürütmediğini ifade eden öğretmenlerin bu konuda ileri sürdükleri gerekçe ise zaman yetersizliğidir. Öztaş ve DüNDAR (2021) araştırmasında, sınıf öğretmeni iken alan değiştirerek farklı alanlara geçen öğretmenlerin çeşitli nedenlerle yeni alanlarında zorlandıkları gözlenmiştir. Bu zorlanmanın genelde alan değişikliği yapılan ilk bir, iki yıl içerisinde daha yoğun hissedildiği; sonraki yıllarda mesleki tecrübe ve kendini geliştirme ile bu sürecin atlatıldığı sonucuna ulaşarak öğretmenlerin kendilerini geliştirme adına giriştikleri faaliyetlerin önemine vurgu yapmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgu; öğretmenlerin sınıf öğretmenliği alanına tekrar dönmek istemedikleri yönündedir. Bunun nedeni öğretmenlerin zihinsel engelliler öğretmenliğini benimsemiş olmaları ve bu alan değişikliğinden memnun olmalarıyla açıklanabilir. Araştırmada elde edilen bu bulgu Ersözlü vd. (2014), Gökyer'in (2014), Özer vd.'nin'in (2013) ve Yalınkılınç'ın (2016) araştırma bulgularıyla örtüşürken Kaya vd.'nin (2013) çalışmasıyla örtüşmemektedir. Kaya vd.'nin (2013) çalışmasında, alan değiştiren öğretmenlerin mesleki bakımından mutsuz oldukları ve bir an evvel eski alanlarına dönmek istedikleri ortaya konulmuştur. Çelik ve Taç (2021) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları incelendiğinde, öğretmenlerin sınıf öğretmenliğinde daha mutlu olduğu, sınıf öğretmenliğinde iş doyumunun ve motivasyonlarının daha yüksek olduğu ve istedikleri mesleğin sınıf öğretmenliği olduğu gibi nedenlerden dolayı eski alanlarına geri dönmeye daha istekli oldukları sonucuna ulaşmıştır. Aynı araştırmada bazı öğretmenler ise tekrar norm fazlası durumunu yaşamak istemediklerinden dolayı geri dönüşe olumsuz baktıklarını ifade etmişlerdir.

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak iki öneride bulunulabilir: Bunlardan biri benzer bir alan değişikliğinden yararlanan ancak sonrasında sınıf öğretmenliğine geri dönen öğretmenlere yönelik bir çalışma yapılabilir. Bunun yanı sıra Türkçe, matematik, fen gibi farklı alanlara geçiş yapan öğretmenlerle benzer çalışmalar gerçekleştirilerek alan bazlı karşılaştırmalar yapılabilir.

Destek ve Teşekkür

Yazarlar olarak, araştırmanın gerçekleştirilmesi sürecine yönelik herhangi bir destek ya da teşekkür beyanımız bulunmamaktadır.

Çatışma Beyanı

Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar/çatışma beyanımız olmadığını ifade ederiz.

Yayın Etiği Beyanı

Bu araştırmanın planlanmasından uygulanmasına, verilerin toplanmasından verinin analizine kadar olan tüm süreçte "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği

Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Çalışmanın yazım sürecinde bilimsel etik ve alıntı kurallarına uyulmuş, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Açar, D., Dilbilir, Y., & Demiralp, C. (2022). Özel Eğitim Öğretmenlerinin Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi Sürecindeki Görüşlerinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 1295-1312.
- Atbaşı, Z. ve Özdemir, C. (2020). Türkiye’de özel eğitim hizmetlerinin sunumu. U. Sak, ve S. Toraman (Ed.), *Türkiye’de özel eğitim hizmetlerini içinde* (s. 49-68). Ankara: MEB
- Aydın, G., & Şentürk, Ş. (2021). Özel eğitim bölümü lisans programının birleştirilmesine yönelik özel eğitim öğretmenlerinin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Primary Education*, 6(1), 36-50. doi: 10.52797/tujped.829099
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlilik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Bedir, H. ve Metin, M. (2013). *Zihin engelliler öğretmenliğine alan değişikliği yapan sınıf öğretmenlerinin durum değerlendirmesi*. XII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu (USOS2013). 23-28 Mayıs, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Çelik, Ö., & Taç, İ. (2021). Alan değişikliği yapan sınıf öğretmenlerinin deneyimlerine ilişkin görüşleri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 216234. Doi: 10.33418/ataunikkefd.854467
- Demir, M. K. & Arı, E. (2013). Öğretmen sorunları-Çanakkale ili örneği. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), 107-126.
- Erol, İ. & Karsantik, İ. (2021). Öğretmenlerin alan değişikliğine yönelik görüşlerinin incelenmesi: sınıf öğretmenliğinden özel eğitim öğretmenliğine geçiş. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30. *Ulusal Özel Eğitim Kongresi Özel Sayısı*, 1-37. DOI: 10.19171/uefad.822238
- Ersözlü, Z. N., Maviş, F. Ö., Özel, Ö., & Kürşadoğlu, A. E. (2014). Alan değişikliği yapan sınıf öğretmenlerinin geçtikleri alanla ilgili uyum sorunları ve çözüm önerileri. *Eğitimde Politika Analizi*, 3(1), 8-23.
- Eskicumalı, A., Demirtaş, Z., Erdoğan, D. G., & Arslan, S. (2014). Sınıf öğretmenliğinden alan öğretmenliğine geçiş sürecinin getirdiği sorunlar: Sakarya örneği. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (42).
- Gökkyer, N. (2014). 2012 yılında alan değişikliği yapan öğretmenlerin yeni alanlarına ve uygulamaya ilişkin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(3), 1187-1208.
- Grbich, C. (2012). *Qualitative data analysis: An introduction*. (Second Edition). London: SAGE Publications Ltd.
- Karabaş, M., & Çiftçi, S. (2019). Özel eğitim alanında görev yapan sınıf öğretmenlerinin tükenmişlik ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(19), 128-149.
- Kaya, S., Şahin, H., Fırat, A., Maden, Ö., Eruçar, İ. O., & Ceren, A. (2013). 2012-2013 eğitim-öğretim yılında alan değiştiren öğretmenlerin yeni alanlarına yönelik memnuniyet durumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(2), 302-335.
- Korkmaz, İ., & Serin, M. K. (2014). Alan değiştiren sınıf öğretmenlerinin yeni durumlarına ilişkin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(2), 497-514.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- MEB (1997). *Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*, Resmi Gazete. Sayı:23011
- MEB (2006). *Özel eğitim hizmetleri tanıtım el kitabı*. Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- MEB (2017). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri*. Ankara: Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.
- MEB (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. Resmi Gazete. Sayı:30471.
- Merriam, S.B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco: John Wiley & Sons,
- Öğülmüş, K. (2014). *Alan mezunu ve alan dışı lisans programlarından mezun özel eğitim öğretmenlerinin mesleki yeterliklerinin değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Özer, B., Tüysüz, C., Bozkurt, N., & Özdemir, S. (2013). Alan değişikliği ile yan alanlarına geçen sınıf öğretmenlerin yaşadıkları bu değişime ilişkin görüşleri: Hatay il örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(15), 265-290.

- Öztaş, K. & Dündar, H. (2021). Alan değişikliği yapan sınıf öğretmenlerinin yaşadığı problemler. *International Journal of Social Science Research*, 10(2), 211-228. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijssresearch/issue/66794/1031908>
- Özyer, S., & Özsoy, N. (2017). Özel eğitim alanına geçiş yapan sınıf öğretmenlerinin sayı eğitiminde kullandıkları yöntemlerin araştırılması. *Education Sciences*, 12(3), 122132.
- Taymaz, H. (1992). *Hizmet içi eğitim kavramlar, ilkeler, yöntemler*. Ankara: Personel Eğitimi Geliştirme Merkezi Yayınları No: 3.
- Tursun, A. (2019). *540 saatlik özel eğitim sertifika programıyla alan değiştiren sınıf öğretmenlerinin özel eğitimde yeterlikleri hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- URL-1. (2013). <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/ogretmenlerin-alan-degisikligi-iptal-edildi-24531810>. 13.11.2023 tarihinde erişildi.
- Yalınkılınç, Y.K. (2016). *Alan değişikliği yapan öğretmenlerin karşılaştıkları mesleki güçlükler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi.
- Yıkılmış, A., Özak, H., Acar, Ç. & Karabulut, A. (2014). Öğretmen adaylarının zihin engelliler sınıf öğretmenleri ve uygulama sınıflarına ilişkin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 297-306.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma* (6. bs.). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, M., & Bayar, A. (2019). Özel eğitim sınıflarında görev yapan alan dışı öğretmenlerin yaşadığı zorluklar ve çözüm önerilerinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(98), 355-374.
- Yılmaz, M., & Üredi, L. (2018). Alan değişikliğiyle özel eğitim okullarında çalışan sınıf öğretmenleri ile özel eğitim öğretmenlerinin mesleki doyum düzeylerinin incelenmesi: Mersin ili örneği. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(5), 59-79.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In 2012, Turkey introduced a compulsory education model called 4+4+4, which encompasses a 12-year period. The reduction of primary school education from five years to four years has led to a primary school teacher overstaffing problem. In order to satisfy the need in the field of special education and to mitigate the primary school classroom teacher overstaffing problem, the overstaffed teachers were provided with the option to switch their branches to special education teaching (Öğülmüş, 2014). This option was seen as a way out by the teachers who were considering to apply for in-province or extra-provincial reappointment or reappointment due to extenuating reasons but hesitating to actually apply due to not having sufficient points or due to the overstaffing problem.

Due to the objections from special education-centered communities and the lawsuit filed by the Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (The Union of Educational and Scientific Workers, EĞİTİM-SEN), the 2nd Chamber of the Council of State of Turkey ruled to suspend the execution of the aforementioned procedure in July 2013 (URL-1, 2013). As a result, some primary school classroom teachers who had switched to being teachers of intellectually disabled children returned to their former positions. Some of the teachers who had made the switch, however, continued teaching in their new positions after participating in the 540 hours-long certificate program held by Turkey's Ministry of National Education, satisfying the condition which constituted the reason behind the Council of State's decision to suspend execution.

It is apparent that various studies were conducted in the national scientific literature regarding the teachers who switched to the field of teaching to the intellectually disabled (Bedir ve Metin, 2013; Çelik ve Taç, 2021; Erol ve Karsantık, 2021; Ersözlü, Maviş, Özel ve Kürşadoğlu (2014); Gökyer, 2014; Karabaş ve Çiftçi, 2019; Özyer ve Özsoy, 2017; Yılmaz ve Üredi, 2018). In this study, only the teachers who took the option provided to them by the Ministry of National Education as a quick yet ill-conceived solution to the teacher overstaffing problem were studied, and their views on the process are discussed in a multi-dimensional manner.

The aim of this study is to evaluate the views of teachers who switched from classroom teaching to teaching the intellectually disabled after the 4+4+4 education reform. Answers to the following questions were sought in the research:

1. What are the reason(s) for classroom teachers to switch to teaching the mentally disabled?
2. Regarding the evaluation of their switch to teaching for the intellectually disabled children:
  - a. In which ways do the teachers view this positively?
  - b. In which aspects do they evaluate it negatively?
3. What do classroom teachers think about the complementary training program organized for them during their transition to teaching the intellectually disabled?
4. What do classroom teachers who transitioned to the intellectually disabled education branch think about their reversal to their old branch?

Methodology

In this research, which has a basic qualitative research design, a study group was formed in accordance with the maximum diversity and criterion sampling methods among the purposeful sampling methods. Thirteen teachers participated in the study group. The data of the study were obtained based on a semi-structured interview form. The data were analyzed based on content analysis.

Findings

The teachers who participated in the research stated that the reasons for switching from classroom teaching to teaching the intellectually disabled were due to reasons they characterized as compulsory rather than voluntary. These reasons are that they were working in a village school, wanted to ensure family unity, and had become surplus to norms in the schools where they were working (as presented in table 1). Transitioning from classroom teaching to teaching the intellectually disabled benefited these teachers in several ways. These include allowing them to work in the city center, ensuring their family integrity, diverging their thoughts on special education, and gaining experience and professional development in a different branch.

Some of the teachers who participated in the research stated that there was no disturbing negative aspect of switching from classroom teaching to the branch of mental disabilities. However, some of the teachers also pointed out that there are negative situations that come with the transition from classroom teaching to teaching the mentally disabled, which do not cause constant disturbance. These are that it is not easy to get feedback from students with intellectual disabilities - and even when sometimes feedback is received, this feedback is often not clear, families are not interested and informed, it may be difficult to work with students with intellectual disabilities in the following years, and the education given to children does not have permanence over them (as presented in table 2).

A 540-hour certificate training was organized for teachers in the transition process from classroom teaching to teaching for the intellectually disabled. The teachers who participated in the study thought this training was insufficient. For this reason, most teachers try to improve themselves in this field by participating in vocational training programs. Apart from this, only one teacher considers returning to primary school classroom teaching when given the opportunity, and one stated that they would like to switch to a different branch. Besides these two teachers, the remaining 11 said they did not consider switching back to classroom teaching.

One of the types of in-service training is special field training. Taymaz (1992) states that special field training is a program that trains personnel in various fields. In this direction, a 540-hour Mental Disabilities Classroom Teaching Training Program was organized for teachers who

switched from classroom teaching to teaching the intellectually disabled. However, it was revealed in the research that the training program was not sufficiently practical and was organized only to meet the legal requirements.

Conclusion and Discussion

This study aimed to evaluate the opinions of classroom teachers who switched to the field of teaching the intellectually disabled after the 4+4+4 educational reform. The study found that the classroom teachers changed branches voluntarily rather than out of necessity. The motives behind their decision to make the change were the opportunity to work in the city center and ensuring their family integrity after they switched branches. The teachers who made the switch think that the completion training they attended during this transition process was insufficient. In this direction, teachers participate in vocational training activities on the subjects in which they need to complete their deficiencies. In addition, almost all of the teachers who participated in the study do not think that they would transfer back to classroom teaching when given the opportunity.

In Turkey, the main criterion for teachers' relocation is their service points. Therefore, it can be said that the variables that come to the forefront in compulsory situations that cause field changes are working in village schools, the resulting distance to the center and facilities, and physical conditions that are below expectations. The low mobility and retirement rate of teachers working as classroom teachers, on the other hand, and the fact that the classes in the teaching of the mentally disabled are mostly in central schools and the need for teachers in this field can be seen as the main variable that contributes to this result. The findings obtained are similar to those of the studies conducted in the literature (Demir & Arı, 2013; Eskicumalı et al., 2014; Korkmaz & Serin, 2014).

The broadest vocational education corresponds to undergraduate education. When the issue is approached from this point, it is inevitable that when teachers whose graduation and assignment branch is classroom teaching switch to a different branch of teaching, these new teaching branches will have some positive and negative aspects for them. The opportunities provided by switching from classroom teaching to teaching the intellectually handicapped include the ease of assignment, the opportunity to work in the provincial center, and family unity. When all these opportunities are considered together, it can be said that teachers are satisfied with switching from classroom teaching to teaching the intellectually disabled. This finding obtained in the study is in parallel with the findings of the studies conducted by Korkmaz and Serin (2014), Özer, Tüysüz, Bozkurt, and Özdemir (2013) and Çelik and Taç (2021).

One of the study's findings is that the teachers who switched from the classroom teaching branch to teaching intellectually disabled children do not want to return to the classroom teaching branch. This can be explained by the fact that the teachers have adapted to the teaching of the intellectually disabled and are satisfied with their branch change. This finding obtained in the research coincides with the research findings of Ersözlü et al. (2014), Gökyer (2014), Özer et al. (2013), Yalınkılınç (2016), but not with the study of Kaya et al. (2013).

Two suggestions can be made based on the research results. One of them is to conduct a study on teachers who benefited from a similar field change but then returned to classroom teaching. In addition, similar studies can be conducted with teachers who switched to different fields, such as Turkish, mathematics, and science in order to make branch-based comparisons.

Havayolu Çalışanlarının COVID-19 Salgını Sürecindeki Uygulamaların Hizmet Sunumlarına Yansımaları Hakkındaki Görüşleri

Balcı, Tuba¹ <https://orcid.org/0009-0006-0761-7435>

Akpınar, Ali Talip² <https://orcid.org/0000-0002-6612-5338>

Öz

Gönderi Tarihi

3.05.2024

Kabul Tarihi

9.07.2024

Anahtar Kelimeler

*Havayolu, Covid
19, kabin memuru,
pilot*

Bu çalışma, COVID-19 salgını döneminde bir havayolu işletmesinin hizmet sunumlarıyla ilgili olarak pilotlar, kabin memurları ve ofis çalışanlarının alınan önlemlere ilişkin görüşlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu araştırma, bir pilot, yedi kabin memuru ve iki ofis çalışanından oluşan bir araştırma grubu tarafından yürütülmüştür. Katılımcılar, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile gönüllü olarak çalışmaya katılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Sonuçlar, COVID-19 salgınının havayolu işletmelerinde sunulan hizmetleri hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.

Katılımcılar, salgın sonrası havayolu işletmelerinin hijyen ve teması azaltmaya yönelik uygulamalarını kalıcı hale getirmesi gerektiğini öne sürmüştür. Ayrıca, uçuş esnasında sunulan konfora yönelik hizmetlerin (örneğin, yiyecek ve içecek servisi) sadeleştirilmesi gerektiği görüşü de belirtilmiştir. Araştırma, COVID-19 salgınının zararlarının yanı sıra, havayolu işletmelerinin bu süreçte hizmet sunumlarında hijyenin artırılması ve kıt olan kaynakların daha verimli kullanılması gerektiği anlayışının benimsenmesi gibi faydalar sağladığını da ortaya koymuştur.

Airline Employees' Views on the Reflections of Practices During the COVID-19 Pandemic on Service Provision

Abstract

Received

3.05.2024

Accepted

9.07.2024

Key Words A

*Airline, Covid-19,
cabin crew, pilot*

This study aims to reveal the views of pilots, cabin crew and office staff on the measures taken by an airline company regarding service delivery during the COVID-19 pandemic.

The study was conducted by a research group consisting of one pilot, seven cabin crew members and two office staff. The participants voluntarily participated in the study through semi-structured interview technique. The data obtained were evaluated with descriptive analysis. The results show that the COVID-19 pandemic has both positively and negatively affected the services offered in airline businesses.

Participants suggested that airline companies should make hygiene and contact reduction practices permanent after the pandemic. They also suggested that comfort services offered during the flight (e.g. food and beverage service) should be simplified. In addition to the damages of the COVID-19 pandemic, the study also revealed that airline operators have benefited from this process, such as increasing hygiene in service delivery and adopting the understanding that scarce resources should be used more efficiently.

¹ Sorumlu Yazar: Balcı, Tuba, Doktora, Kocaeli Üniversitesi Adı, ttubatoker@gmail.com

² Akpınar, Ali Talip, Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, atakpinar@kocaeli.edu.tr

GİRİŞ

Türkiye’de Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü tarafından ruhsatlandırılan tarifeli ve tarifesiz olmak üzere 12 Havayolu işletmesi bulunmaktadır. Bu havayollarından 3 tanesi sadece yük taşımacılığı yapmakta olup, 1 havayolu işletmesi ise bölgesel taşımacılık yapmaktadır (SGHM, 2021). Havayolu işletmelerinde sunulan hizmetler genel olarak üç ana başlık altında toplanabilir. Bunlar uçuş öncesi sunulan hizmetler, uçuş esnasında sunulan hizmetler ve uçuş sonrasında sunulan hizmetlerdir. Uçuş Öncesi sunulan hizmetler, rezervasyon işlemleri, havaalanı giriş güvenlik hizmeti, yolcu kayıt (check-in) ve yolcu kabul (boarding) hizmetleridir. Uçuş esnasında sunulan hizmetler, uçak içerisinde başlayan ve uçak varış noktasındaki havalimanına inip park yerine ulaşıncaya kadar olan zamanı kapsar. Kabin ekibi tarafından yolcunun uçuşunun rahat, konforlu ve güvenli bir şekilde geçmesini sağlayan ikram, yönlendirme ve bilgilendirme hizmetleridir. Uçuş sonrasında sunulan hizmetler ise uçağın varış noktasındaki havaalanına inmesinden yolcuların bagaj teslimlerinin yapıldığı ana kadar olan hizmetlerdir. Yolcuların uçaktan köruklerle ya da otobüslerle havaalanı terminaline transferi ve bagaj teslimlerinin yapılması hizmetleridir. Uçuş sonrası hizmetlere transit yolcuların bir sonraki uçuş işlemlerinin yapılması aşamasında yönlendirme hizmeti de eklenebilir (Karaarslan, 2015).

Çin’in Vuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 virüsünün tüm dünyaya yayılması ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmesi (Sağlık Bakanlığı, 2020) sebebiyle uygulanan kısıtlamalar küresel ekonomik faaliyetleri sekteye uğratmıştır. Virüsün yayılmasının önlenmesi için ilan edilen uçuş yasakları, sosyal mesafenin teşvik edilmesi ve hijyen faktöründen dolayı uçakla seyahatin tercih edilmemesi gibi sebeplerle, havayolu işletmelerinin uçuş sayıları oldukça azalmıştır. Bu sebeple toplam gelirlerinde azalma görülen havayolu işletmeleri mali açıdan zor bir dönem geçirmektedir. Maliyetleri azaltmak, salgının bulaşma riskini minimize etmek ve hijyen tedbirlerini sağlamak amacıyla havayolu işletmeleri, hizmet sunumları ile ilgili olarak farklı uygulamalar yapmışlardır. Bu uygulamalar; hijyene yönelik ve teması azaltmaya yönelik uygulamalardır. Hijyene yönelik uygulamalar, uçak içerisinde hastanelerde kullanılan hepa filtrelerinin kullanılması, uçakların her uçuş öncesinde dezenfekte edilmesi ve her günün sonunda foglama sistemi ile derin dezenfeksiyonunun yapılması; uçuş öncesi yolculara maske, dezenfektan, dezenfekte edici mendil içeren “hijyen seti” gibi ürünlerin sunulması; kabin ekibi üyelerinden bir kabin memurunun “hijyen uzmanı” olarak görevlendirilerek uçuş boyunca yolcuların sık temas ettiği tuvalet vb. alanların sıklıkla dezenfekte edilmesi gibi uygulamalardır. Yolcu ile teması azaltmaya yönelik uygulamalar ise rezervasyon ve check-in gibi işlemlerin online yapılması, uçak içerisinde kabin ekiplerinin maske ve eldiven kullanması, yiyecek-icecek ürünlerinin kişiye özel paketlenmesi ve uçuş esnasında minimum yiyecek-icecek hizmeti sunulması; yastık, battaniye, gazete servisi ile palto-çeket alımı gibi konfor ürünleri/hizmetleri sunumunun hastalığın bulaşma riski sebebi ile salgın sürecinde geçici olarak durdurulması gibi uygulamalardır.

COVID-19 salgını, dünya genelinde tüm sektörleri etkilemiştir. Ancak, havacılık sektörüne olan etkisi yıkıcı olmuştur (IATA, 2021). Bu benzeri görülmemiş olayın havayolu sektörü üzerindeki çeşitli yönleri, araştırmacılar (Maneenop ve Kotcharin, 2020; Sulu vd., 2021; Lu vd., 2022) tarafından yoğun bir şekilde incelenmiştir. Maneenop ve Kotcharin (2020), pandeminin küresel havayolu sektörü üzerindeki etkilerini hafifletmek için acil politika müdahalelerine ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Sulu vd. (2021) ve Lu vd. (2022) ise pandemi sırasında yolcuların hizmet kalitesi algılarını araştırmış ve gelişen havayolu hizmetlerinde yolcuların öznel deneyimlerinin önemini vurgulamışlardır.

Lu vd. (2022), pandemi sırasında yolcu risk algısının, özellikle borsa analizleri yoluyla havayolu endüstrisini nasıl etkilediğini incelemiştir. Literatür, havayolu sektöründe hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve sadakat arasındaki karmaşık ilişkiye dikkat çekmektedir (Chanpariyavatevong vd., 2021; Ali vd., 2015; Rahim, 2016; Nadiri vd., 2008; Saydam vd., 2023; Nugroho ve Suprapti, 2022; Pahrudin vd., 2023). Chanpariyavatevong vd. (2021) ve Ali vd. (2015), havacılık sektöründe müşteri sadakatini memnuniyet, güven ve hizmet kalitesi gibi faktörlerle ilişkilendirmişlerdir. Rahim (2016) ve Nadiri vd. (2008), hizmet kalitesi, memnuniyet ve sadakatin yolcu davranışları ve niyetlerini şekillendirmedeki önemini vurgulamışlardır. Saydam vd. (2023), müşteri değerlendirmelerinin ve hizmet kalitesinin yolcu memnuniyetini ve davranışsal niyetleri etkilemedeki önemini belirtmiştir. Ayrıca, Nugroho ve Suprapti (2022), Endonezya havayolu endüstrisinde müşteri bağlılığını teşvik etmede müşteri memnuniyeti ve sadakatinin kritik bir rol oynadığını vurgulamışlardır. Bu faktörler, havayolu şirketlerinin rekabet avantajını artırmada önemlidir.

Covid-19 salgını, havayolu sektöründe güvenlik önlemlerinin, müşteri algılarının ve operasyonel yeniliklerin etkilerinin araştırılmasına yol açmıştır (Çallı ve Çallı, 2022; Shabankareh vd., 2024; Bai vd., 2022; Nikolova ve Garkova, 2022; Zhang vd., 2022; Garrow vd., 2022). Pandemi sırasında yolcu şikayetlerini analiz etmek için konu modellemesinden faydalanarak hizmet boyutlarına ilişkin yeni içgörüler ortaya koyulmuştur (Çallı ve Çallı, 2022; Shabankareh vd., 2024). Pandeminin havayolu sektöründe yeniden satın alma niyetleri ve marka bağlılığı üzerindeki etkisi incelenmiştir (Shabankareh vd., 2024; Bai vd., 2022). Covid-19 güvenlik önlemlerine yönelik yolcu tutumlarını şekillendirmede olumsuz güvenlik algıları ile çevrimiçi yorumlar arasındaki ilişki araştırılmıştır (Bai vd., 2022). Ayrıca, Nikolova ve Garkova (2022) ve Zhang vd. (2022), pandeminin havacılık sektöründeki hizmet performansı ve müşteri davranışları üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, COVID-19 salgınının havayolu işletmelerinin sunduğu hizmetlere olan yıkıcı etkisini, havayolu çalışanlarının görüşleri aracılığıyla incelemektir. Havayolu işletmelerinde çalışanlar, uçuş operasyonlarını gerçekleştiren uçuş çalışanları ve ofis faaliyetlerini yürüten yer çalışanları olarak iki ana gruba ayrılır. Bu iki grup, havayolu işletmelerinin işleyişinde önemli roller üstlenmektedir. Araştırmamız, bir havayolu işletmesinin COVID-19 salgını sırasında hizmet sunumuyla ilgili aldığı önlemleri uçuş çalışanları (pilotlar ve kabin memurları) ile yer çalışanlarının (ofis çalışanları) görüşlerine göre ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Pilotlar, kabin memurları ve ofis çalışanlarının görüşlerine göre, COVID-19 salgınının havayolu işletmesinin hizmetlerine etkisi nasıldır?
2. Pilotlar, kabin memurları ve ofis çalışanlarının görüşlerine göre, COVID-19 salgını nedeniyle havayolu işletmesinin aldığı önlemlerin müşterilere olan etkisi nasıldır?
3. Pilotlar, kabin memurları ve ofis çalışanlarının görüşlerine göre, havayolu işletmeleri Covid-19 salgını sonrasında ne tür önlemler almalıdır?

YÖNTEM

Bu araştırma nitel desende yürütülmüştür. İnsan ve grup davranışlarının 'nedenini ve nasılımı' anlamaya yönelik araştırmalara nitel araştırma denir. Nitel araştırmalar kişilerin kanaatleri, tecrübeleri, algıları ve duyguları gibi öznel verilerle meşgul olur (Saruhan ve Özdemirci, 2020). Olay ve olgular doğal ortamında sağlanan verilerle kendi bağlamında ancak araştırmacının yorum ve değerlendirmeleriyle analiz edilir. Araştırma için gereken veri yarı yapılandırılmış görüşmelerle elde edilmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu, Türkiye’de uluslararası faaliyet gösteren bir havayolu işletmesinde görev yapmakta olan ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden bir pilot, yedi kabin memuru ve iki ofis çalışanından oluşmaktadır. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1

Katılımcıların demografik özellikleri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Kıdem
P1	39	E	15 yıl
KM1	38	K	14 yıl
KM2	39	K	17 yıl
KM3	39	K	10 yıl
KM4	37	K	7 yıl
KM5	41	K	14 yıl
OM1	36	E	8 yıl
KM6	34	K	5 yıl
KM7	45	K	25 yıl
OM2	39	K	15 yıl

P=pilot, KM=kabin memuru, OM=ofis çalışanı

Tablo 1 de görüldüğü üzere araştırmaya katılan 10 çalışandan ikisi erkek iken sekizi kadındır. İki yer çalışanından biri 36, diğeri 39 yaşındadır. Pilot olarak görev yapan ise 39 yaşındadır. Pilot olarak görev yapan çalışanın kıdemi 15 yılken, yer çalışanlarından birinin sekiz, diğerrinin 15 yıldır. Kabin memurları sırasıyla 38, 39, 39, 37, 41, 34 ve 45 yaşındadır. Kabin memurluğunda ise sırasıyla 14, 17, 10, 7, 14, 5 ve 25 yıl kıdeme sahiptirler. Katılımcıların çalışma şekilleri incelendiğinde ise sekiz katılımcının uçuş çalışanı, iki katılımcının yer çalışanı olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırma için gereken veri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki bazı sorular açık uçludur. Burada sorulması gereken bazı sorular vardır ama sohbete bir esneklik payı bırakılır. Mülakat sırasında bazı konularda derine gidilebilir. Verilerin toplanmasında kullanılan görüşme yüz yüze yapılabileceği gibi telefonla, görüntülü telefonla, ses ve görüntü kaydedicilerle de yapılabilir (Tekin, 2006).

Araştırma soruları literatür taraması sonrasında oluşturulmuştur. Taslak yarı yapılandırılmış görüşme formunda dört soru yer almaktadır. Pilot uygulama sonucunda, anlaşılmayan ifadeler düzeltilmiş ve görüşme formuna son hali verilmiştir. Sonuç olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu dört sorudan oluşmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Katılımcılarla Nisan 2021 tarihinde görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerden önce katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilmiş ve katılımcılardan randevu alınmıştır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan katılımcıların belirledikleri ortamlarda yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler ortalama 30 dakika sürmüştür. Görüşmeler katılımcıların izni ile kayıt altına alınmıştır.

Veri Analizi

Öncelikle, yarı yapılandırılmış görüşmelerde kayıt altına alınan veri, yazıya dökülmüştür. Elde edilen verinin analizinde betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. Betimsel analiz, nitel araştırmalarda sıkça kullanılan bir yöntemdir. Bu analiz yöntemi, araştırmacının elde ettiği verileri sistematik bir şekilde betimlemesine ve yorumlamasına olanak tanır. Betimsel analizde yarı yapılandırılmış görüşmeler ve diğer nitel yöntemlerle elde edilen veriler, belirli temalar doğrultusunda özetlenir ve yorumlanır (Öner ve Yiğit, 2021). Analiz sırasında katılımcıların kinliklerini gizlemek için, pilot P1, kabin memuru KM1, KM2, ... ve ofis memuru da OM1, OM2 şeklinde kodlanmıştır. Analiz sonucunda, katılımcılardan elde edilen veri değerlendirilmiştir.

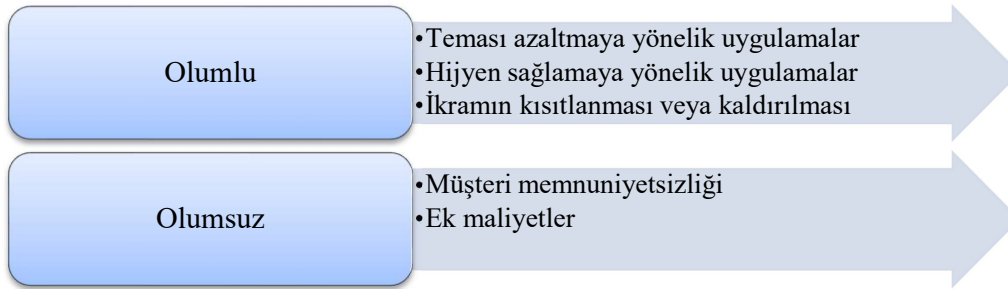
Nitel araştırmalarda geçerlilik bulguların doğruluğunu, güvenilirlik ise tekrar edilebilirliğini ifade eder (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu kapsamda geçerliliğin sağlanması amacıyla araştırma konusunun tarafsız şekilde gözlemlenmesi ve elde edilen verilerin incelenerek kayıt altına alınması aşamalarında hassasiyet gösterilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğine yönelik olarak veriler açık şekilde tanımlanmış, araştırmanın veri toplama ve analiz yöntemleri ile sınırlılıkları detaylı bir şekilde ifade edilmiştir. Güvenirlik için ayrıca bulguların sunumu sırasında görüşmecilerin ifadelerine yer verilmiştir.

BULGULAR

Veri analiz sonucunda, havayolu işletmesinde çalışanlarının, COVID-19 salgınının havayolu işletmesinin hizmetlerine etkisine; salgın nedeniyle havayolu işletmesinin aldığı önlemlerin müşterilere olan etkisine ve salgını sonrası alınması gereken önlemlere yönelik görüşleri elde edilmiştir.

Covid-19 Salgınının Havayolu İşletmesinin Sunduğu Hizmetlere Etkisine Yönelik Pilotların, Kabin Memurlarının ve Ofis Çalışanlarının Görüşleri

Araştırmanın birinci alt problemi, havayolu işletmesinde çalışanlarının, Covid-19 salgınının havayolu işletmesinin sunduğu hizmetlere etkisine yönelik görüşlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Katılımcıların görüşlerine göre havayolu işletmesinin sunduğu hizmetlerde alınan Covid-19 salgını önlemleri, olumlu ve olumsuz olmak üzere, Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. Kurumun aldığı önlemler

Katılımcıların görüşlerine göre alınan önlemler havayolu işletmesinin hizmet sunumlarını üç kategoride olumlu etkilemiştir. Birincisi, uçuş öncesi ve sonrası check in, bagaj alım vb. işlemlerin online yapılması gibi, teması azaltmaya yönelik uygulamalardır. İkinci olumlu etkisi, hijyen sorununa yönelik alınan önlemlerdir. Üçüncü olumlu etkisi ise uçuş esnasında sunulan ikram hizmetlerinin kısıtlanması gibi uygulamalardır.

Katılımcıların çoğu (P1, KM1, KM4, KM5, OM1, KM6, KM7, OM2) hijyen uygulamalarına yönelik alınan önlemlerin olumlu olduğunu ve bu uygulamaların kısmen de olsa devam edebileceğini belirtmiştir. Ayrıca bazı katılımcılar (KM1, KM2, KM5, KM7, OM2) özellikle uçuş esnasında ikram edilen yiyecek ve içeceklerin tüketilmesi esnasında maskelerin çıkarılması sebebiyle bulaşma riski arttığını vurgulamıştır. Bir kısım katılımcı ise (KM1, KM4, KM5, OM1, KM6, KM7, OM2) uçuş esnasında ikram edilen yiyecek ve içeceklerin tüketilmesi esnasında maskelerin çıkarılmasıyla ortaya çıkabilecek yeni salgınlara karşı tedbirli olmak amacıyla havayolu işletmelerinin, ikram ile ilgili hizmetlerde konfor sağlamaktan ziyade ihtiyaç karşılamaya yönelik sadeleşmeye gidildiği yönünde görüş bildirmiştir. Bazı katılımcıların Covid-19 salgını sonrası havayolu işletmelerinin sunduğu hizmetlerdeki değişikliklere yönelik görüşleri şu şekildedir:

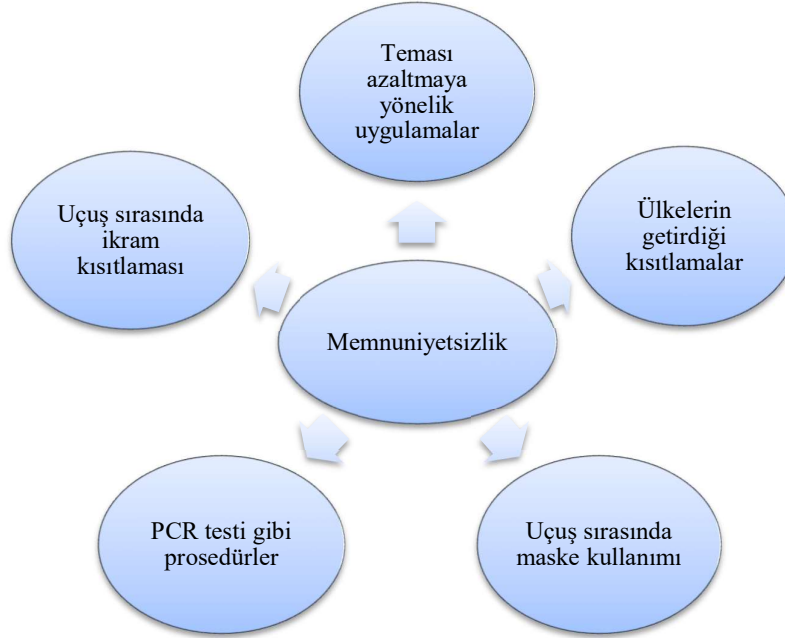
“Bütün kurum ... kuruluşlar gibi havayolu işletmeleri de salgın hastalık yönetimine daha aşına hale geldiler. Konuyla ilgili çalışma yapan birimler bundan sonra şirketlerde kalıcı olarak görev yapacaktır. Nasıl ki eskiden devlet kurumlarında vb bir deprem yönetmeliği yoktu fakat 99 depreminden sonra yeni kural ve kaideler oluşturuldu. Bazı birimler kalıcı hale geldi ise... Havayolu işletmelerinde de salgınla ilgili çalışma yapan birimler de... Tedbirlere yönelik bazı uygulamalar da kalıcı hale gelecektir.” P1

“Kabinde (uçuş esnasında sunulan hizmetlerde) Covid-19 önlemleri kapsamında gerek ekonomik sebepler gerekse teması en aza indirmek için ikramda sadeleşmeye gidilmiştir. Yolcuya sunulan tüm ikramlar paketli hazırlanmıştır. Ancak salgının aşamalarına göre bu uygulama yenilenmiş ve ikram içeriği zamanla genişletilmiştir. Salgının riskleri devam ettiğinden yolcuya sunulan ikram yolcunun fiziksel ihtiyaçlarını karşılamamanın ötesine geçmemelidir. Her ne kadar ikram zenginliği havayolu işletmelerinde en önemli rekabet unsuru olsa da risk devam ettiğinden ikram içeriğinin zenginleştirilmesi tekrar değerlendirilmelidir. İkram çeşitliliği arttıkça servis süresi uzadığından yolcu maske takmamak için yeme içmeyi bahane etmektedir. Bu dönemde kabinde alınan en önemli önlemlerden biri de hijyen memuru uygulamasıdır. Uçuş boyunca tüm tuvaletlerin belli aralıklarda dezenfekte edilmesidir. Hijyen memurlarının ikram servisine dahil olmaması sadece hijyen ile sorumlu olması yolcu gözünde güveni pekiştirmektedir. Bu uygulama devam edecektir”. KM7

“Havayolu işletmeleri kendilerinin şu an için yeni normal olarak adlandırılan bu döneme uyumlamaya çalışsa da maddi kayıplar yaşanmaya devam etmektedir. Belki bir müddet daha sosyal mesafeyi korumaya çalışacak tedbirler alıp bunu konfor ürünleri ve ikram ile desteklese de bir müddet sonra yaşanan maddi kayıpları telafi etmek adına hizmet ürünlerinde sadeleşmeye gidebilirler. Örneğin şu an sunumu yapılan dezenfektan ürünleri (hijyen setleri) salgın sonrası kısa bir süre daha devam edip akabinde eski normale dönüş sağlanabilir. Yolcu ile yapılan işlemler online olarak yürütülmeye çalışılabilir.” OM2

Katılımcıların Görüşlerine Göre, COVID-19 Salgını Nedeniyle Havayolu İşletmesinin Aldığı Önlemlerin Müşterilere Olan Etkisi

Katılımcıların görüşlerine göre havayolu işletmesinin sunduğu hizmetlerde alınan Covid-19 salgını önlemleri yolcularda memnuniyetsizlik oluşturmuştur. Katılımcıların görüşlerine göre ortaya çıkan memnuniyetsizlikler Şekil 2’de yer almaktadır.

Şekil 2. Memnuniyetsizlikler

Covid-19 salgınının havayolu işletmelerinin sunduğu hizmetleri genel olarak olumsuz etkilediği tüm katılımcıların ortak görüşüdür. Katılımcılardan bazıları (P1, KM1, KM2, OM1, OM2) ülkelerin getirdiği kısıtlamalar sebebiyle uçuş ağında daralma olmasının yolcu memnuniyetsizliğine sebep olduğu görüşündedir. Bazı katılımcılar (P1, KM1, KM2, KM3, KM4, OM2) maliyetleri düşürmek ve hijyen tedbirleri kapsamında yolcuyla teması azaltmak amacıyla bir takım uçuş öncesi hizmetlerin (check in vb.) online yapılması ve uçuş esnasında konfora yönelik sunulan ikram vb. hizmetlerin kaldırılması ya da azaltılmasının yolcu memnuniyetsizliğine sebep olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bazı katılımcıların (KM1, OM1, KM6) görüşüne göre bazı ülkeler uçuş öncesi yolculardan PCR testi talep ettiğinden yolcular fazladan harcama yapmakta ve testin uygulanması zaman aldığı için uçakla seyahat etmenin süresi uzamaktadır. Bu durum sonucunda yolcu memnuniyeti olumsuz etkilenmektedir. Bu sebeple tüm katılımcıların genel görüşü salgının havayolu müşterisi olan yolcuların havayolu hizmet sunumları ile ilgili memnuniyetsizliğe sebep olduğu yönündedir. Covid-19 salgınının havayolu işletmelerinin sunduğu hizmetlere yönelik etkileri ile ilgili katılımcılardan pilot olarak görev yapan çalışanın görüşlerine yönelik ifadeleri şöyledir:

“Havacılıkta bütün sistem müşteri üzerine kurulu yani müşteri yoksa iş de yok. Endüstrinin varoluş sebebi müşteri, yani yolcu. Salgın yolcu sayısını %90'a varan oranlarda azalttığı için havayolu işletmelerinin gelirleri çok düştü. Sektör adeta durma noktasına geldi. Bu durum sadece havayolu işletmelerini değil, A' dan Z' ye her şeyi olumsuz etkiledi... Mesela salgın öncesi İstanbul' un her semtinden Havalimanına Belediye otobüsü kalkarken, şimdi bir semtten kalkan otobüs bir sürü semti dolaştıktan sonra havalimanına varıyor. Koskoca İstanbul Belediyesi bile “yolcu az” diye en az yakıtla hizmet vermenin yolunu arıyor... Yolcuya sunulan hizmetlerle ilgili olarak havayolları da en az zararla hayatta kalmayı sağlayacak yöntemler arıyor... Mesela normalde A noktasına günde 3 uçuş varsa, yolcu sayısı az olduğu için yalnızca tek bir uçak kalkıyor... Uçuş esnasında yolcuya sunulan ikram gibi yolcu memnuniyetiyle ilgili hizmetler maliyetli olduğu için... hijyen tedbirlerinden de dolayı çoğu şirkette kaldırıldı ya da aşamalı olarak.. Maliyeti nispeten düşük yöntemler deneniyor. “P1.

“Salgının tabii pozitif yanları da olmadı değil, insanlarda hijyen bilinci oluştu... herkeste ister istemez. Sonra. Salgın durumunda neler yapılması gerektiğini herkes öğrendi. Şirketler artık mali yapılarını daha önce yaşanmamış bu tip bir krizi de göz önüne alacak şekilde yeniden düzenleyecektir. Yani önceden iki tane uçak alan havayolu kuruyordu. Bu şekildeki havayollarını da gördük hepsi tek tek battılar. Havayolu kurmak artık daha ciddi düşünülmesi gereken bir iş haline geldi.” P1

Bu konuda uçuş çalışanlarını oluşturan katılımcılardan bir kabin memurunun görüşlerine yönelik ifadesi şöyledir:

“Salgının yayılmasında havayolu trafiğinin ciddi bir etkisi olması nedeniyle uluslararası hava sahalarının önlem olarak kapatılması özellikle havacılık sektöründe yıkıcı sonuçlara neden olmuştur. Tüm havayolu işletmelerinin ciddi kayıplar verdiği ve belirsizliğin ne kadar daha devam edeceğinin öngörülemediği bu süreçte, havayolu işletmelerinin ticari kayıpların yanı sıra emniyet yükümlülüklerini salgının aşamalarına göre nasıl yönetmesi gerektiği de en önemli konulardan biridir. Emniyet bir havayolu şirketinin bel kemiğidir. Her ne kadar havacılık sektöründe kâr amacı ile emniyet hedefi bir ikilem oluştursa da (iki P ikilemi) biri havayolu işletmesinin varlığını sürdürebilmesi emniyete verdiği önemle eş değerdir. Emniyetli olmak güvenilir olmanın en önemli göstergesidir. Gerek iç müşteri gerekse dış müşteri gözünde covid sürecinde de güvenilir olmayı sürdürebilmek çok önemlidir. Bu da ancak salgının getirdiği tüm risklerin salgının aşamalarına göre değerlendirilerek emniyet yönetimine entegre edilmesi ile mümkündür. Yolcunun kendini bu süreçte de güvende hissetmesi, uçuğu havayoluna güvenmesi salgının aşamalarına göre önlemlerin alınması ve tüm bu önlemlerin sıkıca uygulanması ile mümkündür. Gerekli tüm önlemlerin alındığı ve sıkıca uygulandığı konusunda sağlanan güven, bu dönemde en önemli rekabet unsuru olacaktır.” KM7

Konuyla ilgili yer çalışanlarını oluşturan katılımcılardan ofis memurlarının görüşlerine yönelik ifadeleri şöyledir:

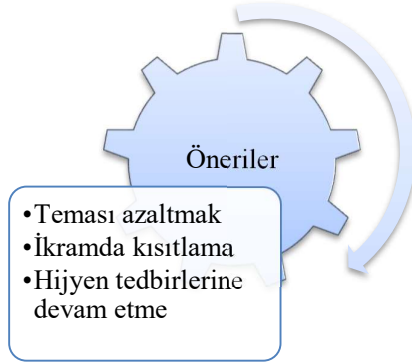
“Salgın uçuş operasyonu açısından bakıldığında, yolcularımıza sunulan konfor ve ikram ürünlerinde kısıtlamalar meydana getirdi. Örneğin yastık, battaniye, kulaklık, gazete, sıcak ikram yemeği, içecek seçenekleri, vb. Ürünlerin sunumu teması en aza indirmek için öncesinde durduruldu akabinde kademeli olarak Covid öncesi döneme dönmeye başlandı. Ülkelerin getirdiği kısıtlamalar ile de uçuş ağında azalmalar oldu ve yolcuların dolaşım imkânı kısıtlandı. Uçuş ağının da yolcularımıza sunulan bir hizmet olduğunu düşündüğümüzde yolcularımız bu anlamda da olumsuz etkilendi.” OM2

” Salgın havayolu şirketlerinde hijyen algısını değiştirdi fakat genel anlamda ilave ürünler gerektirdiği için ekstra zarara yol açtı. Bu anlamda uçak hijyeninin maksimumda olması sebebiyle yolcuya yönelik artı değer sağladı diyebiliriz. Örneğin öncesinde uçak temizliği uzun aralıklarla yapılıyordu şu an foglama işlemi ile yaklaşık 24 saatte bir uçaklar dezenfekte edilmekte, uçuş esnasında tuvaletler sık aralıklarla özel ürünlerle dezenfekte edilmektedir. Yani havayolu şirketleri için bir faydası olduğunu düşünmüyorum.” OM2

“Hastalık olduğundan beri hijyene daha çok dikkat ediliyor. İkramlar daha özenli paketlenerek sunuluyor. Belki bu şekilde devam edilse Covid-19 gibi temasla bulaşabilecek hastalıklar önlenabilir. Bu bakımdan katkı sağladığını düşünüyorum.” OM1

Katılımcıların Görüşlerine Göre, Havayolu İşletmeleri Covid-19 Salgını Sonrasında Alması Gereken Önlemler

Covid-19 salgını sonrası havayolu işletmelerinde hijyene yönelik uygulamaların kalıcı olması gerektiği tüm katılımcıların ortak görüşüdür. Bazı katılımcılar (KM3, OM2) salgın sonrasında tüm hizmetlerin aşamalı olarak eski haline dönmesinin gerektiğini, bazı katılımcılar ise (KM1, KM4, KM5, OM1, KM6, KM7) uçuş esnasında sunulan konfora yönelik ikram vb. hizmetlerde sadeleşmeye gidilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Katılımcıların görüşlerine göre Havayolu İşletmesinin Sunduğu Hizmetlerde alınması gereken önlemler Şekil 3'te yer almaktadır.

Şekil 3. Covid 19 Salgını Sonrasında Alınması Gereken Önlemler

Covid-19 salgını sonrası havayolu işletmelerinin izlemesi gereken süreçlere ile ilgili bir katılımcının ifadesi şöyledir:

“Salgın sonrasında ...salgınla ilgili çalışan birimler kalıcı olacaktır... olması gerekir. Bu konuda şirketler daha proaktif olacaktır. Hijyenle ilgili, maske gibi uygulamalar kalıcı olmalı... Hijyene daha çok önem verilecektir. Hijyen artık bir reklam malzemesi olarak bile kullanılacaktır. Çünkü insanlarda bu hijyen algısı oluştuğu için... artık yolcular buna çok dikkat edeceklerdir. Bu sebeple havayollarının da bununla ilgili çalışmaları devam etmelidir.”
P1

Bu konuda uçuş çalışanlarını oluşturan katılımcılardan bir kabin memurunun görüşlerine yönelik ifadesi şöyledir:

“Salgının en büyük öğretisi az ve kıt olan kaynakların daha verimli kullanılması gerektiği olmuştur. Salgından önce özellikle Uzakdoğu ve Ortadoğu kökenli havayolu işletmelerinde rekabetin de etkisiyle kabin içinde (uçuş esnasında sunulan hizmetler) yolcu konforu için sunulan hizmetlerin sınır tanımadığı görülmüyordu. Covid-19 sürecinin havayolu şirketlerinin kabinde ikram konusunu tekrar değerlendirmesi için bir fırsat olduğunu düşünüyorum. Yolcuya ihtiyacı olduğunun fazlasını sunmak tüketmeye teşvik etmektir. İkramda israfa neden olan çok çeşitlilik anlayışı değişmelidir. Covid -19 yolcuya, uçağın yeme içme yeri olmadığı, önceliğin bir yerden başka bir yere emniyetli, güvenli ve sağlıklı bir şekilde ulaşmak için bir araç olduğunu hatırlatmak için bir fırsattır. Yolcunun dikkatini bu alana çekecek çalışmalar yapılmalıdır. Bu kabinde emniyet ve hizmet sınırının da korunmasını sağlayacaktır. Havayolu işletmeleri için en önemli önceliklerden biri de çalışan sağlığını korumak olmalıdır. Ayrıca havayolu işletmelerinin salgın kapsamında aldıkları önlemler gerek ülke otoriteleri gerekse uluslararası sağlık ve havacılık otoriteleri tarafından sürekli denetlenmelidir.” KM7

Konuyla ilgili yer çalışanlarını oluşturan katılımcılardan bir ofis memurunun görüşlerine yönelik ifadesi şöyledir:

“Salgın sonrası şirketler kısa bir süre daha yolcuların kapalı bir kutu olan uçakta kendilerini güvende hissetmeleri için özel dezenfeksiyon ürünleri ile yapılan hijyene önem verebilir (sunulan ürünler, videolar, anonslar, ikram sunumu, vb. ile) akabinde daha fazla maddi kayıp yaşamamak adına eski normale dönebilir.”OM2

SONUÇ VE TARTIŞMA

Havayolu personelinin Covid-19 salgını döneminde havayolu işletmesinin almış olduğu önlemlerin havayolu hizmet sunumlarına etkileri ile ilgili görüşlerinin incelendiği bu çalışmada katılımcıların, salgının havayolu hizmet sunumlarına etkisi, salgın sonrası havayolu işletmelerinin hizmetlerinde bekledikleri değişiklikler, salgın sonrası havayolu işletmelerinin hizmetleri ile ilgili izlemesi gereken süreçler hakkında düşüncelerine başvurulmuştur. Bu doğrultuda, katılımcılar salgın döneminde havayolu hizmetlerinde yapılan değişiklikler ile; uçuş öncesi ve sonrası hizmetlerin teması azaltmak amacıyla online işlemler yoluyla sürdürülmesi, uçuş sırasında hastalığın bulaşmasını önlemeye yönelik hijyen sağlanması amacıyla; uçakların foglama ve çeşitli dezenfeksiyon işlemleriyle detaylı temizlenmesi, uçuş sırasında kabinde maske kullanımı gibi uygulamaların getirilmesi, uçuş sırasında konfora yönelik ikram sunumlarında kısıtlamaya gidilmesi ile kabin içi ürünlerin kişiye özel paketlenmesi gibi önlemler alınması konularına değinmişlerdir.

Katılımcıların görüşlerine göre Covid 19 salgını döneminde havayolu işletmesi tarafından alınan tedbirlerin havayolu işletmesi olan kuruma ve havayolu müşterisini oluşturan yolculara olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır.

Covid 19 salgını döneminde alınan tedbirler ile havayolu işletmeleri, salgın ve kriz durumlarına karşı daha hazırlıklı hale gelecek şekilde yeniden yapılmıştır. Bu durum gelecekteki benzer durumlar için daha iyi bir altyapı sağlaması bakımından olumlu etki sağlamıştır. Ayrıca hijyen kültürünün artması sebebiyle uçakların dezenfeksiyon işlemleri ile daha sık temizlenmesi ve uçuş esnasında sunulan ikram hizmetleri ile kabin içi ürünlere hijyene daha fazla önem verilmesi gibi uygulamalar, havayolu müşterisi olan yolcuların kendilerini hastalıklara karşı güvende hissetmesi bakımından memnuniyet sağlarken, kurumun bu hizmetleri sağlaması sebebiyle ek maliyet oluşmuştur. Bu sebeple hijyen uygulamaları kuruma olumsuz etkide bulunmuştur. Uçuş sırasında sunulan ikram hizmetlerinde kısıtlamaya gidilmesi ise yolcu memnuniyetini olumsuz yönde etkilerken, kurum maliyetlerinin önemli ölçüde düşmesini sağlaması sebebiyle olumlu katkı sağlamıştır.

Covid 19 döneminde kısıtlamalar nedeniyle uçuş ağında daralma yaşanmıştır. Seyahat yasakları ve hava sahası kısıtlamaları, havayolu işletmelerinin uçuşlarını askıya almalarına yol açmıştır. Gitmek istedikleri rotalara bilet bulamayan yolcular için bu durum olumsuz bir etki yaratmıştır. Temas azaltmaya yönelik önlemlerden uçuş öncesi hizmetlerde biletleme, check in gibi işlemlerin online olarak yapılması, işletmelerin operasyonel süreçlerini değiştirmiştir. Bu durum kurumun ofis çalışanlarının iş düzeninde, evden çalışma gibi hibrit çalışma şekline imkân tanıyarak kurum maliyetlerinde düşüş sağlamıştır. Diğer yandan müşteri ilişkileri bakımından uçuş öncesi ve sonrası pek çok işlemin elektronik ortamda yapılmaya yönlendirilmesi, uygulamaların yeni olması nedeniyle yolcuların güçlük yaşamasına ve durumdan memnuniyetsiz olmalarına sebep olmuştur. Bu bakımdan uçuş öncesi ve sonrası bazı işlemlerin kurum tarafından yolcuları online uygulamaları kullanmaya yönlendirmesi yolcularda memnuniyetsizliğe sebep olmuştur.

Uçuş sırasındaki ikram hizmetlerindeki kısıtlamalar, yolcuların uçuş deneyimini ve dolayısıyla yolcu memnuniyetini olumsuz yönde etkilerken, kurum maliyetlerinde önemli bir düşüşe sebep olmuştur. Bu durum kurum açısından olumlu etki sağlamıştır.

Covid 19 döneminde uçuş öncesi yolcularından PCR testi talep edilmesi gibi prosedürler, yolculara ek maliyet ve zaman yükü getirmiştir. Bu sebepten ek prosedürler yolcularda memnuniyetsizliğe neden olmasıyla olumsuz etki yaratmıştır.

Havayolu personelinin Covid-19 salgınına yönelik görüşlerinin araştırıldığı çalışmada katılımcıların, salgının havayolu hizmet sunumlarına etkisi, salgın sonrası havayolu işletmelerinin hizmetlerinde bekledikleri değişiklikler, salgın sonrası havayolu işletmelerinin hizmetleri ile ilgili izlemesi gereken süreçler ile salgının havayolu işletmelerinin hizmet sunumlarına faydaları hakkında düşüncelerine başvurulmuştur. Bu doğrultuda, katılımcılar salgının havayollarının sunduğu hizmetleri genel olarak olumsuz etkilediğini ve bu olumsuz sürecin bir süre daha devam edeceği görüşünü belirtmişlerdir. Katılımcılara göre, maliyetleri düşürmek ve hijyen tedbirleri kapsamında yolcuyla teması azaltmak amacıyla bir takım uçuş öncesi hizmetlerin (check in vb.) online yapılması ve uçuş esnasında konfora yönelik sunulan ikram vb. hizmetlerin kaldırılması ya da azaltılması yolcu memnuniyetsizliğine sebep olmaktadır. Ayrıca bazı ülkeler için yapılan PCR testlerinin maliyetli olması ve zaman alması sebebiyle yolcu memnuniyeti olumsuz etkilenmektedir. Bu sebeple katılımcılara göre Covid-19 salgını sunulan hizmetler ile ilgili olarak yolcu memnuniyetini olumsuz yönde etkilemektedir.

Katılımcıların salgın sonrası havayollarının sunduğu hizmetlere yönelik beklentileri; uçakların her uçuştan sonra dezenfekte edilmesi, uçuş esnasında sunulan yiyecek-icecek ürünlerinin kişiye özel paketlenmesi vb. yöntemlerle hijyeni sağlamak ve teması azaltmaya yönelik uygulamaların kısmen de olsa devam edeceği yönündedir. Ayrıca uçuş esnasında ikram edilen yiyecek ve içeceklerin tüketilmesi esnasında maskelerin çıkartılması sebebiyle bulaşma riski arttığından, olası yeni salgınlara karşı tedbirli olmak amacıyla havayolu işletmeleri, uçuş esnasında sunulan ikram sunumu vb. konfora yönelik hizmetlerde sadeleşmeye gidebilir.

Araştırmaya katılım gösteren havayolu çalışanları, salgın sonrası havayolu işletmelerinin izlemesi gereken süreçte en önemli hususun hijyeni sağlamak ve teması azaltmaya yönelik uygulamaların kalıcı hale getirilmesi olduğunu belirtmişlerdir. Uçuş esnasında sunulan ikram vb. konfora yönelik uygulamalar salgının etkilerinin azalmasıyla kademeli olarak geri gelmeli ancak salgın öncesinde olduğu gibi israfa sebebiyet veren çeşitlilik anlayışı kaldırılmalıdır. Diğer bir deyişle uçuş esnasında sunulan yiyecek-icecek servisi gibi hizmetler tüketimi sağlamaya yönelik sınır tanımayan bir hizmet olmaktan çıkmalı ve yolculara gerekli olduğu kadar sunulmalıdır.

Destek ve Teşekkür

Yazarlar olarak, araştırmanın gerçekleştirilmesi sürecine yönelik herhangi bir destek ya da teşekkür beyanımız bulunmamaktadır.

Çatışma Beyanı

Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar/çatışma beyanımız olmadığını ifade ederiz.

Yayın Etiği Beyanı

Bu araştırmanın planlanmasından uygulanmasına, verilerin toplanmasından verinin analizine kadar olan tüm süreçte "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Çalışmanın yazım sürecinde bilimsel etik ve alıntı

kurallarına uyulmuş, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Ali, F., Dey, B. L., & Filieri, R. (2015). An assessment of service quality and resulting customer satisfaction in Pakistan International Airlines: Findings from foreigners and overseas Pakistani customers. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 32(5), 486-502. <https://doi.org/10.1108/ijqrm-07-2013-0110>
- Bai, S., Yu, D., Yang, M., Tang, R., He, H., Zhao, J., & Huang, P. (2022). Is negative e-WOM more powerful? Multimodal data analysis on air passengers' perception of COVID-19 safety measures. *Frontiers in Psychology*, 13, 983987. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.983987>
- Chanpariyavatevong, K., Wipulanusat, W., Champahom, T., Jomnonkwao, S., Chonsalasin, D., & Ratanavaraha, V. (2021). Predicting airline customer loyalty by integrating structural equation modeling and bayesian networks. *Sustainability*, 13(13), 7046. <https://doi.org/10.3390/su13137046>
- Çallı, L., & Çallı, F. (2023). Understanding airline passengers during covid-19 outbreak to improve service quality: topic modeling approach to complaints with latent dirichlet allocation algorithm. *Transportation Research Record*, 2677(4), 656-673. <https://doi.org/10.1177/03611981221112096>
- Garrow, L. A., Lurkin, V., & Marla, L. (2022, February). Airline OR innovations soar during COVID-19 recovery. In *Operations Research Forum*, 3(1), 14. Cham: Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/s43069-022-00131-1>
- Karaarslan, Elvan (2015). "Havayolu yolcu taşımacılığında hizmet kalitesinin geliştirilmesi üzerine bir araştırma: Kabin hizmetlerinin müşteri tercihlerine etkisi". İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karakavuz, H. (2020). Covid-19'un Türk Havayolu İşletmeleri Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Swot Analizi. *Electronic Turkish Studies*, 15(8). 3573-3591. <https://doi.org/10.7827/turkishstudies.45677>
- Lu, Z., Zhu, L., Li, Z., Liang, X., & Zhang, Y. (2022). The effects of passenger risk perception during the COVID-19 pandemic on airline industry: Evidence from the United States stock market. *Frontiers in Psychology*, 12, 795940. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.795940>
- Maneenop, S., & Kotcharin, S. (2020). The impacts of COVID-19 on the global airline industry: An event study approach. *Journal of air transport management*, 89, 101920. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2020.101920>
- Nadiri, H., Hussain, K., Ekiz, E. H., & Erdoğan, Ş. (2008). An investigation on the factors influencing passengers' loyalty in the North Cyprus national airline. *The TQM Journal*, 20(3), 265-280. <https://doi.org/10.1108/17542730810867272>
- Nikolova, C., & Garkova, V. (2022). Impact Assessment of The Covid-19 Pandemic on Service Performance of Sofia Airport. *European Journal of Sustainable Development*, 11(3), 247-247. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2022.v11n3p247>
- Nugroho, R. A., & Suprapti, N. W. S. (2022). The role of customer engagement in mediating the influence of brand experience and customer satisfaction on the customer loyalty of full-service airline in Indonesia. *Journal of Business and Management Review*, 3(2), 138-157. <https://doi.org/10.47153/jbmr32.3132022>
- Pahrudin, C., Anggiani, S., Kristaung, R., Jasfar, F., & Arafah, W. (2023). The Effect of Service Quality, Price Fairness and Corporate Image to Customer Retention Mediated by Customer Satisfaction on Low-Cost Carrier Airlines. *Journal of Economics Finance and Management Studies*, 8(1), 77-84. <https://doi.org/10.47191/jefms/v6-i1-09>
- Rahim, A. G. (2016). Perceived service quality and customer loyalty: The mediating effect of passenger satisfaction in the Nigerian Airline Industry. *International journal of management and economics*, 52(1), 94-117. <https://doi.org/10.1515/ijme-2016-0029>
- Saban, M., & Trabzon, O. (2021). COVID-19 salgınının havacılık sektöründeki şirket performansları üzerindeki etkileri: Türk Havayolları Örneği. *International Review of Economics and Management*, 9(1), 64-79. <https://doi.org/10.18825/iremjournal.928303>

- Saruhan, Şadi Can, Ata Özdemirci (2020). *Bilim, Felsefe ve Metodoloji*. Beta Yayınları, İstanbul
- Saydam, M. B., Olorunsola, V. O., & Rezapouraghdam, H. (2023). Passengers' service perceptions emerging from user-generated content during the pandemic: the case of leading low-cost carriers. *The TQM Journal*, 35(7), 1960-1979. <https://doi.org/10.1108/tqm-06-2022-0208>
- Shabankareh, M., Hamzavi, J., Ranjbaran, A., Jelvehgaran Esfahani, S., & Izadi, G. (2024). The COVID-19 pandemic and repurchase intention in building brand engagement in the airline industry. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 7(1), 626-650. <https://doi.org/10.1108/jhti-08-2022-0327>
- Sulu, D., Arasli, H., & Saydam, M. B. (2021). Air-travelers' perceptions of service quality during the COVID-19 pandemic: Evidence from Tripadvisor sites. *Sustainability*, 14(1), 435. <https://doi.org/10.3390/su14010435>
- SGHM (2021). Hava ulaştırma işletmeleri. <http://web.shgm.gov.tr/tr/havacilik-isletmeleri/2063-hava-tasima-isletmeleri>
- Şimşek, Hasan, Ali Yıldırım (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020). Pandemi. [https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html#:~:text=Bir%20hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%20veya%20enfeksiyon%20etkeninin,DS%C3%96\)%20taraf%C4%B1ndan%20pandemi%20ilan%20edilmi%C5%9F](https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html#:~:text=Bir%20hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%20veya%20enfeksiyon%20etkeninin,DS%C3%96)%20taraf%C4%B1ndan%20pandemi%20ilan%20edilmi%C5%9F)
- Tekin, H. H., & Tekin, H. (2006). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(13), 101-116.
- Ticari Hava Taşıma İşletmeleri Yönetmeliği (SHY-6A) (2013). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19025&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Üstün, Besti (2021). Ders Notu. https://www.phdernegei.org/wp-content/uploads/2016/03/veri_toplama_yontemleri.pdf
- Yıldırım, Ali, Hasan Şimşek (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara Seçkin Yayıncılık
- Zhang, Y., Zhu, L., & Hao, F. (2022). The Impact of the COVID-19 Pandemic on China's Airline Industry. *Frontiers in public health*, 10, 865463. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.865463>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This study aims to examine the devastating impact of the COVID-19 pandemic on airline services through the views of airline employees. The researchers emphasized the need for urgent policy interventions to mitigate the effects of the pandemic on the airline industry. In addition, factors such as passenger risk perception, service quality and customer loyalty were also examined. Airline employees are divided into two main groups: flight employees who carry out flight operations and ground employees who carry out office activities.

The COVID-19 pandemic has deeply affected the aviation industry. Beyond the decline in passenger traffic, the pandemic has also affected factors such as service quality, customer satisfaction and loyalty. Research shows that customer loyalty is associated with satisfaction, trust and service quality. Based on the views of flight crew (pilots and cabin crew) and ground staff (office staff), airlines are examining the impact of the COVID-19 pandemic on their service delivery. In this context, answers to the following questions were sought:

What is the impact of the COVID-19 pandemic on airline services according to the views of pilots, cabin crew and office staff?

According to the views of pilots, cabin crew and office staff, what is the impact of the measures taken by the airline due to the COVID-19 pandemic on customers?

According to the views of pilots, cabin crew and office staff, what measures should airlines take in the aftermath of the COVID-19 pandemic?

Method

This research was conducted using a qualitative design. Qualitative research is the study of the why and how of the behavior of people and groups. This type of research deals with subjective data such as people's opinions, experiences, perceptions and emotions. Events and phenomena are observed in their natural settings and analyzed through the researcher's interpretations.

The data for the study was obtained through semi-structured interviews. The study group consisted of one pilot, seven cabin crew members and two office staff working in an airline operating internationally in Turkey. Demographic information of the participants is presented in Table 1.

The research questions were determined after the literature review. There are three questions in the semi-structured interview form. The interviews were recorded with the permission of the participants and lasted an average of 30 minutes. The data obtained were systematically summarized and interpreted using descriptive analysis method.

Sensitivity was shown for the validity and reliability of the research, and data collection and analysis methods were explained in detail. Participant statements were included in the presentation of the findings.

Findings

According to participant views, the measures taken during the pandemic had a positive impact on airline services. These positive effects include practices that reduce contact, hygiene measures and restriction of catering services. However, passenger dissatisfaction has also emerged. Restrictions caused by the pandemic, cost-cutting efforts and hygiene measures led to passenger dissatisfaction. Participants agreed that post-pandemic hygiene practices should be permanent. The research provides important insights to determine the measures to be taken in the service delivery of airline businesses.

Conclusion and Discussion

This study explores airline personnel's views on the COVID-19 pandemic. Participants evaluated the impact of the pandemic on airline service delivery, their expectations and the processes to be followed after the pandemic.

The measures taken during the pandemic have made airlines more prepared for similar situations in the future. Increased hygiene practices, frequent cleaning of airplanes and restrictions on catering services have increased the safety of passengers. However, these measures led to additional costs.

The shrinking flight network has led to passenger dissatisfaction due to travel bans and airspace restrictions. The introduction of online pre- and post-flight transactions changed the work patterns of office staff, but caused passengers to encounter unfamiliar practices.

Restrictions on in-flight catering had a negative impact on passenger satisfaction, while reducing corporate costs. Additional procedures such as PCR testing caused dissatisfaction among passengers.

The measures taken during the pandemic made airline companies more prepared for similar situations in the future. Increased hygiene practices, frequent cleaning of airplanes and restrictions on catering services have increased passenger safety. However, these measures led to additional costs.

The shrinking flight network has led to passenger dissatisfaction due to travel bans and airspace restrictions. The introduction of online pre- and post-flight transactions changed the work patterns of office staff, but caused passengers to encounter unfamiliar practices.

Restrictions on in-flight catering had a negative impact on passenger satisfaction, while reducing corporate costs. Additional procedures such as PCR testing have caused dissatisfaction among passengers.

This study provides important insights for airlines to better prepare for future crises and to achieve balance in service delivery. This study provides important insights for airlines to better prepare for future crises and to achieve balance in service delivery.